

Türkiyat Araştırmaları

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI
ENSTİTÜSÜ

Sayı 11 Güz 2009

Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları
Kurucusu: Prof.Dr. M. Cihat ÖZÖNDER

Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü adına
Sahibi ve Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Ülkü ÇELİK ŞAVK

Danışma Kurulu

AKSOY, Yrd.Doç.Dr. Erdal, (Gazi Ü.)	KUTLAR OĞUZ, Doç.Dr. Fatma S. (Hacettepe Ü.)
ASKER, Dr. Ramiz (Azerbaycan)	MEDER, Prof.Dr. Mehmet Fatih (Pamukkale Ü.)
ATABEY, Dr. İbrahim (Başkent Ü.)	MÜDERRİSOĞLU, Yrd.Doç.Dr. Fatih (Hacettepe Ü.)
BARAN, Prof.Dr. Aylin Görgün (Hacettepe Ü.)	NASİLOV, Prof.Dr. M. Dimitry (Rusya)
BAŞTÜRK, Prof.Dr. Mehmet (Atatürk Ü.)	ÖZ, Prof.Dr. Mehmet (Hacettepe Ü.)
BOZBEYOĞLU, Prof.Dr. Sibel (Hacettepe Ü.)	ÖZDEMİR, Prof.Dr. M. Çağatay (Gazi Ü.)
ÇAĞLAR, Prof.Dr. Ali (Hacettepe Ü.)	ÖZDEN, Doç.Dr. Mehmet (Hacettepe Ü.)
ÇAKIN, Prof.Dr. İrfan (Hacettepe Ü.)	ÖZKAN, Prof.Dr. Nevzat (Erciyes Ü.)
ÇOBANOĞLU, Prof.Dr. Özkul (Hacettepe Ü.)	REICHL, Ord.Prof.Dr. Karl (Almanya)
DOĞAN, Prof.Dr. Âbide (Hacettepe Ü.)	SAĞLAM, Yrd.Doç.Dr. Serdar (Hacettepe Ü.)
EFEĞİL, Yrd.Doç.Dr. Ertan (Beykent Ü.)	SEZER, Yrd.Doç.Dr. Ayten (Hacettepe Ü.)
EKER, Doç.Dr. Süer (Başkent Ü.)	ŞAMAN DOĞAN, Doç.Dr. Nermin (Hacettepe Ü.)
ERASLAN, Prof.Dr. Kemal (İstanbul Ü.)	ŞEKA, Prof.Dr. Yuri (Rusya)
ERCİLASUN, Prof.Dr. Bilge (Hacettepe Ü.)	TAŞKIRAN, Prof.Dr. Cemalettin (Kırıkkale Ü.)
ERGAN, Prof.Dr. Nevin Güngör (Hacettepe Ü.)	TUNA, Prof.Dr. Korkut (İstanbul Ü.)
EROL, Prof.Dr. Burçin (Hacettepe Ü.)	ÜREKLİ, Prof.Dr. Bayram (Selçuk Ü.)
HAFİZ, Prof.Dr. Nimetullah (Kosova)	YALÇIN, Prof.Dr. Semih (Gazi Ü.)
HORATA, Prof.Dr. Osman (Hacettepe Ü.)	YILDIRIM, Prof.Dr. Dursun (Hacettepe Ü.)
İBRAYEV, Prof.Dr. Şakir (Kazakistan)	YILDIZ, Doç.Dr. Musa (Gazi Ü.)
İSBİR, Prof.Dr. Eyüp G. (Gazi Ü.)	YÜKSEL, Doç.Dr. Mehmet (Ankara Ü.)
KARASOY, Prof.Dr. Yakup (Selçuk Ü.)	ZEKİYEYEV, Prof.Dr. Mirfatih (Tataristan)

Editörler: G. Gonca GÖKALP ALPASLAN, Cahit GELEKÇİ

Yayın Kurulu: Evren ALPASLAN, Mikail CENGİZ, Elçin ELİAÇIK,
Serdar SAĞLAM, Tevfik Orçun ÖZGÜN, Fatma TÜRKYILMAZ, Haydar YALÇIN

Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları ISSN: 1305-5992

Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü himayesinde yılda iki kez (Bahar ve Güz) yayımlanan **hakemli, yerel ve süreli** bir dergidir. Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Tübitak Ulakbilim Sosyal Bilimler Veri Tabanı, MLA (Modern Language Association) tarafından taranmaktadır.

Türkiyat Araştırmaları Dergisi'nde yayımlanan yazılarda ifade edilen görüşlerin sorumluluğu yazarlarına aittir. Yazılar, iki alan uzmanının "yayımlanabilir" onayından sonra Yayın Kurulu'nun son kararı ile yayımlanır. Gönderilen yazılar yayımlansın veya yayımlanmasın iade edilmez.

İngilizce Editörleri: Evren ALPASLAN, Alev BAYSAL

Kapak Tasarımı: Serdar SAĞLAM, Şeref ULUOCAK

İdare Yeri

Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 06532 Beytepe ANKARA

Tel: +90 (312) 297 67 71- 297 67 72

Belgeç: +90 312 297 67 71

E-posta: hutad@hacettepe.edu.tr

Yayımlayan Matbaa: (Tam adres)

Yayın Tarihi : (gün, ay, yıl)

Bu Sayının Hakemleri

Prof.Dr. Ömür BAKIRER (ODTÜ)
Prof.Dr. Aylin Görgün BARAN (Hacettepe Üniversitesi)
Prof.Dr. Sibel BOZBEYOĞLU (Hacettepe Üniversitesi)
Prof.Dr. Özkul ÇOBANOĞLU (Hacettepe Üniversitesi)
Prof.Dr. Âbide DOĞAN (Hacettepe Üniversitesi)
Prof.Dr. F. Burçin EROL (Hacettepe Üniversitesi)
Prof.Dr. Onur Bilge KULA (Hacettepe Üniversitesi)
Prof.Dr. Kemal ÖZMEN (Hacettepe Üniversitesi)
Prof.Dr. Musa Yaşar SAĞLAM (Hacettepe Üniversitesi)
Prof.Dr. M. Demet ULUSOY (Hacettepe Üniversitesi)
Doç.Dr. G. Gonca GÖKALP ALPASLAN (Hacettepe Üniversitesi)
Doç.Dr. Galip EKEN (Cumhuriyet Üniversitesi)
Doç.Dr. Mümtaz KAYA (Bilkent Üniversitesi)
Doç.Dr. F. Gülay MİRZAOĞLU SIVACI (Hacettepe Üniversitesi)
Yard.Doç.Dr. Erkin EMET (Ankara Üniversitesi)
Yard.Doç.Dr. Cahit GELEKÇİ (Hacettepe Üniversitesi)
Yard.Doç.Dr. Fatih MÜDERRİSOĞLU (Hacettepe Üniversitesi)
Yard.Doç.Dr. Serdar SAĞLAM (Hacettepe Üniversitesi)
Yard.Doç.Dr. Turgay YAZAR (Cumhuriyet Üniversitesi)

Yazarlar

ARNAUT, Tudora, Doç.Dr., Kiev Taras Şevçenko Milli Üniversitesi, Edebiyat Enstitüsü, Türkoloji Bölümü.
ÇELİKTAŞ EKTİ, Meltem, Dr., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü.
ERGÜN, Nurtaç, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi.
FIRAT, Hatice, Yrd. Doç. Dr., Muğla Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü.
GÜRBÜZ, Adnan, Doç.Dr., Cumhuriyet Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.
KARLUK, Abdureşit Jelil, Doç.Dr., Çin Merkezi Milliyetler Üniversitesi, Etnoloji ve Sosyoloji Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.
ŞAMAN DOĞAN, Nermin, Doç.Dr., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü.
TAFLL DÜZGÜN, Hülya, Arş.Gör., Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü.
TOPSES, Mehmet Devrim, Arş.Gör.Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.
YASA, Ş. Alpaslan, Dr., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Mütercim-Tercümanlık Bölümü.

Türkiyat Araştırmaları

Yıl: 6, Sayı: 11, Güz 2009

İÇİNDEKİLER

Tudora Arnaut

Gagauz Türkülerinde Aşk ve Ölüm Motifleri /
The Motifs of Love and Death in the Gagauz 'Folk Songs' 5

Meltem Çeliksa Ekti

Türken in der Bundesrepublik Deutschland: Demographische Struktur der Türkischen
Gesellschaft in der Bundesrepublik Deutschland /
Almanya'daki Türkler: Almanya'daki Türk Toplumuna Yönelik İstatistik Bilgilerle Desteklenmiş
Yapısal Tespitler / Turks in Germany: A Demographic Structure of the Turkish Society in
Germany 21

Hatice Fırat

12 Mart Romanlarında Dönemin İşçi Eylemleri /
Labour Unrest in the Novels Representing March 12th 37

Adnan Gürbüz

15-16. Yüzyıllarda Sivas Şehir Hayatı /
Sivas City Life in the 15th-16th Centuries 55

Abdureşit Jelil Karluk

Çin Halk Cumhuriyeti'ndeki Milliyetlerin Dağılımı ve Etno-Demografik Özellikleri / Dispersal
and Ethno-Demographic Properties of Nationalities in People's Republic of China 63

Nermin Şaman Doğan

Karamanoğulları Dönemine Ait Bir Yapı: Konya Fakih Dede Türbesi / An Architectural
Monument from Karamanoğlu Period: The Mausoleum of Fakih Dede in Konya 91

Hülya Taflı Düzgün

The Alp (Hero) and The Monster in Beowulf and The Book of Dede Korkut /
Beowulf ve Dede Korkut'taki Alp ve Canavar 109

Mehmet Devrim Topses

Modernleşme Sürecinde Bireyin Elcilik Davranışının Aile Kontrol Düzeyi ile İlişkisi /
Affect of Control Level of Family on Alturist Behaviour of an Individual in Modernization
Process 119

Ş. Alpaslan Yasa

Şiir Tercümesi Üzerine -Türkçede Prévert Şiiri Örneği- /
On the Translation of Poetry -Case of Prevert Poem in Turkish- 143

TANITMA

Nurtaç Ergün

Dionizyak Coşkunun İhtişam ve Sefaleti: Yakup Kadri'nin Nur Baba Romanına
Psikanalitik Bir Yaklaşım 161

Yazım Kuralları 165

GAGAUZ TÜRKÜLERİNDE AŞK VE ÖLÜM MOTİFLERİ

Tudora ARNAUT

Özet

Bir sözlü edebiyat geleneği olan türkü türü yüzyıllardır Gagauz halkının manevi zenginliklerini, dünya görüşlerini, kederlerini, mutluluk ve gayretlerini ifade etmiştir. Konularına göre Gagauz türkülerini iki ana gruba ayırabiliriz. Bu konular halk edebiyatının bütününde olduğu gibi, türkülerde de önemli bir yer tutar. Bu makalede aşk ve ölüm motiflerinin kullanım nedenleri ile ortamları sınıflandırılarak gösterilecektir. Türkülerin içerikleri ile ilgili olarak yapılacak anlam analizinin durumun daha iyi kavranmasına yardımcı olacağını düşünüyoruz.

Anahtar kelimeler: Türkü, aşk ve ölüm motifleri, Gagauz folkloru, Türk kültür ekolojisi.

The Motifs of Love and Death in the Gagauz Folk Songs

Abstract

The genre of 'folk song' (Tr. türkü), that is a part of the oral literary tradition, has shown the Gagauz people's spiritual richness, world view, fate, happiness and effort for centuries. Thematically, we can divide Gagauz 'folk songs' into two main groups: folk songs about love and tragic folk songs. These themes play an indispensable role both in the whole folk literature and folk songs. In this article, both the reasons of preference and the contexts of love/death motifs are going to be shown by means of a classification. We suppose that the analysis of folk songs' meaning with regard to their contents will help this situation to be understood better.

Key words: Türkü (Turkish folk songs), love, death, Gagauz folklore, Turkic cultural ecology.

Türküler sözlü halk edebiyatında asırlarca Gagauz halkın zengin ruhunu, dünyaya bakışını, üzüntü ve sevinçlerini, onların çalışkanlığını yansıtmışlardır. Bazı türküler V.V.Moşkov'un da belirttiği gibi "ağaçlarda yaprakların büyüdüğü kadar hızla yaratılır, bazen ise yapraklar kadar hızla sınıyorlardır ve kendi yaratıcıları dışında kimse onları kullanmazsa o hızlılıkla da kaybolurlar. Kimi zaman da onların geçici ve yerel başarısı olur ki, işte o zaman yerli türkü söyleyenler onları öğrenip ömürlerini uzatırlar" (Moşkov, 2004). Türkülerin ömürlerinin uzun ve kalıcı olması için konu bakımından çok derin ve iz bırakacak kadar anlamlı olması şarttır. Yalnızca bu çeşit türkülerin nesilden nesile aktarılması ve akılda kalmaları mümkündür. Bu tür türkülerin salt türkü söyleyen şahıslar tarafından değil, sıradan dinleyiciler tarafından da öğrenilmesi mümkün olmaktadır. Ezgiyle ve çoğu zaman müzik eşliğinde söylenen bu tür genellikle kadınlar tarafından söylenmektedir. İçinde bin bir türlü güzelliği ve zenginliği barındıran sözlü gelenek yetenekli halk sanatçıları vasıtasıyla bugüne kadar getirilmiştir. Bugün de halk edebiyatı ve folklor değerleri Gagauzlar arasında yoğun ilgi görmektedir. Gagauz halk edebiyatı yakın ve uzak tarihten pek çok önemli olayı, insanî dramı, çaresizlikleri ve arayışları günümüze taşımış ve bu konuları türkülere dökmüştür.

Gagauz türkülerini konu bakımından iki ana başlık şeklinde sınıflandırabiliriz: Aşk konulu türküler ve trajik türküler. Bu konular hemen hemen tüm anonim halk edebiyatı türlerinde yer aldığı gibi türkülerde de kendi önemini göstermiştir. Burada aşk ve ölüm motiflerinin kullanış biçimleri, sınıflandırılması, icrâ ortamı ve nedenleri yer alacaktır.

Türküler hayatımızın âdeta vazgeçilmez bir parçasıdır. İnsanoğlu, genellikle diğer türlere nazaran kendi ifadelerini, iç dünyasını türkülere dökmüş, türkülerle konuşmuş, türkülerle dertleşmiş, türkülerle hasret gidermiş, türkülerle acılarını, sevinçlerini dile getirmiş, içindeki duygusunu türküler vasıtasıyla dile getirmiş, yârine selam uçurmuş ve yârinden türkülerle selâm almıştır. Dolayısıyla türküler kültürümüzde önemli bir iletişim aracı olmuştur. Bu yüzden, onlarda kullanılan her bir sözün kendine özgü derinliği ve anlamı bulunmaktadır.

Türkülerde kullanılan kavramların hiçbiri gelişigüzel yer almış değildir. Her bir kavramın kendine özgü bir çağrışımı bulunmaktadır. Kimi zaman aşkın karşısına çıkıp en büyük kahramanlıkları yapan âşıklar dağları deler, aşkın uğruna en zor engelleri aşar, bazen aşkına kavuşamayanlar ise çaresiz içlerindeki duyguları yanık nağmelerle dizelere dökerler.

Karşı koyulamayan diğer bir olay ise ölümdür. Yakınını, arkadaşını, sevdiğini kaybetme duygusu türkülerde de kendi yerini geniş bir şekilde almış ve işlenmiştir. Anasını kaybeden evlat, sevgilisini kaybeden âşık, kocasını karısını kaybeden eş, dostunu kaybeden dost vd. konular başta gelir.

Bu yüzden türkülerde yer alan sözlerden ziyade, o sözlerin bir araya gelmesini hazırlayan olaylar zincirini çok iyi bilmek gerekir.

Gagauz Türkülerinde Aşk Motifi

Lirik türkülerin üslûpları karmaşık ve çeşitlidir. İstiare, abartma, sıfatların yardımı ile geleneksel folklor dünyası kurulmuştur. Elbet, burada idealleştirilmiş biçimde Gagauzların oturdukları evler, dolay, göklerin maviliği, Tuna nehrinin berraklığı, insanların yaşam şekilleri, kullandıkları eşyalar ve bunlara bağladıkları anlamlar ve tabii ki türkülerin asıl kahramanları- insanlar dile getirilmektedir. Türkülerde kullanılan edebi araçlar başkahramanların duygu ve ruh hallerini yansıtmakta yardımcı olmakta ve ayrıca da dinleyicilere duygusal yandan tesir etmektedirler.

Geleneksel lirik türkü temelinde insanoğlu tabiatla karşılaştırmasını yapan kendi sembolik sistemini oluşturmuştur. Gagauz türkülerinde delikanlı oğlanın sembolü kılıç, aslan, kuş vb. olurken, genç kız da kuş, gül, menekşe, yıldız vd. sembolleri kendi benliğinde oluşturmaktadır. İnsanların doğa ile iç içe yaşamaları ve aynı şekilde türkülere de taşınmaları birçok sembollere dönüşmesini sağlamıştır.

Halk ozanlarının (Gagauzlarda türkücülerin) yapıtlarında ve anonim halk türkülerinde işlenen motifler soyut kavramlar değildir. Bunlar gözle görülen, elle tutulan somut, günlük yaşamda var olan varlıklardır. Çünkü **motif** bir yazın yapıtında sık sık **vurgulanan** temel düşünce, **imge** ya da yinelenen **anlatımdır**.

Bu çerçevede söyleyecek olursak coşkun lirizm içerisinde söylenmiş sevdâ türküleri daha çok sevgiliye duyulan duyguları kapsamaktadır.

Aşk bir temel düşünce olarak türkülerde sıkça yer almaktadır. Aşk konusunun dile getirildiği ortamlar genellikle ilk başta iki insanın arasında olurken daha sonra bunun eğlence yerlerinde söylendiğini görmek mümkündür.

Bunları sıralayacak olursak:

1. Düğün, çocuk kutlamaları sırasında söylenen aşk türküleri

Gagauzların geçmiş zamanlarından beri çeşitli gelenek merasimleri, âdetleri mevcuttur. Bilhassa düğün törenlerinde en çok çalınan türküler:

a) Dünürçülükte “dünürçülük türküsü”

(DÜNÜRCÜLÜK TÜRKÜSÜ)

Kız oturmuş sundurmanın başına,
Henüz basmış on dört-on beş yaşına,
Ne dâ gelmiş zavalının başına,
Gün da urmuş küpesinin taşına.

Suya gider, bir incecik yolu var,
Sudan gelir, bir incecik sesi var;
Başçadaki fidan gibi boyu var,
Duvardan kireç gibi teni var,
Baldan tatlı şeker gibi lafı var.

Anası dedi: "çiizi yoktur, veremem".

Bobası dedi: "kız küçüktür, kıyamam".

Kız dedi: "yarım geldi, beklemâm" (Köseoğlu, 1999, s. 337).

b) Hamur alma merasiminde "hamur türküsü",

c) Gelini giydirirken "gelin tellemä" veya "pelik örmä türküsü",

GELİN TÜRKÜSÜ

Mari Kate, uyur muysun?

Uyur muysun, uyansana.

Gül yastına dayansana,

Vani gelir inansana.

Kızlık saçın söküler,

Gelinnik saçın örüler.

Sân üsüsüsün, sâni garipsin,

Sân bu gecâ musafirsin (Köseoğlu, 1999, s. 339).

d) "gelin türküsü" veya "gelin ağlatmak türküsü"

GELİN TÜRKÜSÜ

-Kızım, kızım nazlı gözüm!

Evimin şenni sandin,

Sandımın kumaşı sandin.

Male, male verdin beni aşırıya,

Aşırıya, Badatlara.

Badat yolu uzak yoldur,

Görüşmemiz pek az olur.

-Kızım, kızım, nazlı kuzum,

Ban vermedim, boban verdi,

Boban verdi, vermiş oldu.

Dönmek olmaz.

GELİN TÜRKÜSÜ

Kızım, kızım,

Nazlı kızım,

Sandin, kızım,

Evin şenni;
 Sandın kızım.
 Sandık donaa
 Sandın, kızım,
 Başça gerdi,
 El elinâ
 Verdim seni
 Yok nâbayım-
 Olmaz dönmaâ... (Köseoğlu, 1999, s. 338).

e) Damadı tıraş ederken “tırâş türküsü”

GÜVÂ TÜRKÜSÜ

Ak bacadan tütün tütâr,
 Çevredimdâ bülbül ötâr.
 Dün avşam ban bir düş gördüm
 Düşümdâ Vani güvâ olmuş.
 Güvâ olmuş süzülürdü,
 Ayna dizindâ düzünürdü,
 Çevrâ elindâ silinirdi.
 Saa yanında bir al çiçek
 Sol yanında telli gelin. (Köseoğlu, 1999, s. 339).

f) Düğünün pazartesi “rakı” (tatlı rakı) veya “emiş” (yemiş) günü
 “sofra türküsü”

Düğünlerde bu tür türkülerin söylenmesindeki amaç ana baba ocağından ayrılırken onları unutmamak ve verilen nasihatlere (özellikle geline verilen öğütlere) uymaktır. Gelinin gideceği yeni ailede o ailedeki kocasının anne babasına, kocasına, yakın ve uzak akrabalarına saygılı olmak ve baba ocağının kıymetini bilmek gibi öğütler başta gelmektedir. Gagauz Türklerinin aile kültüründe buna her zaman önem verilmiş ve bununla ilgili bir dizi atasözü ve öğüt söylenmiştir. Örneğin, geline, gelin al duvakla ana baba ocağından çıkarken, “Kapuyu aykırılâdın mı geri dönmaa yok birtaana”; “Yeni ailene sevgini taşı, evdeki zakonu (kanunu) taşıma”; “Adam karısının gözü, karı adamın sözü” gibi kalıplaşmış öğütler ve atasözleri hatırlatılır.¹

Elbette bu tür öğütler türkülerde de yerini almıştır:

Gelin Telerkânâ

Mari Marinka, uyansana,
 El geler uyansana.

¹ T.Arnaut’un özel arşivinden.

El geler, el ayırır
 Anadan da bobadan da,
 Kardaştan da kız kardaştan da,
 Ana-boba kapusu-
 Fesleen kokusu,
 El kapusu-
 Acı pelin kokusu.
 Saa yanında bir top çiçek,
 Sol yanında keskin bıçak. (Köseoğlu, 1999, s. 338).

Sevdanın gözü kördür deyiminin halkın arasında yaygınlık kazanmasının nedenlerinden biri de; insanoğlu âşık olduğunda gözü kimseyi görmez oluşu ve en yakın olan, ona hayat veren anne babasının sevdiği kişinin yanında bir noktadan sonra ikinci sıraya düşmesidir. Evet, insanın anne ve babası onu yetişkin, reşit dönemine getirdikten sonra hayat okuluna gönderir. Burada çocuk yaşından gençlik çağına girer ve kendine eş aramaya başlar. Bu dönemde en güzel duyguları yaşar, sevda dolu yüreği kuş gibi göklere yükselir.

Gençlerin bir araya geldikleri halay (horo, horu, foru -gag.) yerlerinde sevdiklerinin yanlarında yürekleri çarpar ve duygular kabarıp.

More kız

Ah!... more kız, more kız.
 Anan öldü dediler.
 -Ko ölsün, ko ölsün,
 Çal gaydaci gaydai,
 Ben teperim horoyu.
 Ah!... more kız, more kız!...
 Baban öldü, dediler.
 -Ko ölsün, ko ölsün,
 Çal gaydaci gaydai,
 Ben teperim horoyu.
 Ah!... more kız, more kız!...
 Yavklun öldü, dediler,
 -Arta kalsın horo da,
 Veran kalsın gayda da (Köseoğlu, 1999, s. 341).

Bu duygular bazen güzel sözlere yer verirken bazen ayrılık konularını da içermektedir. Sevgilisinden uzak düşen âşık, derdinin çaresini doktorda arar ve ondan medet umar. Uzaklığı, ayrılığı bir dert, hastalık olarak gören âşık derdinin çaresiz olduğuna ve derdine ancak doktorun yardım edeceğine inanır:

Aman doktor

Aman doktor
 Canım çıksın doktor
 Derdime bir çare
 Çaresiz dertlere düştüm
 Doktor bana bi çare.

Âşıkların iki çeşmeye benzetilmesi ve tıpkı çeşmelerin yan yana akmaları gibi ömür boyu yan yana olma isteğine doktora başvurarak çare aranır türkünün diğer dörtlüğünde:

İki çöşme yan yana
 Su içtim kana kana
 Aman doktor
 Bana biçare.

Mâni şeklini taşıyan bu türkünün son dörtlüğünde ise sevda bir dalda olan iki cevizle benzetilir, tıpkı sevgililerin bir elmanın iki yarısına benzetmesi gibi. Fakat ayrılık derya denize veya Kara Denize benzetilmektedir. Türkünün bu çeşitlemesi Balkanlarda, Türkiye’de ve Gagauzların arasında yaygınlığı Türk soylu halkların kendi arasında çeşitli dönemlerde parçalanması ve ayrı düşmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır:

Bir dalda iki ceviz
 Aramız darya deniz.
 Aman doktor
 Bana bi çare (Köseoğlu, 1999, s. 341).

Gagauzların Balkanlardan Bucak topraklarına göç etmeleri birçok aileyi, sevdalıları da ayrı düşürmüştür. Halkın arasında yaygın olan “Ay tepeler, tepeler” türküsünde bu ayrılık anlatılmaktadır:

Ay tepeler tepeler yüksek tepeler
 Karşıdan yağmur yayer bırda tepeler..
 Ne bakêrsın mari kız aul aşırı
 Taramışsın sacını festen dışarı
 Seni görân çocuklar yolunu şaşırır....

Ailelerin arasındaki yetişme ve gelir düzeyi farklılığı bazen birbirini seven iki gencin kavuşması için bir engel teşkil edebilir. Ailelerin bu tür evliliklere karşı çıkmaları âşıkların acılı mısralara dertlerini dökmeleri ile sonuçlanır. Bu tür türkülerde aşk motifi bazen kızların dillerinden dökülürken, bazen onun yerini delikanlı da alır ve can sıkıntısını anlatır. Güzel müzik eşliğinde söylenen “Şu baa çotuğunda” türküsü buna parlak bir misaldir:

Şu baa çotuğunda Saşa
 Kara üzüm var
 Sana baka baka Saşa
 Gözüm süzüldü
 Versene şu al basmanı Saşa
 Gözümü sileyim
 Seni bana vermezler Saşa
 Deli mi olayım
 Deli mi olayım kırları kapayım
 Veya ne yapayım
 Yoksa Kongaz yolunda Saşa
 Köprümü olayım
 Gelen-geçen insana Saşa
 Seni mi sorayım (2 defa)²

Âşık olduğuna, kendi köyünden istediğine varamayan genç kız anne babasının sözünden çıkamayınca onların istediği, onların beğendiği başka (aşırıdan) köyden bir oğlana verilir. Fakat, sevmediği adamla mutluluğu bulamayan genç kız ziyarete gelen annesine çeyizini garajda duran arabaya yüklemesini ve onları bir kibrit ile yakmasını istediğini söyler. Geleneklere göre evlendikten sonra ayrılıp anne baba evine dönmenin ayıp sayıldığını bilen genç kız kendi özgürlüğüne ve sevdalisına bir daha kavuşamayacağını bildiği için bu çeyizin yandığı gibi kendi hayatının da bundan sonra öyle yanacağını dile getirmektedir:

Beni küüydân istedilâr, •Bay-lay-lay-lä-lä.
 Beni küüydân istedilâr, •ay-lay-lay-lay-lä-läy.
 Beni mamu vermedi, mêt,
 Nendan nereyi geldi, mêt,
 Bir aşırılı onmadı, mêt.
 Bir aşırılı onmadı, mêt,
 "O da beni pek beendi, mêt.....
 O da beni istedi, mêt,
 Ben da onu beenmedim, mêt,
 Mamu onu pek beendi, mêt,
 Beni da ona verdi, mêt,
 Geçti bir yıl üç da ay, mêt.
 Geldi mamu dolaşmaa, mêt,
 Taa uzaktan o sorêr, mêt
 Nabêrsın, kızım? - deyor, - mêt.
 Daa uzaktan o sorêr, mêt
 -Nâbêrsın, kızım? - deyor.
 Bân da utanmaktan dedim, mêt,

² (Arnaut'un özel arşivinden)

Ani da pek isäyım.
 -Açan okaa pek islääsin,
 Näända senin o güüdän, mêy?
 Näända senin gözelliin, mêy?
 Näända senin gözelliin, mêy?
 -Gidäsin sän, mali ma, mêy,
 . Garaja, bir maşına tutasın.
 Çiizimi üklädasin, mêy,
 Bir da şışä gaz serpäsin.
 Bir da sırnık çekäsin,
 Bir da sırnık da çekäsin,
 Onnar nicä yanêr, mêy,
 Bän da ölä yancam, mêy (Durbaylo, 2001, s. 115).

Türkülerde beddualar da kendi yerini almıştır. Biribirini seven iki gencin buluşmasına, konuşmasına izin vermeyen anne babalar türkülerde de bedduaya tutulurlar:

“Arda da kalsın senin ane, be yärim,
 Ani bizi ayırdı.
 Ah, ölüyöm,
 Yärim gideyom,
 Senden ayrılamıyom (Kvilinkova, 2005, s. 266).

Sevda motifleri dialog şeklinde geçen örneklerde de gözlemlenmektedir. Bu tür örneklere Bucak'ta oturan Gagauzlar'da görüldüğü gibi, Balkanlarda ve Türkiye'deki soydaşlarımızda da sıkça rastlanılmaktadır.

Sevgisini deyişleri ile anlatmaya çalışan Arzu ile Kamber, Bengü Hanım ve Ayvaz Türk dünyasında yer aldığı gibi Gagauzların da halk “romantik” ve “kahraman” hikâyeleri arasında yer almaktadır:

Arzyınan Kamber

Arzı: Ban çeşmeyä vardım
 Elimi yüzümü yudum
 Enteşemi çıkardım
 Taş üstünä koydum.

Kamber: Bän çeşmeye varmadım
 Elimi yüzümü yumadım
 Enteşeni almadım
 Bileziini bulmadım.

Kamber: Ay duar tunuk tunuk
Başçeler dolmuş gül tomruk
Enteşeni bulana
Arzı ne var muştuluk.

Arzı: Ay duar tunuk tunuk
Başçeler dolmuş gül tomruk
Enteşemi bulana
Al şeftali muştuluk
Bileziimi alana
Arzı kendi da muştuluk (Köseoğlu, 1999, s. 241).

Aşağıda bir örneği bulunan atışma biçimindeki (değişli-gag.) türkülere halk hikâyelerinde rastlandığı gibi, serbest türkü örneklerinde de sıkça görülmektedir. Bu türkü metni de, araştırmamızdaki diğer bazı türküler gibi Türkiye’de de kendine özgü çeşitlemeleriyle bulunmaktadır (Özbek, 1981, ss.153-154). Sevgilisine bulutlar aracılığı ile (burada bulut haberci anlamını taşımakta) selam yollarken yarin tepkisini duymak ister:

Gidin, bulutlar gidin,
Yäre selam götürün,
Yär selam almasa
Genä geeri getirin.

Gittik, mori kız, gittik,
Yärin mektup yazardı
Selam verdik – almadı,
Genä geeri yolladı... (Kvilinkova, 2005, s. 267).

Türkülerde Ölüm Motifi

İnsanlar, başta ölüm olmak üzere çeşitli sebeplerle sevdiklerinden ayrılmak durumunda kalırlar. Kişilerin hastalanması, evden gelinin çıkması, delikanlının askere gitmesi, vatan toprağının kaybedilmesi, sevgilinin gidip de dönmemesi, sel baskını, zelzele, yangın, salgın hastalık gibi büyük felaketlerin meydana gelmesi, sevilen hayvanların kaybı ve ölümü üzerine söylenen ezgili şiirler ağıt türünden eserlerdir. Bütün bunlardan hareketle ağıt; “İnsanoğlunun; ölüm karşısında veya canlı-cansız bir varlığını kaybetme, korku, telaş ve heyecan anındaki üzüntülerini, feryatlarını, isyanlarını, talihsizliklerini, düzenli-düzensiz söz ve ezgilerle ifade eden türküler” olarak tarif edilmiştir” (Elçin, 1990, s. 1).

Bir kimsenin ailesinde veya köyünde meydana gelen ölüm veya tabii âfetler bu tarz türkülerle anlatılır. (“Kalk Todi”), “Köyümüzde kıran oldu”

Gagauzların Balkanlarda yaşadıkları dönemde oluşan türkülerde ataların, babaların geçirdikleri zor günleri anlatılmaktadır. Bunların içinde kahraman (Marinki, Stuyeni, Tudorki adlı) ve haydutların kötü işlerini anlatan (Vardır gittiğini Bolgra'da, Şu dağın ardında) vb. ballad türkülerini de mevcuttur.

Gagauzlar neşeli toplantılarda da genellikle hep uzun havalar ve ağıt şeklinde türküler söylemektedir. Eğlence amaçlı bu toplantılarda Gagauzların neşe ile üzüntünün, hayatla ölümün, birleşme ile ayrılmanın yan yana olduğunu devamlı hatırlatmaları bir zorunluluk gibidir. Bu dengeyi sağlamak için olsa gerek düğünlerin, çocuk kutlamalarının vd. neşeli toplantıların sonucunda mutlaka hüznü türküler de söylenmektedir. Bu tür türkülerle sonra verilen mesaj aslında çok basit: hayatın kıymetini yaşayarak anlamak ve korumak; yanındakinin önemini, ona karşı hissedilen sevgiyi, onu kaybetmeden, yanındayken göstermek, kaybettikten sonra ise onun geri getirilemeyeceğini bilmek gerekir. Bu tür türkülerden sonra dinleyenler sanki gerçekler ile yüz yüze gelir ve herkes kendine göre bir ders mahiyetindeki anlam çıkarır.

Hüzünlü (ölüm) türkülerin söylenmesini iki şekilde sınıflandırmak mümkündür:

- 1) mecazi anlamda ölüm (çeşitli sebeplerden dolayı sevgilisinden ayrılma);
 - a) fakirlik sonucu sevdiğinin başkasına verilmesi
 - b) ebeveynin rızası olmadan sevdiğine kavuşamaması
 - c) uzak memlekete gidip hasret çekme
- 2) Ölüm (çeşitli sebeplerden dolayı sevdiğini, yakın ve uzak akrabalarını, kaybetme)
 - a) Sevgilisinin ani ölümü
 - b) Ebeveynin, sevgilisinin hastalık sonucu ölümü
 - c) Doğal âfetler (sel, yıldırım, toprak düşmesi vs) sonucu ölüm
 - d) Kaza sonucu ölüm
 - e) İntihar
 - f) Savaşta ölüm

Sevgilisinden ayrılma, ona kavuşamama gibi sebeplerle ayrılığın ölüm kadar acı olduğunu dile getiren bir türkünün mısraları:

Yârim kurdu bir saray,
Altın direkli.
Benim vardı bir yârim –
Demir ürekli.
Canavarlar su gibi,
Sardı çalıya.
Koç kurbannar kesiler

Altın tuçlara,
 Koftannan kestilär,
 Herkez eşinnän.
 Eşlân çıkar çıraya
 Herkez eşinnän.
 E, ban nâbabilicäm
 Yalnız başıma?
 Helä gel, garibim, gidelim
 Daadan ucadan.
 Helä gel, gaaribim, gidelim
 Daadan ucadan.
 Tö o zaman sana soracam,
 Ayırlılmak nicä.
Bu dünnedâ hayırlılmak
Ölümdän taa güç (Durbaylo, 2001, s. 116).

Sevgilisinin başkası ile evlendirilmesi, hatta onun düğününde sadıç (dever - gag.) olma zorunluluğu sevdiğine kıyma ve intihara teşebbüs olaylarını da beraberinde getirir:

Yavklucuum, male,
 Yavklu da oldu.
 Diil uzaa, mali,
 Hiç dul yabancıya.
 Bir kapu komuşu,
 Amıcanın ooluna.
 Diil uzaa, mali,
 Beni dever okudular....
 Yavklucuum, male,
 Yavklu da oldu.
 Diil uzaa, mali,
 Hiç dul yabancıya.
 Bir kapu komuşu,
 Amıcanın ooluna.
 Diil uzaa, mali,
 Beni dever okudular.
 Kızkardeşim Tudorkayı,
 Zıvla koydular.
 O kızkardeşim Tudorka
 Ko zıvla dursun.
 Ama ban, mali, dever duramıycam.
 Kızkardeşim Tudorka,
 Taa pek küçük,

İstedik bilmeer.
 Bân Yordanayı gördükçe,
 Nasıl dayanımı?
 Gördüm, male,
 Giftâ bıcaymı,
 Ban Yordanayı
 Kıyıp, duureycam.
 - Kıyma, bâ Kralü,
 - Duurama, be Ralü,
 O seni kıydısa,
 Sän onu kıyma.
 Suya gidârdi
 Biaz modıylan.
 Biaz modıylan,
 Biaz bakırlarlan,
 Altın küpeylân,
 Altın küpeylân,
 Gümüş bleziklân.
 Gümüş bleziklân,
 Bendân da üzüklân (Durbaylo, 2001, s. 108).

Öteki dünyadan haber verme, öteki dünyaya haber yollama, sevdikleri ile dertlerini paylaşma isteği her zaman bu tür örneklerde yer almıştır.

Çocuk yaşta annebabasız kalan genç kız annenin yerini ağabeyinin de yengesinin de dolduramayacağını anlatırken, bunca yıl geçmesine rağmen onun benliğinde annesinin ve babasının hâlâ daha genç ve annesinin “kıvrak boylu” olduğunu dile getirir:

Selâm götürâsin
 Benim o genç anama.
 Selâm götürâsin
 Benim o gencecik bobama.....
 Sokaa da çıkarım,
 İçeri da girerim,
 Benim o kıvrak mamuma
 Kimseyle benzedâmeerim (Kvilinkova, 2003, s. 165).

Doğal âfetler sonucu yakınlarını kaybetme gibi konular da sıkça işlenen konular arasındadır. Bu tür örneklerde Gagauzlar olayları ayrıntısı ile anlatmaya çalışmakta, onları art arda sıralamaktadırlar. Fakat bu tür örneklerin edebi değeri fazla zengin değildir.

Aşk ve Ölüm Motif Analizi

Şairler iç dünyalarını teorik kurallar çerçevesine uydurmazlar; duygularını şiirsellik çerçevesinde dışarıya yansıtmaya çalışırlar. Müzik ise bu sıralamayı bir düzene sokar ve tempo verir. Aktarılan sözler hakikatin, bilginin, ahlakın, gerçeğin bir simgesidir. Bu tür hazır “sözü” halk algılamaya hazırdır; nedeni ise bu prizma çerçevesinde hayatın daha net bir biçimde anlatımıdır.

Sözlü halk edebiyatında bu tür motiflerin varlığı ve farklı kültür tiplerinde “duyguların ve ifadelerin aynılığını sergilemesi” şekillerin kristalleşmesinden öte bir duygudur (Veselovski, 1989, s. 300).

Aşk ve ölüm insanlığın yaşamında yan yana yürüdüğü iki önemli konudur. Tüm eski sözlü ve yazılı kaynaklarda bu iki öge işlenmiş ve zamanla eserlere kaydedilmiştir. Kendi üzüntüsünü sagulara aktaran kadim Türkler bir yandan acı kayıpları dile getirirken, diğer yandan o şahsın kahramanlıklarını övgü ile anlatmaktadır. Alp Er Tonga, Manas Destanı, Kitab-ı Dede Korkut, Köroğlu hikâyeleri vd. buna benzer örnekler gösterilebilir.

Daha eskilerden beri hayatın varlığı, mutluluk ışıklı, ölümsüz, kutsal bir yaratılış gibi algılanırken ölüm düşüncesi siyah, karanlık bir kuyu, uyku, soğukluk, uzaklık gibi algılanıyordu. Folklor buna benzer bir dizi motif benzerliği sıralamaktadır: Başkahramanın ölümü ve dirilmesi, rüyasında kendi ölümünü görmesi ve önceden hazırlık yapması, akrabalara nasihat vermesi.

Cumaaya karşı, mali-ma,
 Bân bir düş gördüm. 2
 Bizim kapu onunda, mali-ma,
 Bir eşil başça. 2
 O başçenin içindâ, mali-ma,-
 Bir serenni pınar. 2
 O pınarın dolayı, mali-ma,
 Katmer karanfil.
 Katmer karanfil, mali-ma,
 Üç kök ta feslen. 2
 Bân yısleem onnarı, mali-ma, -
 Onnar kuruyorlar.
 Bulü islêr onnarı, mali-ma, 2
 Onnar eşererlar.
 Ozaman ki bân annadım, mali-ma
 Anikilim bân ölecâm.2 •
 Tutasınız bana, malima,
 Üç ranin oolu.
 Yaptırasınız bana, mali ma,

Bir eni evcââz.
O evcââz da olsun, mali-ma,
Olsun dört köşeylân.
Olsun dört köşeylân, malima,
Üç ta pençereylân.
Bir penceresi olsun, mali-ma..... (Kvilinkova, 2003, s. 138).

Ölümü simgeleyen motif: Sevgiliden vazgeçme veya sevgiliyi kaybetme, diğer dünyaya göç etme veya diğer dünyadan haber verme şekilleri bir nevi kozmogonik mitin arkaik süjesi olarak lirik türkülerde ortaya çıkmaktadır.

Sonuç

Lirik türküler iki ana başlık halinde şekillenmesi ile bir yandan yazılı ve sözlü edebiyatta iki ana konunun üzerinde durmuştur. Aşk ve ölüm motifleri bir bütünlük içinde hayatın gerçeklerini sergilerken, diğer yandan bu konuların en fazla edebi tür olarak kullanılan türkülerde yer aldığını açıkça göstermiştir. Gagauz lirik türkülerinde bu tür motiflerin derinden işlenmediğini bildiğimiz için bu konu üzerinde yoğunlaşmayı uygun gördük. Lirik türkülerin aşk ve ölüm üzerinde yapılan sınıflandırmalar elbette daha da genişletilebilir. Bu çalışma bu konu üzerine bir başlangıçtır.

Kaynakça

- Argunşah, M. ve Argunşah, H. (2007). *Gagauz Yazıları*, Kayseri.
- Durbaylo, M. A. (1991). *Ballada Türküleri*, Kişinev: Ştiinsta.
- Durbaylo, M.A. (2001). *Gagauz Halk Türküleri*, Kişinev: Pontos.
- Kapanitsya, L. N. (2000). *Metaponyatiyna model ukrainskoy liriceskoy pısnı*, Kiev: KNU Yayınları.
- Kaya, D. (1999). *Anonim Halk Şiiri*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Köseoğlu, N. (1999). *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi 12. Romanya ve Gagauz Türk Edebiyatı*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kvilinkova, E. N. (2003). *Moldova Gagauzların Halk Türküleri*, Kişinev: Pontos.
- Kvilinkova, E. N. (2005). *Gagauzı Moldovı i Bolgarii*, Kişinev: Pontos.
- Moşkov, V. (2004). *Gagauzı Benderskogo Uezda. (Etnografiçeskiye oçerki i materialı)*. (S.Bulgar ve S. Kuroglu, haz.). Kişinev.
- Özbek, M. (1981). *Folklor ve Türkülerimiz*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Veselovski, A. N. (1989). *İstoriçeskaya politika*, Moskova.
- Yakıcı, A. (2007). *Halk Şiirinde Türkü*, Ankara: Akçağ Yayınları.

TÜRKEN IN DER BUNDESREPUBLIK DEUTSCHLAND DEMOGRAPHISCHE STRUKTUR DER TÜRKISCHEN GESELLSCHAFT IN DER BUNDESREPUBLIK DEUTSCHLAND

Meltem ÇELİKTAŞ EKTİ

Abstrakt

In der vorliegenden Arbeit wurde versucht, mit Hilfe von Statistiken ein Bild über die türkische Gesellschaft in der Bundesrepublik Deutschland zu geben. Der Ausgangspunkt ist die Veränderung in den letzten 47 Jahren. Dabei soll die Bildung, ihr Status für Arbeiter und Unternehmer und die sozialen und politischen Beweglichkeiten als Basis genommen werden. Zuerst sollen jedoch einige Informationen über die Zeitdauer der Migration in die Bundesrepublik Deutschland und über die Anzahl der Türken und deren fortschrittliche Entwicklung in Deutschland gegeben werden.

Schlüsselwörter: Migration, Deutschland, die Türkische Gesellschaft, Statistik, Vergleich

Almanya'daki Türkler: Almanya'daki Türk Toplumuna Yönelik İstatistik Bilgilerle Desteklenmiş Yapısal Tespitler

Özet

İlgili çalışmanın hareket noktasını Almanya'daki Türkler oluşturmaktadır. İstatistikler eşliğinde Almanya'da yaşayan Türklerin Almanya'da bulunmuş oldukları 47 yıllık süre incelenmeye çalışılmıştır. Araştırma özellikle eğitim yaşantılarını, işçi konumundan işveren statusüne geçiş süreçlerini ve sosyal yaşamlarındaki hareketliliklerini kapsamakta olup bu bağlamda geçirmiş oldukları değişimlere ve gelişimlere de değinilmiştir. İstatistiksel bilgiler dahilinde değerlendirmelere geçmeden önce Almanya'ya yapılan işgücü göçüne yönelik genel bilgiler verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Göç, Almanya, Türk toplumu, istatistik, karşılaştırma.

Turks in Germany: A Demographic Structure of the Turkish Society in Germany

Abstract

The starting point of this study is the Turkish society living in the Federal Republic of Germany. In this study, we tried to examine a period of 47 years, which is the length of time for the Turkish society's presence in the Federal Republic of Germany, by the help of several statistics. In this study, we especially considered the Turkish society's life of education, the transition period for the Turkish employers to become employees, and the dynamics in their social life; as a result of this, we have also mentioned the changes and the developments in their lives. Before making evaluations that rest on statistics, we have given some general information on the migration of working power from Turkey to the Federal Republic of Germany.

Key words: Migration, Germany, Turkish society, statistics, comparison.

Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 2009 Güz (11), 21-35

Zeitdauer der Migration nach Bundesrepublik Deutschland

Das Arbeitskräfteabkommen zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Republik Türkei, das im Jahre 1961 geschlossen wurde, bildete den Anfang der Migration der Türken nach Deutschland. Hauptsächlich begann die Migration ins Ausland ab dem Jahr 1960 und verlief am Anfang relativ schleppend. Nach dem Assoziationsvertrag im Jahre 1963, welcher zwischen der Republik Türkei und der Europäischen Wirtschaftsgemeinschaft abgeschlossen wurde, beschleunigte sich die Migration zusehends. Der Grund, weshalb die Türkei Arbeitskräfte ins Ausland gesandt hatte, lag vielmehr an der Unfähigkeit des eigenen Finanzwesens. Der Bedarf an ausländischen Währungen war für die Türkei zu dieser Zeit von großer Bedeutung. Die türkische Wirtschaft erreichte damals nicht die erforderlichen Erfolge, um die entsprechenden Zahlungen für die Importe sicherzustellen. Aus diesem Grund konnte auch keine entsprechende Industrialisierungspolitik in Gang gesetzt werden (Goldberg, Şen, 1994). Doch sollte die ausländische Währung der türkischen Arbeitskräfte, die nach diesem Arbeitskräfteabkommen nach Deutschland immigrierten, eine wesentliche potentielle Finanzquelle in der genannten Zeit für die türkische Wirtschaft sichern, weil damals die Erlöse der Ausfuhr und des Fremdenverkehrs der Türkei relativ niedrig waren. In diesem Sinne haben diese Arbeitskräfte die entsprechenden Quellen eröffnet. Man hatte ja auch die Absicht die Arbeitslosigkeit in der Landwirtschaft, die nach der Industrialisierung relativ stark anstieg, abzubauen. Ein weiterer Beitrag der Migration der türkischen Arbeitskräfte nach Deutschland sollte der Grund sein, dass sich die nicht qualifizierten, türkischen Arbeitskräfte nach ihrer Rückkehr in die Türkei verschiedene Fertigkeiten und Qualifikationen angeeignet haben sollten, mit denen sie für die inländische Industrie von Vorteil sein würden. Wie man erkennen kann, sollte dieses Abkommen sowohl für die Türkei als auch für Westeuropa aus verschiedenen Ansichten her Vorteile bringen.

Nach 1973 wurde die Aufnahme von Gastarbeitern aufgehoben und die Dimensionen der Migration haben sich geändert. Danach waren es nur die Familienangehörigen der Migranten, die mit dem Zweck der Familienzusammenführung immigrierten. Im Jahre 1973 wurde ein Gesetz über die Familienzusammenführung in Kraft gesetzt. Dieses Gesetz ermöglichte eine weitere Immigration bezüglich der Familienzusammenführung. Das Verfahren der Familienzusammenführung dauerte bis in die 90er Jahre, was allmählich dazu führte, dass die Anzahl der im Ausland lebenden Türken anstieg. Obwohl 1961 die Anzahl der im Bundesgebiet lebenden Türken ca. 6800 betrug, steigerte sie sich bis 1975 auf ca. 1 Million und erreichte 1998 ca. 2 Millionen Menschen. Man schätzt sogar, dass diese Zahl nun auf 2 Millionen angestiegen ist (Turan, 1997; Goldberg ve Şen, 1994; Nuruhan, Güneş, Şen, Güneş S., Kalaycı ve Kaplan, 2005). Ein Faktor, warum diese Zahl steigt, lag darin, dass

1991 das Ausländergesetz geändert wurde. Die Ergänzungen und Änderungen im Ausländergesetz erleichterten den Ausländern, die im Bundesgebiet leben, die deutsche Staatsangehörigkeit zu erwerben. Im Verhältnis dazu ist zu erwähnen, dass am Anfang der Migration die Türken deutlich noch mehr Rechte und gesetzliche Garantien erwerben konnten und deshalb die Eigenschaften der Migration abgeändert werden mussten. Daraus folgend wurde 1999 das neue Staatsangehörigkeitsgesetz in Kraft gesetzt. Nach Inkraftsetzung begannen die Migranten sich langfristig in Deutschland aufzuhalten. Denn die gesetzlichen Garantien, die den Ausländern zugesichert wurden, waren für sie relativ attraktiv und sie konnten auch ihre Familienangehörigen, die sie aus Gründen von Unsicherheit nicht mitgebracht hatten, in das Wahlland, mitbringen. Aufgrund der Familienzusammenführung und der gewährten gesetzlichen Sicherheiten änderten sich ihre Ziele. Diese geänderten Ziele wurden auch in ihren Lebensweisen wahrgenommen. Die in Kraft gesetzten Gesetze haben dazu geführt, dass sie nicht mehr das Statut eines Gastarbeiters führen (Straube, 1987; Nuruan, Güneş, Şen, Güneş S., Kalaycı ve Kaplan, 2005). Kurz dargestellt: Jede neue gesetzliche Regelung hat ihre Ziele zum Einsetzen von Arbeitskräften geändert. Wie aus der Einführung meiner vorliegenden Arbeit zu entnehmen ist, möchte ich einige Angaben über die Zeitdauer der Anpassung der Türken im Bundesgebiet geben, die in den 60er Jahren begann und seit 49 Jahren andauert.

Aktuelle Anzahl der türkischen Bevölkerung im Bundesgebiet

Die Arbeitskräfte, die seit den 60er Jahren nach Deutschland reisten und am Anfang als Gastarbeiter genannt wurden, waren im wesentlichen von männlichen Arbeitern geprägt. Sie waren mittleren Alters, wobei nach der Familienzusammenführung die Bevölkerung allmählich einen heterogenen Status aufwies (Goldberg ve Şen, 1996). Die Tabelle I zeigt diese Verteilung sehr deutlich.

Tabelle I. Anzahl der türkischen Bevölkerung in Deutschland und ihre Verteilung nach der Altersgruppe und dem Geschlecht

JAHRE	FRAUEN	MÄNNER	SUMME
1994	889.375	1.076.202	1.965.577
1996	929.191	1.119.869	2.049.060
1997	960.248	1.147.178	2.107.426
1998	965.156	1.145.057	2.110.223
1999	939.935	1.113.629	2.053.564
2000	915.432	1.083.102	1.998.534
2001	894.206	1.053.732	1.947.938
2002	879.873	1.032.296	1.912.169
2003	866.825	1.010.836	1.877.661
2004	820.674	943.644	1.764.318

Quelle: Stiftung des Zentrums für Türkeistudien

Wie aus der Tabelle zu entnehmen ist, ist das Verhältnis der männlichen Bevölkerung zu den Weiblichen ab 2000 annähernd gleich. Die Familienzusammenführung führte nicht nur dazu, dass die Anzahl der weiblichen Bevölkerung anstieg, sondern auch die der jüngeren Bevölkerung. Unter anderem ist die Anzahl der jüngeren Bevölkerung ab 2000 relativ angestiegen. Nach den Angaben des Bundesstatistikamts für das Jahr 2002, betrug die Anzahl der Bevölkerung der Altersgruppe 0 – 14: 442.523, der Altersgruppe 15 – 29: 545.517, der Altersgruppe 30 – 39: 384.389, der Altersgruppe 40 – 49: 16.081 und der Altersgruppe über 50: 363.659.

Nachdem sich die Eigenschaften für die Migration ab 1973 geändert hatte und die Gewährung eines Erwerbs der deutschen Staatsangehörigkeit in den Jahren 1990-91 zulässig wurde, konnten sich die strukturellen Änderungen der türkischen Bevölkerung im Bundesgebiet ausbreiten. Im ersten Schritt hatten die türkischen Gastarbeiter die Absicht nur für die Dauer von 5-6 Jahren im Bundesgebiet zu arbeiten, um dort Geld zu sparen, wobei diese Dauer in den folgenden Jahren nicht begrenzt geblieben ist. Die Angaben, die nach den Forschungen zu erhalten sind, sind die besten Anzeichen dafür. Der Anteil der türkischen Bevölkerung, die sich seit mind. 20 Jahren im Bundesgebiet aufhält beträgt 34,9%. Dieses Verhältnis entspricht einer Anzahl von 735.673 Personen. 566.726 Türken, das heißt 26,9%, halten sich seit 10-20 Jahren im Bundesgebiet auf. Zusammengefasst lässt sich sagen, dass sich die Türken mit einem Anteil von 61,9% seit mind. 10 Jahren im Bundesgebiet aufhalten. Wird dieses Verhältnis mit anderen Migranten im Bundesgebiet verglichen, so kann man sagen, dass die durchschnittliche Aufenthaltsdauer der Türken mit 15,5 Jahren weit über der der anderen Ausländern liegt, die eine durchschnittliche Aufenthaltsdauer von 13,5 Jahren aufweisen (Stiftung des Zentrums für

Türkeistudien, Nuruan, Güneş, Şen, Güneş S., Kalaycı ve Kaplan, 2005, <http://www.tisk.org.tr/yayinlar.asp>). Ein weiteres Beispiel kann man in der Tabelle II sehen, welche über die Aufenthaltsdauer der Türken im Bundesgebiet informiert (Stichtag: 31.12.2002).

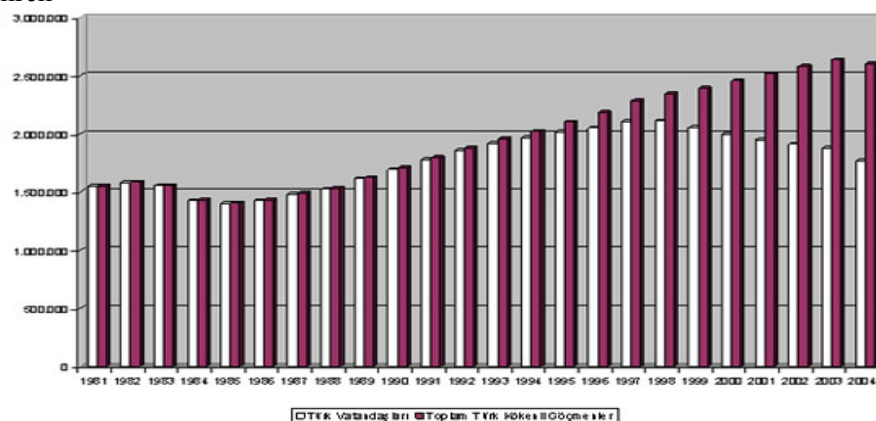
Tabelle II.

AUFENTHALTSDAUER	ZAHLEN
0-1	36.200
1-6	241.300
6-10	262.100
10-15	331.200
15-20	171.600
20 +	689.800
SUMME	1.912.200

Quelle: Bundesstatistikamt

Diese Arbeit des Bundesstatistikamts zeigt, dass die Türken im Bundesgebiet dazu neigen, sich permanent im Bundesgebiet aufzuhalten, den dort die Anzahl der türkischen Bevölkerung in Deutschland, die sich über 20 Jahren dort aufhält, bildet einen Anteil von 30%. Die letzten Beurteilungen werden in einer graphischen Darstellung der Tabelle III gezeigt. Wie aus dieser Darstellung zu entnehmen ist, haben die Türken, die in Deutschland leben eine Anzahl von 2,1 Millionen von insgesamt 7,3 Millionen Ausländern, die sich im Bundesgebiet aufhalten.

Tabelle III. Die Statistik der türkischen Migranten im Bundesgebiet nach Jahren

Die quantitative Entwicklung beschleunigte sich –wie oben dargestellt– in den 90er Jahren nach den Familienzusammenführungen. Es ist zu beobachten, dass 2003 der höchste Punkt erreicht wurde. Im Anschluss daran,

ab 2004, ist die Anzahl wieder rückläufig. Jedoch ist zu entnehmen, dass im Laufe von 43 Jahren die Anzahl der Migranten ständig gestiegen ist. Die Tabelle II zeigt uns entsprechende Angaben darüber, dass die türkische Bevölkerung sich allmählich entschließt, sich für immer im Bundesgebiet aufzuhalten. Wenn wir diese Entwicklung zeitgleich mit der Tatsache des ständigen Aufenthalts der Türken im Bundesgebiet auffassen, so lässt sich aus der graphischen Darstellung entnehmen, dass der ständige Aufenthalt sich in den Jahren, in welchen die vorher genannten Gesetze in Kraft getreten sind, angestiegen ist. Im Hinblick auf die vorher gegebenen Angaben und nach der graphischen Darstellung ist zu entnehmen, dass vielmehr die türkische Bevölkerung –gemessen an deren Ausländern- von diesen Gesetzen profitiert hat. Hier ein Beispiel: Im Jahre 1982 haben insgesamt 39.280 Ausländer die deutsche Staatsangehörigkeit erworben, darunter die Türken aber nur mit einem Verhältnis von 1,5%. Die Anzahl der türkischen Bevölkerung, die die deutsche Staatsangehörigkeit bis 1990 erworben hat, kann man aus der Tabelle IV entnehmen. Dies ist eine weitere Tatsache der oben geschilderten Angaben.

Tabelle IV. Anzahl der türkischen Staatsangehörigen, die die deutsche Staatsangehörigkeit erworben haben

JAHRE		JAHRE	
1990-1992	12.940	1998	59.664
1993	12.915	1999	103.900
1994	19.590	2000	82.861
1995	31.578	2001	76.573
1996	346.294	2002	64.631
1997	42.240	SUMME	565.766

Quelle: Bundesstatistikamt

Wie aus der Tabelle IV zu entnehmen ist, haben die Türken die deutsche Staatsangehörigkeit vorwiegend in den Jahren 1996 und 1999 erworben. In den Übergangsjahren war es erstaunlich, dass diese Anzahl sich verminderte, obwohl man viel mehr einen Anstieg erwartete. Der Grund hierfür ist, dass die Türken viel eher einen ständigen Aufenthalt, unbefristeten Aufenthalt oder zwei Staatsangehörigkeiten bevorzugen. Wirft man einen Blick auf das Jahr 1998, in welchem die unbefristete Aufenthaltsberechtigung gegeben wurde, so kann man feststellen, dass in diesem Jahr die Anzahl der Türken, die die deutsche Staatsangehörigkeit erworben haben, relativ gering ist. Wie aus der Tabelle V zu entnehmen ist, kann man sehen, dass im Jahre 2002 nur geringfügig die deutsche Staatsangehörigkeit von Türken erworben wurde, weil in diesem Jahr die unbefristete Aufenthaltsgenehmigung oder Aufenthaltsberechtigung eingeführt wurde.

Tabelle V. Anzahl der türkischen Bevölkerung mit befristeter/unbefristeter Aufenthaltsgenehmigung oder mit Aufenthaltsberechtigung

Jahre	Begrenzte Aufenthaltserlaubnis	Unbefristete Aufenthaltserlaubnis	Aufenthaltsberechtigt
Dezember 1998	764.708	610.417	500.391
Dezember 1999	690.275	590.270	482.027
Juni 2000	760.998	624.731	469.795
Juni 2002	634.920	652.176	450.830

Quelle: Bundesstatistikamt

Der Grund, warum sich diese Zahlen änderten, lag auch an der Vielfältigkeit der Generationen, die die deutsche Staatsangehörigkeit oder die befristete/unbefristete Aufenthaltsgenehmigung bevorzugen. Obwohl die 1. Generation, die im Prinzip als Gastarbeiter ins Bundesgebiet einreiste, vielmehr eine befristete/unbefristete Aufenthaltsgenehmigung bevorzugte, bevorzugte die 3. Generation, die die Kinder bzw. Enkelkinder der 1. Generation bilden, vielmehr den Erwerb der deutschen Staatsangehörigkeit. Dieses Resultat wird in der Tabelle VI, wo die Verteilung der türkischen Bevölkerung im Bundesgebiet (2004) dargestellt wird, gezeigt.

Tabelle VI. Verteilung der Bevölkerung Türkische Migranten im Bundesgebiet (2004)

Indikator	Data
Türkische Staatsbürger (Summe)	1.764.318
Deutsche Staatsangehörige (Summe)	661.000
Deutsche Staatsbürger mit türkischen Eltern	178.000
Deutsche Staatsbürger mit türkischer Herkunft (Summe)	839.000
Türkische Migranten (Summe)	2.603.000
Zahl der Migranten (Ausländer)	8.800.000
Die Zahl der Türkischen Migranten	29.6
Zahl der Türken an der Gesamtzahl	3.1

Quellen: Bundesstatistikamt, Stiftung des Zentrums für Türkeistudien

Wenn man einen Blick auf die Tabelle wirft, kann man sehen, dass von den 2.603.000 türkischen Migranten, 839.000 die Deutsche Staatsangehörigkeit, –darunter 178.000 Kinder und Jugendliche- erworben haben. Dass die Türken einen Anteil von ca. $\frac{1}{4}$ der Ausländer im Bundesgebiet bilden, zeigt, dass sie

sich für immer im Bundesgebiet aufhalten möchten. Dass die Türken den ständigen Aufenthalt im Bundesgebiet bevorzugen und ihre Anzahl von Bedeutung ist, führen dazu, dass ihr Wesen im gesellschaftlichen Leben allmählich eine Seriosität bildet. Nicht nur die Türken, die die deutsche Staatsangehörigkeit erworben haben, sondern auch andere Türken haben sich in den sozialen und politischen Bereichen in Bewegung gesetzt und den ständigen Aufenthalt im Bundesgebiet beabsichtigt. Das Ergebnis, das die Türken zum ständigen Aufenthalt geführt hat, resultiert nicht nur aus den gesetzlichen Rechten, sondern auch daraus, dass die türkische Bevölkerung im Bundesgebiet vorwiegend von den Altersgruppen unter 18 und von 18 – 35 gebildet wird. Die Anzahl dieser Altersgruppen ist von enormer Bedeutung, und darf nicht außer Acht gelassen werden. In einer Arbeit von 2004 (Stiftung des Zentrums für Türkeistudien) hat man festgestellt, dass die Anzahl der 18 – 35 jährigen in der türkischen Bevölkerung sich auf ca. 800.000 Personen beläuft, wobei die Anzahl der Altersgruppe unter 18 Jahren auf 700.000 festgestellt worden war. Der Altersgruppe unter 18, die ein Anteil von 33% hat, folgt die Gruppe im mittleren Alter von 35-60 mit einem Anteil von 25%. Der Anteil der Altersgruppe über 60 entsprach ca. 1000.000, die in der türkischen Bevölkerung einem Verhältnis von 4,5% hat und die kleinste Gruppe bildet. Daraus ergibt sich, dass die Altersgruppe, die sich ständig im Bundesgebiet aufzuhalten beabsichtigt, die absolute Mehrheit der türkischen Bevölkerung im Bundesgebiet bildet (Goldberg ve Şen, 1999, <http://www.tisk.org.tr/yayinlar.asp>; Nuruan, Güneş, Şen, Güneş S., Kalaycı ve Kaplan, 2005). Das sind diejenigen, die im Bundesgebiet geboren und aufgewachsen sind, die Deutschland besser als die Türkei kennen, deren deutsche Sprache, gemessen an der türkischen Sprache, mächtiger ist und die vor allem im Bundesgebiet sozialisiert sind. Aufgrund ihrer genannten Eigenschaften besitzen sie selbstverständlich andere Ansichten Deutschland betreffend als die 1. Generation, und verfügen auch über andere Pläne für ihre Zukunft. Ihre Bildung bzw. Ausbildung, türkische Familien, Betriebe und Umwandlung ihrer Neigung vom sparsamen Leben zum Konsumleben zeigen ihren Entwicklungsvorgang im Bundesgebiet (Goldberg ve Şen 1999; Gür, 1987). Damit im Schlussteil die positiven und negativen Gründe ihrer diesbezüglichen Entwicklung verständlicher werden, sollen diese Punkte mit konkreten Beispielen kurz dargestellt werden.

BILDUNG/AUSBILDUNG

Heute besuchen im Bundesgebiet 550.000 türkische Schüler Grund-, Haupt- und Realschulen, Gymnasium und Berufsschulen, 24.000 türkische Studenten Universitäten oder Hochschulen. Nach der entsprechenden Bildung möchten sie sich nicht mehr als Handwerker, sondern in verschiedenen Bereichen als Rechtsanwälte, Ärzte, Ingenieure oder Lehrkörper arbeiten. Dies

wird auch allmählich im Bundesgebiet bemerkt. Sie nehmen auch aktiv in verschiedenen Bereichen wie Kunst oder Politik (Schriftenreihe Studien zu Bildung und Wissenschaft 1994) teil. Die unten aufgeführten Statistikangaben untermauern diese Tatsache. In der Tabelle VII sieht man sowohl die deutschen als auch die türkischen Schüler, welche Schulen und Bildungsstätte sie im Jahrgang 2002/2003 besucht haben. Die türkischen Schüler, die innerhalb der ausländischen Schüler bewertet werden, sind im Verhältnis dargestellt worden.

Tabelle VII. Verteilung der deutschen, ausländischen und türkischen Schüler je nach den besuchten Schulen und Bildungsstätten (Jahrgang 2002/2003)

<i>Schulart</i>	<i>Summe 9.780.277</i>	<i>Summe Ausländische Studenten 961.381</i>	<i>Summe Türkische Studenten: 418.118</i>	<i>Anteil der ausländ. Studenten an der Gesamtzahl %10</i>	<i>Anteil der türkischen Studenten an der Gesamtzahl %4</i>	<i>Anteil der türkischen Studenten an den ausländischen Studenten :%43</i>
<i>Grundschule</i>	<i>3.144.307</i>	<i>387.628</i>	<i>170.236</i>	<i>%12</i>	<i>%5</i>	<i>%44</i>
<i>Hauptschule</i>	<i>1.111.243</i>	<i>196.934</i>	<i>96.144.</i>	<i>%17</i>	<i>%8</i>	<i>%48</i>
<i>Realschule</i>	<i>128.3091</i>	<i>84.351</i>	<i>38.787</i>	<i>%6</i>	<i>%3</i>	<i>%45</i>
<i>Gymnasium</i>	<i>2.296.724</i>	<i>88.594</i>	<i>22.792</i>	<i>%4</i>	<i>%1</i>	<i>%25</i>
<i>Gesamtschule</i>	<i>547.213</i>	<i>66.817</i>	<i>34.361</i>	<i>%12</i>	<i>%6</i>	<i>%51</i>
<i>Andere</i>	<i>1.397.519</i>	<i>137.057</i>	<i>55.644</i>	<i>%10</i>	<i>%4</i>	<i>%41</i>

Quellen: Bundesstatistikamt, Stiftung des Zentrums für Türkeistudien

Aus dieser Tabelle können wir entnehmen, dass die türkischen Schüler vorwiegend die Hauptschulen besuchen. Das Verhältnis der türkischen Schüler, die relativ mehr Leistung bringen und ein Gymnasium besuchen, beträgt nur 1%. Der Grund liegt vorerst an der Tatsache, dass die türkischen Schüler so schnell wie möglich einen Beruf erwerben möchten oder immer noch Anpassungsprobleme haben. Dementsprechend kann erläutert werden, dass der Stand ihrer Leistungen abfällt (Hoffman, 1990). Denn die Angaben über den Erwerb von Berufen, wie er in Tabelle VIII dargestellt ist, zeigt, was sie bevorzugen.

Tabelle VIII. Türkische und ausländische Schüler, die Berufsschulen und Ausbildungsstätte besuchen Verteilung nach den Jahren

<i>JAHRE</i>	<i>SUMME</i>	<i>MIGRANTEN SUMME</i>	<i>TÜRKEN</i>	<i>ANTEIL %</i>
2002	1 622.4	85.218	33.171	5.3
2003	1 581.6	7.205	30.033	5.0
2004	1 564.1	72.051	27.042	4.6

Quellen: Bundesstatistikamt, Stiftung des Zentrums für Türkeistudien

Aus den Daten dieser Tabelle entnehmen wir, dass die Anzahl derjenigen, die zum Erwerb eines Berufs ausgebildet werden, sich auf 27.000 – 33.000 Personen beläuft. Ein wesentlicher Grund, warum das Erwerben eines Berufs so hoch bevorzugt wird, liegt meiner Ansicht nach daran, dass sie im Bereich des erworbenen Berufs ihre eigenen Betriebe gründen und so schnell wie möglich Geld verdienen möchten. Die Angaben über die Berufe aus der Tabelle VIII beweisen diese Ziele.

Tabelle IX. Verteilung nach den Berufsbereichen

<i>SEKTOR</i>	<i>AUSLÄNDER</i>	<i>ZAHL DER STUDENTEN (Mit BERUFSAUSBILDUNG)</i>	<i>TÜRKEN</i>
Industrie und Handel	33.888	3.9	12.821
Handwerk	25.817	5.3	9.718
Landwirtschaft	331	0.8	55
Beamte	800	1.8	258
Freiberuflich	10.640	7.7	3.980
Hauswirtschaft (Hausfrau)	563	4.2	209
Schiffswerft	12	-	1

Quellen: Bundesstatistikamt, Stiftung des Zentrums für Türkeistudien

Wie aus dieser Tabelle zu entnehmen ist, arbeiten im Bereich der Industrie und im Handel 12.821 Türken. Diese Anzahl wird vom Handwerk mit einer Anzahl von 9.781, und vom selbständigen Gewerbe von 3.980 angegeben. Unter den Schülern, die eine Ausbildungsstätte besuchen, sind die Türken an erster Position mit einem Verhältnis von 7,7%, wobei sie an erster Stelle ein selbständiges Gewerbe und Handwerk mit einem Verhältnis von 5,3% bevorzugen. Die bevorzugten Berufe zeigen, dass sie sich sowohl im Bundesgebiet aufhalten möchten, als auch eines Tages an die Rückkehr in die Türkei denken. Dies zeigt auch, dass die ausgebildeten Türken sich vorwiegend im Bereich des Handels beschäftigen und beschäftigen werden. Mit dem Ziel leistungsvoll in diesem Bereich zu sein, beabsichtigen sie ein Bestandteil der Konkurrenz zu werden. In den letzten Jahren wurden und werden sie ein Bestandteil dieser Konkurrenz und haben dabei eine Leistung gezeigt, die zur Bekämpfung der Arbeitslosigkeit beitrug. Der folgende Punkt beinhaltet Angaben zu diesem Thema.

VOM ARBEITER ZUM UNTERNEHMEN

Als Arbeitskräfte im Bundesgebiet können wir Arbeiter mit Pflichtbeiträgen für die Sozialversicherungsträger, die Rentner, Hausfrauen und Schüler/Studenten, die sich als Teilzeitarbeiter zum Beitragen für den Haushalt beschäftigen und ein Entgelt erwerben möchten, geben. In einer Untersuchung der Bundesagentur für Arbeit im Jahre 2003 wurden die Altersgruppen und das Geschlecht der arbeitenden, türkischen Arbeitskräfte wie folgt dargestellt:

Tabelle X

Altersgruppe	Mann	Frau	Summe
Unter 20 Jahren	10.329	8.236	18.565
20-25	42.012	26.583	68.595
25-30	62.878	25.553	88.431
30-35	68.746	24.762	93.508
35-40	64.818	21.665	86.483
40-45	36.849	15.547	52.396
45-50	23.156	11.489	34.645
50-55	12.610	11.575	24.185
55-60	17.678	7.035	24.713
60-65	7.867	1.872	9.739
65 und über	685	358	1.003

Quellen: Bundesstatistikamt, Stiftung des Zentrums für Türkeistudien

Anhand der Angaben dieser Tabelle können wir entnehmen, dass die Arbeitskräfte vorwiegend aus der Altersgruppe der 25 – 40jährigen gebildet wird. Seit 1980 wird diese Altersgruppe in der Herstellungsindustrie und Bergbau betätigt. Aus den Angaben der Tabelle VIII können wir sehen, dass vorwiegend in diesem Sektor Berufe nach Ausbildung erworben werden.

Unter den Arbeitskräften mit Sozialversicherungsbeiträgen liegen die Türken an der ersten Stelle mit einem Verhältnis von 28%. Diese Arbeitskräfte verdienen durchschnittlich 2.300,- DM bzw. 1.250,- Euro netto monatlich. Wenn man dabei die Zuschläge bzw. Entschädigungen mitzählt, so kann man errechnen, dass bei einem Betrieb bzw. Unternehmen beschäftigte Arbeitskräfte jedes Jahr rund. 21,3 Milliarden DM (ca. 10.65 Milliarden Euro) verdienen. Nebst einer Arbeitsstelle in einem Betrieb bzw. Unternehmen, wo die türkischen Arbeitskräfte ab 1960 beschäftigt werden, kann diese Tatsache nicht zur Seite geschoben werden. Die Türken werden allmählich selbständiger. Dieser Wunsch hat sie in ihre heutige Lage gebracht. Ihre Entscheidungen, sich ständig im Bundesgebiet aufzuhalten, sowie die Tatsache, dass ihre Einkommen in den letzten 20 Jahren gestiegen sind, führten dazu, ihre eigenen Betriebe zu gründen. Ein weiterer Grund, warum die Türken immer wieder versuchen selbständig zu werden, liegt darin, dass die Türken ihre eigenen Konsumgewohnheiten haben und die deutschen Betriebe ihre Wünsche nicht erfüllen. Denn die ersten türkischen Betriebe waren vielmehr solche, die bestimmte Bedürfnisse deckten. In der ersten Hälfte der 80er Jahre wurden solche Geschäfte im Betrieb gesetzt, wobei im Jahre 1983 die Anzahl der türkischen Unternehmer im Bundesgebiet bis auf 10.000 anstieg (Aygün ve Baz, 2002). Anlässlich solcher Unternehmen wurden neue Ausbildungsplätze geschaffen. Mit den gezahlten Steuern und Abgaben wurden im Bereich der Dienstleistungen verschiedene Angebote ergänzt und dem Binnenmarkt hinzugeführt. Die Anzahl der türkischen Unternehmen wurde im Jahr 1985 auf 22.000 datiert. Im Jahre 1995 waren es 40.500, 1999 55.200. In den letzten 10 Jahren ist die Anzahl der türkischen Unternehmen im Bundesgebiet um 90% angestiegen, obwohl im gleichen Zeitabschnitt die Zahl der türkischen Bevölkerung im Bundesgebiet nur um 49,5% gestiegen ist (Zentrum für Türkeistudien, Institut an der Universität GH Essen, April 2000, <http://www.tisk.org.tr/yayinlar.asp>). Die Untersuchungen der Stiftung des Zentrums für Türkeistudien zeigen, dass im Jahre 2002 im Bundesgebiet 56.800 Geschäfte im Betrieb waren. Darunter sind Unternehmen in der Herstellungsgewerbe/-Industrie (1500), im Bausektor (1200), im Bereich des Handwerks (5600), des Großhandels (3000), des Einzelhandels (19800), der Gastronomie (13100), der Dienstleistungen (12600). Die Erlöse dieser Unternehmen sind auch relativ hoch, wobei 1985 17,2 Milliarden DM (ca. 8.6 Milliarden Euro) und 1999 50,3 Milliarden DM (ca. 25.15 Milliarden Euro) erzielt wurden. In den folgenden Jahren haben die türkischen Unternehmen

ihren Gewinn um das Dreifache erhöht. Sie stiegen gemessen am vergangenen Jahr um 4,2 Milliarden DM (ca. 2.1 Milliarden Euro). 2002 waren in diesen Betrieben 290.000 Personen beschäftigt, wobei die Erlöse auf 26 Milliarden Euro gestiegen sind. (Stiftung des Zentrums für Türkeistudien). Die gegründeten Betriebe bieten jetzt nicht nur Waren nach den türkischen Konsumgewohnheiten an, sondern auch eine breite Vielfaltigkeit von Waren, die sich an den deutschen Unternehmen orientieren (Zentrum für Türkeistudien, Institut an der Universität GH Essen, April 2000). Dieser Schritt zum Unternehmen hat das Wohlergehen der Türken erhöht und eine Bewegung in ihren Lebensarten, sozialen und politischen Leben gebracht.

SOZIALE UND POLITISCHE BEWEGLICHKEIT

Die Beweglichkeit, die nach dem Schritt vom Arbeiter zum Unternehmer kam, hat sich in allen Details im Leben der Türken im Bundesgebiet gezeigt. Dies hat sich auch von der Eheschließung bis zu den Statuten ihres Aufenthalts in vielen Bereichen gezeigt und Änderungen aufgewiesen. Im Jahre 1996 waren nur 54.000 Wohnungen im Eigentum der Türkei, wobei diese Zahl 1999 auf 96.000 stieg. In den letzten drei Jahren hat sich diese Anzahl um 78,1% erhöht. Eine Wohnung zu erwerben führte auch dazu, dass sich die Anzahl der Familienmitglieder sich entsprechend änderte. Nach einer Untersuchung des Zentrums für Türkeistudien mit 2014 türkischen Familien, hat sich ergeben, dass in einer türkischen Wohnung nach der Familienzusammenführung zwischen 1970 bis 2000 sieben bis acht Personen lebten. Aber in den letzten Jahren haben die Türken 2 oder 3 Wohnungen erworben, wobei die Familienangehörigen der 1. bis 3. Generation nicht in denselben Wohnungen wohnen, aber im selben Haus. Es wurde auch beobachtet, dass nach der Eheschließung mit Ausländern, sie Einfamilienhäuser erworben haben (Zentrum für Türkeistudien, Aygün, Baz, 2002). Sowohl diese Änderungen in den türkischen Familien in den letzten Jahren, als auch andere Veränderungen haben dazu geführt, dass sie in den Bereichen wie Wissenschaft, Politik, Musik, Sport etc. Federführer erzogen haben. Beispiele für diese sind: Juraprofessorin Zümrüt Gülbay an der FH Fachhochschule Anhalt, Dipl. Ing. Metin Çolpan, der Gründer der Qiagen GmbH, Dr. med. Serdar Eren, Facharzt für plastische Chirurgie, Geldwissenschaftler Erdoğan Ercivan sowie viele andere. Weitere Beispiele sind Vural Öger, Kaufmann und Politiker, Mitglied des Europäischen Parlaments, Sevim Dağdelen, Lale Akgün, Hakkı Keskin, Hüseyin Kenan Aydın, Ekin Deligöz, Abgeordneter im Bundestag, Kemal Şahin, der Präsident der deutsch-türkischen Handelskammer, Ozan Ceyhun und Cem Özdemir, Mitglieder des Europäischen Parlaments, Murat Günak, Designchef bei Volkswagenwerke. Wir beobachten, dass die Türken im Bereich des Sports relativ leistungsvoll sind, unter anderem im Fußball, wie Mehmet Scholl, Ümit Davala, Serhat Akın, Yıldırım Baştürk, Halil

und Hamit Altıntop. Im Bereich des Basketballs sehen wir Cem Dinç und im Boxen Oktay Ural. Ich glaube, dass jeder Tarkan in der Popmusik kennt. In den letzten Jahren gibt es wieder Jugendliche in Rapmusik, vor allem ist Summer Cem oder Fuat sehr berühmt. Man kennt schon vom Fernsehen und Kino her den Schriftsteller und Schauspieler Renan Demirkan und Fatih Akın, der den Spielfilm „gegen die Wand“ gemacht hat. Wir können aber auch als Beispiele den Komödianten Kaya Yener und TV-Sprecherin Funda Vanroy angeben. Yüksel Pazarkaya und Sevgi Özdamar sind die Schriftsteller, die sich im Bundesgebiet aufhalten und die Migrationsliteratur sowohl in türkischer als auch in deutscher Sprache behandeln. Ferner kann man hierfür folgende Beispiele geben: Şakir Bilgen im Bereich der Jugendliteratur, Bülent Çetiner als Lyriker und Erzähler, Başar Sabuncu als Theaterautor.

Wenn man die statistischen Angaben der letzten 47 Jahre im Allgemeinen betrachtet, sieht man, dass die Türken in Deutschland sich auf unterschiedlichen Ebenen entwickelt haben. Einige von diesen Ebenen sind z.B. der Sprung vom Arbeiter zum Unternehmer oder soziale und politische Übergänge. Aber auf der anderen Seite gibt es eine Ebene, die eigentlich für die Anpassungsprobleme der Türken sowohl heute als auch in der Zukunft eine Lösung ist und sein wird, worauf man eingehen sollte: Nämlich die Bildung. Obwohl die heutige Generation aus deren Sicht die Sprache nicht so problematisch ist, wie bei den früheren Generationen, sind sie trotzdem nicht leistungsfähig. Sie entscheiden sich entweder fürs Berufsleben, damit sie so schnell wie möglich Geld verdienen können, oder öffnen ein Geschäft und machen ihre eigene Arbeit, d.h. sind als Unternehmer tätig. Es ist unbestritten, dass die Bildung sowohl das Bild sogar „Image“ von den Türken als auch ihre Anpassungsprobleme positiv ändern kann. Um das Vergänglichkeits- und immer wieder schwankende Image als eine Gesellschaft aus der Sicht der Deutschen aufzuheben und ein produktives, dauerhaftes Image aufbauen zu können, sollte man diesen vorgesehenen Bildungsweg erfolgreich absolvieren.

Quellenverzeichnis

- Aygün, Ş., Baz, A. (2002). *Ganz oben Türken in Deutschland*, Wiesbaden: Wirtschafts-Verlag w.v GmbH.
- Goldberg, A., Şen, F. (1994). *Türken in Deutschland*, München: Becksche Reihe Verlag CH. Beck.
- Goldberg, A., Şen, F. (1999). *Deutsche Türken- Türkische Deutsche, Die Diskussion um die doppelte Staatsbürgerschaft*, München: Lit Verlag.
- Gür, M. (1987). *Meine fremde Heimat: Türkische Arbeiterfamilien in der BRD*, Köln: Weltkreis.
- Hoffman, K. (1990). *Leben in einem fremden Land. Wie türkische jugendliche, soziale und persönlich Identität ausbalancieren*, Bielefeld: K-T Verlag.
- Nuruan, M., Güneş, T., Şen, B. R., Güneş, S., Kalaycı, A. R., Kaplan, M. (2005). *Federal Almanya'da Yaşayan Türklerin Aile Yapısı ve Sorunları Araştırması*, Ankara: Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü.
- Özdemir, C. (2000). *Deutsch oder nicht sein?*, Bergisch Gladbach: Lübbe.
- Straube, H. (1987). *Türkisches Leben in der Bundesrepublik*, Frankfurt a.M: Campus.
- Şen, F., Akkaya, Ç., Güntürk, R. (1999). *Avrupa ve Türkiye* (Europa und die Türkei), İstanbul: Cumhuriyet Verlag.
- Unat, N. A. (2002). *Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayını.

Bundesstatistikamt

- Eine Untersuchung des Zentrums für Türkeistudien Forschungsbericht 26 (1993). *Zur Lebenssituation und spezifischen Problemanlage älterer ausländischer Einwohner in der BRD*. Bundesministerium für Arbeit und Sozialordnung. Bonn
- Schriftenreihe Studien zu Bildung und Wissenschaft (1994). *Situation türkischer Studenten und Hochschulabsolventen in Deutschland. Untersuchung des Zentrums für Türkeistudien mit besonderer Berücksichtigung der Bildungsinländer*. Bundesministerium für Bildung und Wissenschaft.
- Stiftung des Zentrums für Türkeistudien (Türkiye Araştırmalar Merkezi Vakfı)
- Stiftung des Zentrums für Türkeistudien (Stichtag 31.12.2002 die Aufenthaltsdauer der Türkei im Bundesgebiet)
- Zentrum für Türkeistudien, Institut an der Universität GH Essen, April 2000
- <http://www.tisk.org.tr/yayinlar.asp>

12 MART ROMANLARINDA DÖNEMİN İŞÇİ EYLEMLERİ

Hatice FIRAT

Özet

Yapılan araştırmalar 1960-1980 yıllarında yaşanan ve ölkemiz için sarsıcı sonuçlar doğuran sosyal olaylar içerisinde en önemlilerden birinin işçi eylemleri olduğunu göstermektedir. Çalışmamızda dönemin romanlarının, bu eserlere işçi olaylarının hangi boyutlarıyla yansıdığı ve hangi olayların *yazarların* ve toplum hafızasında yer ettiğinin ortaya konması açısından incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda, çalışmada 12 Mart Dönemi öncesi ve sonrasında yaşanan olayları ele alan romanlar üzerinde inceleme yapılmış, grev, fabrika işgali, yürüyüş, miting gibi işçi eylemleriyle ilgili veriler tespit edilmiştir. Araştırma içerisinde eserlerden elde edilen örneklere yer verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Edebiyat, roman, 12 Mart Romanları, sosyal hareketler, işçi eylemleri.

Labour Unrest in the Novels Representing March 12th

Abstract: The result of researches show that from the social protests experienced and had traumatic results for our country in between the years 1960 to 1980, one of the most important one was the labor unrest. The aim of this study is to analyze the novels of the period and find out the degree of reflections of the labor unrest and the authors' and the society's most frequently recalled protests. Thus, in this study the novels that cover the unrest before and after March 12 were examined and found out evidence related to strike, occupation of factories, protest marches and mass meetings. In this study, samples taken from the novels were also given.

Key words: Literature, novel, Turkish novel, Novels representing March 12th, social protests, labor unrest.

1. GİRİŞ

İşçi kelimesi kaynaklarda genel anlamda “üretken, emek sahibi” olarak açıklanmaktadır. Bazı kaynaklarda bu tanıma tam olarak katılmamakta ve harcanan emeğin fiilen üretimin içinde olması gerektiğini, asıl önemli olan unsurun “ücretli emek” koşulu olduğunu belirtmekte, emeği karşılığında ücret alan herkesi işçi olarak kabul etmektedir (Sönmez, 1994, s. 34).

Ülkemizde işçi hareketlerinin başlangıcının inşaat işçilerinin (amele) gündeliklerinin yükseltilmesi amacıyla eylemler yaptığı 16. yüzyıla kadar uzandığı bilinmektedir. Bu yüzyıldan sonra tarihî süreç içerisinde 1960'lara kadar işçi sınıfının örgütlenmesi ve hareketlenmesi için birçok önemli adım atılmış, zaman zaman da güç sahiplerince bunun önüne geçilmeye çalışılmıştır.

Araştırma konumuzun başlangıç tarihi olan 27 Mayıs 1960 müdahalesi ile birçok alanda olduğu gibi işçi sınıfı açısından da yeni bir dönem başlamıştır. Özellikle 1961 Anayasası işçi hakları konusunda geniş özgürlükler getirmiş, 27 Mayıs öncesi işçilerin örgütlenmesine ve eylemlerine izin vermeyen İş Kanunu, Millî Korunma Kanunu vb. engeller ortadan kalkmıştır. Bu doğrultuda 1960 sonrasında işçi haklarıyla ilgili görüşler rahatça ifade edilebilmiş, işçilerin eylem ve örgütlenmelerinde hızlı bir artış görülmüştür.

İşçi haklarıyla ilgili olarak 1963 yılında çıkarılan iki önemli kanun (274 sayılı Sendikalar Kanunu ve işçilere ilk defa grevli toplu pazarlık hakkını tanıyan 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu) ile sendikacılığın önündeki engeller kaldırılmış (Mahiroğlu, 2001, s. 168; Güzel, 1996, ss. 198-199), işçi hakları anayasal olarak tanınmış ve sendikalar rahatça eylemler düzenleyebilmişlerdir.

1960'lı yılların başında görülen en önemli işçi eylemleri arasında: İzmir'de Gösteri Yürüyüşü, İstanbul'da Büyük Gösteri, Ankara'da Açlık Yürüyüşü, Türk-İş'in Komünizmi Tel'in Mitingi, Kavel Kablo Fabrikası Grevi yer almaktadır. Kavel Kablo Fabrikası Grevi Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt ile İş Yasalarının TBMM'de görüşülürken gerçekleştirilmiş olması dolayısıyla yasaların hazırlanmasında etkili olmuş ve bu açıdan önem kazanmıştır (Güzel, 1983, ss. 1868-1869).

1960'ların başında işçi haklarıyla ilgili olarak yaşanan gelişmeleri Emre Kongar şu şekilde değerlendirmektedir:

Gerçekten de çalkantılı 1962 ve 1963 yıllarında işçilerin siyasal ve kültürel tutumları, gelecekteki eylemlerinin yönünü belirlemiştir. Başlangıçta işçiler, hiçbir seçkin grubun hatta üniversite öğrencilerinin bile katılması ve girişkenliği olmadan, kendiliklerinden büyük toplantılar düzenlediler. Bu toplantılarda toplumsal ve ekonomik adaletsizlikleri yererek, yeni anayasanın öngördüğü önlemlerin alınmasını istediler. Çıplak ayaklı işçiler, Türkiye'nin iş ve sanayi

merkezleri olan İzmir ve İstanbul'da yürüyüşler yaptılar (Kongar, 2003, s. 628).

1963 sonrasında grev ve diğer eylemlerin, sendikalaşma sürecinin hızla devam ettiği görülmektedir. 1966 yılında Paşabahçe grevi başlamış, Türk-İş'in bu greve destek vermemesine karşın Kristal-İş, Petrol-İş, Maden-İş, Lastik-İş ve Basın-İş sendikaları grevi desteklemiştir. Bunun üzerine, bahsi geçen sendikalar geçici olarak konfederasyondan ihraç edilmişlerdir. Bu **olaydan** kısa bir süre sonra Maden-İş, Lastik-İş ve Basın-İş aralarına Gıda-İş ve Zonguldak Maden-İş'i de alarak 13 Şubat 1967'de Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK)nu kurmuştur (Güzel, 1983, s. 1864).

Oğuzhan Müftüoğlu (1989, s. 165) DİSK'i işçi sınıfı mücadelesinin örgütsel ifadesi olarak, Murat Belge (2000, s. 70) de gençlik alanında bir kitle örgütü olarak kendini gösteren Dev-Genç'in işçi sınıfı alanındaki karşılığı olarak değerlendirmekte ve DİSK'in işçi sınıfını sosyalizme yaklaştırdığını belirtmektedir.

1966 yılı başlarından itibaren öğrenci hareketlerinde olduğu gibi işçi hareketlerinde de yoğunlaşma görülür. 1967 yılının Mayıs ayında Genel-İş Sendikası Manisa Belediyesinde grev kararı almıştır. Amaç yine sosyal haklar elde etmektir. 8 Temmuz 1967'de Türk Millî Talebe Federasyonu (TMTF), İstanbul Teknik Üniversitesi Talebe Birliği (İTÜTB), Fikir Kulüpleri Federasyonu (FKF) gibi öğrenci kuruluşlarıyla ortak olarak DİSK "Uyanış Mitingi" düzenlemiştir. 4 Temmuz 1968'de Kızılçeşme'de Kauçuk-İş Sendikasının toplu iş sözleşmesi yetkisi almasından dolayı Derby Lastik Fabrikası, 10 Ocak 1969'da Kartal Cevizli'deki Singer Fabrikası işçiler tarafından işgal edilmiştir (Taylak, 1998, s. 285; Çetinkaya, 1997, s. 12-32, 70; Arcayürek, 1992, s. 227).

1960-1980 yılları arasında yaşanan işçi eylemlerinin en önemli ve hafızalarda yer edenlerinden biri 16 Şubat 1969 tarihinde gerçekleştirilmiştir. İşçiler "Emperyalizme Karşı İşçi Yürüyüşü/Mustafa Kemal Yürüyüşü" düzenlemiş, gösteriye birçoğu öğrenci kuruluşu olan yetmiş örgüt katılmıştır. İşçiler ve öğrenciler Taksim alanındayken, Fındıklı ve Dolmabahçe Camilerinden çıkan topluluk, mitinge katılan işçi ve öğrencilerin üzerine yürüyünce olaylar çıkmış, olay tarihe "Kanlı Pazar" adıyla geçmiştir (Taylak, 1998, s. 296; Çetinkaya, 1997, ss. 74-75; Dalkılıç, 2000, ss. 151-152).

1969 yılının önemli diğer bir işçi eylemi de Çorum il özel idaresi yönetimindeki Alpagut Linyit Madenlerinde gerçekleştirilmiştir. Grev sırasında linyit üretimine devam edilmesi ve çıkan madenin satışını işçilerin üstlenmesi (aktif grev) bakımından grev önem taşımaktadır (Arcayürek, 1992, s. 229; Güzel, 1983, s. 1871).

Bir yandan öğrenci diğer yandan işçi eylemlerinin hızla devam ettiği 1969 yılının 6 Ağustos günü işçiler, İstanbul Silahtarağa'daki Demir Döküm Fabrikasını işgal etmişlerdir (Çetinkaya, 1997, ss. 83-84; Arcayürek, 1992, s. 229).

1970 yılına gelindiğinde işçi hareketlerinin daha da hız kazandığı, grev, boykot, işgal vb. yollarla direnişlerini artırdıkları görülmektedir. 1970 yılının en önemli olaylarından biri 15-16 Haziran günlerinde yaşanmıştır. DİSK'e bağlı sendikalar İstanbul, Kocaeli, Sakarya, Ankara ve İzmir'de direnişe geçmişlerdir. İstanbul'daki gösterilerin ikinci günü çıkan olaylar üzerine 16 Haziran gecesi sıkıyönetim ilan edilmiş ve 16 Eylül'e kadar devam etmiştir (Güzel, 1996, ss. 222-223; Çetinkaya, 1997, s. 101; Dalkılıç, 2000, ss. 155-156).

M. Şehmus Güzel, 15-16 Haziran olaylarının nedenini şu şekilde değerlendirmektedir:

Eylem, 1317 sayılı kanunla Türk-İş ve ona bağlı sendikaların dışındaki işçi örgütlerine, özellikle gittikçe güçlenen DİSK'e yaşam hakkı tanımamak istenince doğmuştur denilebilir. Aslında eylemin siyasi, ekonomik ve toplumsal karmaşık nedenleri bulunmaktadır (Güzel, 1996, s. 222).

Muammer Taylak ise bu olaylarda işçilerin yalan haberlerle kışkırtılıp kandırılarak sokaklara döküldüğünü ve Türkiye'nin geleceği için hayati önemi olan olaylar yaşandığını belirtmektedir. Türk-İş Genel Sekreteri Halil Tunç, bu olayları "tam bir ihtilal provası" olarak değerlendirmektedir (Taylak, 1998, s. 384).

Bu dönemde gerçekleştirilen grevlerden en çok özel sektörün etkilendiği belirtilmektedir. 1950'lerde grevlerin çok az bir kısmı bir hafta sürebilmişken, 1960 sonrasında özel sektörde grevler bir aydan az sürmemeye başlamıştır. Doğal olarak uzun süren grevler mali açıdan en çok işçileri, sendikaları ve ülke ekonomisini etkilemiştir (Güzel, 1983, s. 1875).

1963-1971 yılları arasında grevlerin iş kollarına göre dağılımına bakıldığında en az katılımın %65'le petrol, en yüksek katılımın %100'le güzel sanatlar iş kolunda olduğu görülmektedir. İş kollarında genel katılım oranı ise %85-91 olmuştur. Grevlerin çoğunluğu (%74,2'si) özel sektörde düzenlenmişse de grevci sayısı bakımından çoğunluk kamu sektörüne aittir. Grevde yitirilen iş günlerinin %76'sının özel kesimde gerçekleştiği belirlenmiştir. Grevlerin en sık yapıldığı yerler İstanbul, Ankara ve İzmir'dir (Güzel, 1983, ss. 1866-1867).

12 Mart 1971 Muhtırası'ndan sonra sıkıyönetim ilan edilmesi üzerine 1973 yılı sonuna kadar işçi eylemleri askıya alınmış, bu tarihten sonra tekrar canlanmıştır 1973 yılından 1980 yılına kadar geçen dönemde grev süreleri daha kısa olsa da önceki on yıla göre çok daha fazla sayıda grev yapılmıştır. Bu dönemde 1963-1971 dönemine göre grev sayısında iki, grevci sayısında üç,

yitirilen iş gücünde yedi kat artış görülmüştür. 1975 yılı sonrası grevlerin doruğa ulaştığı dönem olmuştur. Aynı zamanda işçi eylemlerinin siyasi niteliği de artmıştır. Bu doğrultuda DİSK'in 1975 sonundan itibaren Devlet Güvenlik Mahkemelerine karşı başlattığı eylemler önemlidir. Bu dönemin önemli eylemlerinden biri de Türk-İş'in 16 Haziran 1976'da gerçekleştirdiği genel grevdir (Güzel, 1983, ss. 1872-1874).

1976'nın en önemli olaylarından biri TARİŞ'te yaşanmıştır. TARİŞ'teki olaylar temelde DİSK'e bağlı Tekstil'le Türk-İş'e bağlı Teksif Sendikası arasındaki çatışmadan doğmuştur. Fabrikadaki gerginlik 27 Ekim 1976 günü patlak vermiş, fabrikanın eski işçileriyle ülkücü işçiler arasında çatışmalar çıkmış ve olaylar kanlı bitmiştir (Çetinkaya, 1997, ss. 130-132).

12 Ocak 1977 tarihinde Yeraltı Maden-İş Sendikası, Erzurum Aşkale'de TKİ'ye bağlı kömür işletmelerinde grev gerçekleştirmiştir. Mayıs 1977 sonunda otuz binden fazla işçi Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS)'na karşı direnişe başlamış, DİSK ve Maden-İş Sendikasının başlattığı grevler üzerine MESS, Maden-İş üyelerine lokavt uygulamaya başlamıştır. 4 Şubat 1978'de anlaşmazlık çözülmüş ve toplu iş sözleşmesi imzalanmıştır (Müftüoğlu, 1989, ss. 216-217).

20 Mart 1978'de DİSK "Faşizme İhtar Eylemi" düzenlemiştir. Birçok eylemi hazırlayan ya da destek veren DİSK, "Demokratik Hak ve Özgürlükler" için de kampanyalar açmış; gösteri, yürüyüş ve toplantılar düzenlemiştir. Yapılan eylemlere genel olarak bakıldığında birçok grev ve işgal eyleminin kötü sonuçlandığı, çatışmalar yaşandığı, birçok işçi ve polisin ölmüş ya da yaralanmış olduğu görülmektedir. Başta sınıfsal bir mücadele olan hak arama eylemleri zamanla şiddetini artırmış ve teröre dönüşmüştür.

T.C. Devleti'nin "işçi hareketi karşısında aldığı savunmacı tavır ve ona sistemde yer açmama çabası işçi hareketinin giderek politikleşmesine neden oldu. Sonunda yenilen işçi hareketi oldu. İşçilerin kazanımları ellerinden alındı ve demokratik haklarda geri gidildi. Ancak Türkiye toplumunu çok daha derinden yaralayan süreç, bu yenilginin ve demokrasinin sınırlarının genişletilmesinin ardından geldi. Toplumsal dönüşümü en çok hisseden ve yeni yapıda yer almak isteyen ya da bir başka deyişle altta kalmak istemeyen kesimlerin başvurduğu çaresiz mücadele yöntemi olarak siyasal şiddet ortaya çıktı. 1975-1980 yıllarını kasıp kavuran şiddet giderek izole oldu ve teröre dönüştü (Kentel, 1992, ss. 38-39).

Ülkede sosyal hareketliliğin artması ve şiddetlenip teröre dönüşmesi sonucunda, 1975 sonrasında bir iç savaş ortamı oluşmuştur. Ülkenin içinde bulunduğu iç savaşa son vermek, asayişin sağlamak gibi amaçlarla 12 Eylül 1980'de askerî bir müdahale gerçekleştirilmiş, bu müdahalenin arkasından temel hak ve özgürlükler askıya alınmıştır. Böylece işçi sınıfı 1960'da 27 Mayıs

askerî darbesinin ardından elde ettiği birçok hakkı başka bir askerî darbe sonrasında kaybetmiştir. Ayrıca DİSK ve MİSK (Milliyetçi İşçi Sendikaları Konfederasyonu) yöneticileri tutuklanmış konfederasyon mallarına el konulmuştur.

2. 12 MART ROMANLARINDA İŞÇİ EYLEMLERİ

Çalışmamızda işçi eylemlerine yer verdiği saptanan 19 romandan elde edilen veriler sunulmaktadır. İncelenen romanlar ve onlara ait ilk yayım tarihleri şöyledir:

Adalet Ağaoğlu, *Bir Düğün Gecesi* (1979); Reşat Enis Aygen, *Sarı İt* (1968); Demirtaş Ceyhun, *Yağmur Sıcağı* (1976); Mehmet Eroğlu, *Issızlığın Ortasında* (1979); Füzûzan, *Kırk Yedi'liler* (1974); Emine Işınsoy, *Sancı* (1974); Lütfi Kaleli, *Haşhaş* (1974); Samim Kocagöz, *Tartışma* (1976); Pınar Kür, *Yarın Yarın* (1976); Oktay Rifat, *Bir Kadının Penceresinden* (1977); Aysel Özakin, *Alnında Mavi Kuşlar* (1978), *Genç Kız ve Ölüm* (1980); Hakkı Özkan, *Grevden Sonra* (1976); Demir Özlü, *Bir Uzun Sonbahar* (1976), *Bir Küçük Burjuvanın Gençlik Yılları* (1979); Sevgi Soysal, *Yenişehir'de Bir Öğle Vakti* (1973), *Şafak* (1975); Erol Toy, *Kördüğüm* (1974), *Gözbağı* (1976).

Sarı İt, *Haşhaş*, *Gözbağı*, *Grevden Sonra* ve *Alnında Mavi Kuşlar* adlı eserlerde kahramanların doğrudan işçi sınıfının içinden seçildiği ve bu kişilerin olayların (grev, işgal, yürüyüş vb.) içerisinde yer alan aktif kişiler olduğu görülmektedir. Bu eserlerde işçilerin ağızından ülkedeki işçi eylemleri ve işçi sınıfı olumlu ve olumsuz yanlarıyla değerlendirilmektedir. Diğer eserlerin neredeyse tamamında kahramanlar öğrenci, öğretmen ya da öğretim üyesidir. Az da olsa bu kahramanların da yanında gazeteci, avukat gibi meslek sahipleri de yer almaktadır. Kahramanları işçi sınıfından olmayan bu eserlerde zaman zaman öğrenciler üzerinden işçi sınıfına verilen desteğin zaman zaman da dışarıdan bir gözle ülkede yaşanan işçi eylemlerinin anlatıldığı görülmektedir. *Sancı* adlı roman dışındaki bütün eserlerde işçi eylemleri desteklenirken bu romanda, yazarın sağ görüşü temsil etmesine bağlı olarak eylemlerin doğru bulunmadığı ve işçilerin tahriklere kapıldığı belirtilmektedir.

Genel olarak bakıldığında 12 Mart dönemini ele alan romanlarda işçi hareketleri önemli bir yer tutmaktadır. Romanların bazılarında, işçi sınıfının bilinçlenmeye başladığı belirtilerek onların haklarını aramaya başlaması sevindirici bulunmaktadır. Bunda işçilerin gerçekleri zor anladığı, cahil olduğu, kendi gücünün farkında olmadığı gibi düşüncelere sahip olunmasının etkisi vardır. Ancak işçinin kabul edip inandığı şeyden kolay kolay vazgeçmeyeceği de belirtilmektedir.

Yağmur Sıcağı'nda işçinin bilinçlenmeye başladığı şu sözlerle ifade edilmektedir:

Ama artık öyle kolay değil. İşçi sınıfımız, artık az çok sınıf bilincine varmış durumda, izin vermez. Şu geçen yılki Haziran olaylarını unuttular galiba egemen sınıflarımız (Ceyhun, 1976, ss. 254-255).

Gözbağı adlı eserde bir işçi ağzından işçilerin geç öğrendiği, ancak artık uyanma aşamasında olduğu dile getirilmektedir:

Hem laf aramızda, sana bir şey diyeyim mi ben, bizim için dayak şarttır. Çünkü kafamız öyle kalındır ki, gerçekler kolay kolay girmez... Girdi mi de çıkmaz ha!...

Demek ki, suskunluğumuzun nedeni bilmekten, kendi gücümüzün ne olduğunu sezinlemekten geliyormuş. Bizden yana olan bilgililer, gelip de, ulan avanak tayfası, siz tek bir boka yaramazsınız belki, ama, bir araya geldiğinizde de her şeyi üretirsiniz, deyince ayıldık. Hele bir de yaşayınca bunu. Görünce, bizsiz olmuyormuş. Kendisinden Tanrıdan korkar gibi korktuklarımızı da tanrılaştıran bizmişiz. Tutma artık bizi öyle ya...

... -Sakin ha... Güven duyup gevşemeyiniz. Bunca işçi avanak değil. Yavaş uyanıyoruz. Tamam ama, uyanıyoruz ya. Bu da bir şeydir. Ve bu bişey, çok şeye yöneltmeli (Toy, 1977, ss. 363, 405-406, 439).

Alnında Mavi Kuşlar'da da işçinin bilinçlenmesi sevindirici olarak nitelenmektedir:

Fabrikada kadın arkadaşları onun sözlerine inanıyorlardı. Sevim'in hayatındaki zorluklar inancının aydınlığıyla siliniyordu sanki. Siyah gözlerinde ve sesinde duru bir kararlılık vardı. Evdeki susuzluğu, mahalledeki tozu, dumanı da pek önemsemiyordu. İşçilerdeki bilincin ilerleyişi sevindiriyordu onu (Özakın, 1979, ss. 98-99).

Buna karşın eserlerin bir kısmında, birkaç yürüyüş yaptığı için işçiyi bilinçlenmiş kabul etmenin doğru olmadığı, işçilerin yeterince bilinçlenemediği dile getirilmektedir. Bilinçli olmamaları, işçi sınıfının eylemlerinde başarılı olamama sebebi olarak görülmektedir. Aynı zamanda işçiler, önderlik işlevini yapmamakla ve anlatılanları güç anlamakla itham edilmektedir. Gençler, asıl mücadeleyi vermesi gereken sınıfın bu tarihî görevin farkında olmaması, harekete geçmemesi nedeniyle silaha sarılıp onlar adına mücadele ettiklerini söylemektedirler. *Yenişehir'de Bir Öğle Vakti* adlı romanda ise kapitalist bir kişinin ağzından işçi sınıfının cahil olduğu ve harekete geçemeyeceği söylenerek, onların adına mücadeleye değmeyeceği imasıyla işçi sınıfının kendi mücadelesini kendisinin vermesi gerektiği dile getirilmektedir.

Romanlarda bu konuyla ilgili bilgiler şu şekillerde ifade edilmektedir:

Yenişehir'de Bir Öğle Vakti:

Türkiye'de işçinin durumu başkaymış... Ona ne? ... Varsın ameleler kendi davaları için uğraşsınlar. Bu memlekette bu işler olmaz. Bu halk cahil. Bu kafa, bu gidişle hiç adam olmayacak (Soysal, 1979, s. 60);

Grevden Sonra:

Biliyor musunuz Nuri Bey kardeşim ben sizin grev sırasında olumlu davranışlarınızı çok beğenmiş, sizi çok sevmişim. Keşke bütün işçiler sizin kadar şuurlu, sizin kadar direnç göstermiş olsalar, örgütlenseler aynı çatı altında neler yapmazlar... (Özkan, 1976, s. 198);

Yağmur Sıcağı:

Bizim silaha sarılmamızın iki temel nedeni var. Birincisi... Dövüşü asil vermesi gereken güçlerin, henüz bu tarihî görevlerinin farkına varmamış olmaları. Bilinç eksikliği (Ceyhun, 1976, s. 278);

Yarın Yarın:

Doğan "peki işçi sınıfı ne olacakmış bu arada?" diye sordu.

Selim güldü: canım onlar önder (!) miş. ... Peki ama hani bu önderler? Ne yapıyorlar önderliği? Orası belli değil. Bir yıl önce sekiz on bin kişi sendikal bir yürüyüş yaptı diye tüm bir emekçi sınıfı bilinçlenmiş, devrim yapmaya hazır duruma gelmiş sanki! (Kür, 1987, s. 308); Gözbağı:

Hem laf aramızda, sana bir şey diyeyim mi ben, bizim için dayak şarttır. Çünkü kafamız öyle kalındır ki, gerçekler kolay kolay girmez...Girdi mi de çıkmaz ha!... (Toy, 1977, s. 363);

İssizliğin Ortasında:

"Oysa o işçi sınıfı yok mu?" Başını iki sallıyor. "Bana benzese, ne istersen ısmarla, yarın yapayım. Ama öyle ağır anlıyor. Öyle kanı donmuş bir kitle ki, yerinden kıvıltırmak için altındaki toprağı havaya uçurmak gerekli sanki. Herhâlde Ali'yi, Zafer'i onlar gibilerini silaha bir kurtarıcı gibi sarılmaya iten, bu vurdumduymazlıktı. Onların günün birinde yerinden kalkmaya davranacağından umudu kesmiş olmalılar (Eroğlu, 1987, s. 206).

Gözbağı adlı romanda bir işçi tarafından; işçilerin birçok şeyden habersiz olduğu, harekete geçemediği kabul edilmektedir. Bununla birlikte gençlerin ve diğer grupların işçilerin yerine geçmesinin ve onlar adına mücadele etmesinin doğru ve de mümkün olmadığı, zamanla bu gerçeğin anlaşılacağı dile getirilmektedir.

-Çocuğum ne yaptıysa bizim için yaptı. Nasıl böyle konuşursun?

-Bizim için yaptı ya, bizsiz yaptılar. ... Bizim için yola çıkarken de biz gerekliyiz de ondan. Ahmet bizim için çalışmıyor mu? Çalışıyor. Herkes de biliyor bunu. Bildiğinden kaptırmaz kolaylıkla. Kavgaya girmeden önce düşünmek gerek ne olacağını. Tamam işçi sınıfı adına yaptılar. Peki sınıf nerde? Burada... Kıpırtısız. Habersiz. Kimi üniversitede hoca, kimi o hocaların öğrencisi. İyi hoş... Hepsi aydınlık pırl pırl insanlar. Dediğin gibi istedikleri olsaydı, pek iyiydi...

...Onların bizim adımıza, bizim yerimize geçemeyeceğini biz biliyorduk. Bizim patronlar da biliyordu domuz gibi. Çünkü onları işçi olarak kullanamazlar. Bilmeyen bir kendileriydi. Şimdi onlar da öğrenecek (Toy, 1977, ss. 466- 467).

İşçilerle ilgili olarak değinilen bir durum da aydınlarla aralarındaki bağın kopuk olmasıdır. *Kördüğüm* adlı eserde bu bağın kurulmasının önemli olduğu, sendikacılığın işçiyi siyasal anlamda bilinçlendiremediği dile getirilmektedir.

Bence önemli olan, adına davrandığımız ya da öyle savladığımız sınıfla ilişkiyi kurmanın yollarıdır... Asıl güçlük burada başlıyor... Bilimin gerektirdiği ölçüde proletaryaya sahip değiliz henüz. Üstelik ilişkilerimiz de alabildiğine kopuk... 1963'ten bu yana gelişen sendikacılık, bir yerde ekonomik hakların önceliğine kapılan işçileri siyasal bilinçten uzak tutuyor (Toy, 1974, s. 263).

12 Mart sürecinde aktif olduğunu gördüğümüz işçi grubunun en önemli eylemleri arasında grev yapma, fabrikaları işgal etme, yürüyüşler ve miting düzenleme yer almaktadır. Bahsi geçen eylemlere işçileri ele alan romanlarda geniş yer verildiği görülmektedir.

2.1. Grev

Romanlarda işçi eylemleri içerisinde en çok karşımıza çıkan “grev”dir. Eserlerde o dönemde ülkenin her yanında grev ve lokavtlar olduğu belirtilmektedir. Bazen grev ayrıntılarıyla verilmekte bazen de yapılan konuşmalardan greve gidildiği anlaşılmaktadır. İşçilerin greve gitme nedenlerinin başında, çalışma saatlerinin ayarlanması, ücretlerin artırılması, işten çıkarılanların geri alınması gibi istekler yer almaktadır. Romanlarda işçilerin greve gitme nedenleri, aşağıdaki örneklerde de görüleceği gibi açıkça belirtilmektedir.

Sarı İt:

Fabrika önünde, boyunlarında pankartlar, işlerinden atılmış işçiler dolaşıyordu.

- Azimliyiz, hakkımızı alacağız...*
- Ölürüz de haklarımızı çiğnetmeyiz...*
- Sömürücülüğe paydos...*
- Sosyal adalet istiyoruz...*
- Birliğimizi parçalamayınız...*
- Hak istedik, atıldık...*
- Sömürülmek istemiyoruz...*
- Çocuğumun nafakasını yedirtmem...*

Yüzlerce işçi, makineleri başında oturma grevindeydi. Kovulan on işçi ise çoluk çocuklarıyla fabrika önünde nöbette...

Öğle olmuştu. Sendika şimdi kumanya dağıtıyordu grevcilere... Adam başına yüz gram tahin helvası, yarım ekmek! ...

“...”madeni eşya fabrikasında grev başlayalı bugün altmış ikinci gün... İşveren Türkiye'nin ilk planda bir iş adamı... Sendikanın istediği hakları ve zammı vermemekte direniyordu. Sendika, grev fonunun son liralarını harcıyordu.

Fabrika çalışmasına devam ediyordu. İşverenin dışarıdan işçi tutup çalıştırmasını önleyemiyordular. ... Dava kısa sürdü. ... Bin beş yüz işçinin isteği, millî çıkarlara aykırı imiş... Binbeş yüz işçinin hakkı güme gidiyordu göz göre göre... Üç gün sonra grev sona erdi ve işçi, makineleri başına döndü.

Cumhuriyet Türk-İş temsilcisiyle konuşurken, Selim, sekreter genç kızın odasında ve pil fabrikasındaki grevi düşündü:

Grev başladığı sabah Gazi Osman Paşadaki Atatürk Anıtı önünde bin yüz işçi toplanmıştı. Altı yüzü kadın, iki yüzü çocuk... Bir çelenk konulmuştu anıta ve saygı duruşu yapılmıştı.

-Olur mu böyle olur mu, bu parayla doyulur mu?

İşyerinin kapısına büyük bir afiş asmışlardı: "Burada grev var!" ...

-Ya İzmit'teki grev?

-Selim, üzüntülü baş saldı:

-Fiyasko, dedi; iş başı etti çocuklar... dayanamadılar... (Aygen, 1968, ss. 50-51, 114-118, 127-128, 377).

Haşhaş:

Zafer'le Cengiz, bildiri dağıtımına geçtiler hemen. Az sonra işçilerde bir kaynaşma başladı. Görevli polisler, çevrede işçilerin hareketlenmesini dikkatle izliyorlardı.

-Kahrolsun alın terimizi içenler! ...

-Biz grevdeyiz. Bir yere götüremezsiniz beni!

On gün sonra işçi istekleri, işveren teklifine yaklaşık biçimde törpülenince grev sona erdi (Kaleli, 1998, ss. 210-211, 220).

Kördüğüm:

İlerde bir başka çimento karışımının başında bekliyordu. Doğru oraya yöneldi.

-Nedir? – diye sordu boğuk sesle...

-Tümü işi bıraktılar Mühendis Bey.

-Nasıl bıraktırlarmış... Yasaya aykırı bu.

-Hepsi bir köyden... Mühendis haksızlık etti, diyorlar. Ve görün hesabımızı, vazgeçtik çalışmaktan... (Toy, 1974, s. 118).

Şafak:

Gözünün yaşına bakmayacaksın, en sevdiği cümle Muzaffer Bey'in. Bir vazife tam yapılmadı mı, suçluyu aramayacaksın, suçlu yirmi kişiden biriye yirmi kişinin topunu cezalandıracaksın. Fabrikada bunu birkaç kez uyguladı ama sendika karıştı araya. Bir işçi yüzünden bir vardiyanın toptan yevmiyesini kestiğinde, grev yaptılar. Patron da sivil olduğundan taviz verdi. (Soysal, 1980, s. 180).

Bir Uzun Sonbahar:

"Neden onu seçtiniz?"

"Fabrikasındaki grevde bir işçi öldürülmüştü, unuttun mu?" (Özlu, 1976, s. 128).

Grevden Sonra:

Grev yapmışlardı. İşçiler daha ne olduklarını anlamadan soluğu kapının önünde almışlardı. Hakları olan birkaç kuruşu bile kavgaya dövüş koparmışlardı. Türlü, çeşitli oyuna gelmişlerdi (Özkan, 1976, s. 8).

Yarın Yarın:

...Neyse uzatmayalım ben fabrikadaki durumu öğrenir öğrenmez, durumu yerinde incelemek hevesiyle kalktım oraya gittim. İşçi önderleriyle tanıştım, birtakım taktikler öğütledim... Kısacası babamın fabrikasında yapılacak grevi ben örgütlemeye koyuldum. ... Benim cebimden mi? Zam alacağız ağbi, ayrıca sigorta hakkı, ücretli izin..." ...Neyse uzatmayalım, grevi yaptık, zammı aldık. Peder de bizi tamamen defterden sildi.

Ülkenin her yanında grevler, lokavtlar, işsizler... İşsizler, işsizler, işsizlikten, açlıktan ölmek üzere olanlar... (Kür, 1987, ss. 187-190, 298).

Gözbağı:

-Kavel işçileri grev yaptılar ya önceki gün... .. Grev hemen Anayasaya yazıldı diye, alın kullanın demediler ki. Kanun çıkacak. Beklemek gerek. Sendikacılar mı kışkırttı, yoksa bazı karanlık kişiler mi, belli değil. Seninkiler kalkıp zam istemişler.

-Grev sürüyor benim bildiğim...

-Sürsün. Ceketlerini satsınlar diyormuş işveren. Tümünü kovacağım.

Daha bir ilgiyle izlemeye başladı grev haberini. Başbakan Yardımcısının, Çalışma Bakanının arabuluculuğa geldiğini yazıyorlardı gazeteler. Demek direniş başarılı gidiyordu.

-Neydi başının zoru?

-İşçi sorunu...

-Kavel işçilerinininki mi?

-Kavel ya da bizimki, fark var mı amca?

İlk onlar başlamışlar. Üstelik haksız da değiller. Patron her yıl verdiği ikramiyeyi vermeyeceğini söylemiş. İsteriz demişler. Diyenleri işten atıvermiş. Ne yaparsınız. İyi yapıyorsun beyim, deyip ayaklarına mı kapansınlar?

İlk kamyonun şoförü, penceresinden başını uzatarak, fabrikayı gösterdi.

-Taşınacak mal varmış da amca...

-Burda grev var sadece oğul. Taşınacak mal yok.

-Olsun geçiş izni veremem komiserim. Bir kez gedik açılırsa aramızda, söner bu grev. Oysa tümüyle yasal başladık, öyle götürmek istiyoruz. Siz lütfen karışmayın (Toy, 1977, ss. 303-304, 351-353).

Alnında Mavi Kuşlar:

Fabrikanın önünde bir grev çadırı vardı. ... Fabrikanın kapısı önündeki saçağın altında iki grev sözcüsü duruyordu. ... Çadırın önünde ise şu sözler görülüyordu: İşten çıkarılan arkadaşlarımız işe alınsın (Özakın, 1979, s. 81).

Bir Küçük Burjuvanın Gençlik Yılları:

"Kozlu'da maden işçileri arasına karışıp direnebiliyor musun?"

"Daha o kadar güçlenmedik" dedi Ali.

"Kozlu grevine gidip katılsan, aceleci bir burjuvadan başka bir şey olmazsın ki" dedi Hüseyin (Özlü, 1990, s. 40).

Romanlarda verilen örneklerden grevlerin gerçeğe uygun olarak uzun sürdüğü anlaşılmaktadır.

Sarı İt:

"..."madeni eşya fabrikasında grev başlayalı bugün altmış ikinci gün... (Aygen, 1968, s. 114).

Kırk Yedi'liler:

-Hadi Zaloğlu. *Gülsüm ablan sana kurban. Kırkinci gün, kolay mı bu...*

-Greviniz başarılı olsun, demişti, Emine. *Genç kız dostça bir yakınlıkla bakmıştı.*

-Sağolun demişti, kız (Füruzan, 2000, s. 132).

Sancı adlı romanda, işçilerin DİSK'in tahriki ile bir greve gittikleri söylenmektedir.

DİSK'in tahriki ile patlayan işçi grevini, solcu militanların sloganları ile, "Halk Savaşı vermeye yürüyen" işçileri, yaralanan askerleri Zile'deyken öğrendi (Işınsoy, 1974, s. 160).

Sarı İt adlı romanda, işçilerin grev haklarını kullanarak kendi haklarını aramasının demokrasinin işlediğini, geliştiğini gösteren bir durum olduğu dile getirilmektedir.

-Grev mi? Grev yaptınız demek? ...

-Ne mutlu sizlere! Demiş; ne mutlu... Elli yıl önce biz de yapmıştık bu işi...

Mitralyözlerle taramışlardı bizi...

Bir kurmay Albay, grev gözcülerinin tek tek ellerini sıkmış:

-Yirmi yedi Mayıs demokrasisini sizler sürdürüyorsunuz. Kutularım hepimizi... ..

Şükürler olsun, demiş; toprağında da demokrasi geliyor... İnsanca yaşayacağız artık... Şunun bunun kölesi olmaktan kurtulacağız... (Aygen, 1968, ss. 186-187).

Grev eylemleri on iki romanda ele alınmış olması bakımından yazarlarımız tarafından en çok işlenen eylemlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Verilen örneklerden anlaşıldığı gibi; çalışma saatleri, ücret, işçi çıkarma vb. nedenlerden dolayı ülkenin birçok yerinde işçiler tarafından greve gidildiği, grevlerin kimi zaman aylarca sürmekte, kimisinde zor da olsa başarı sağlanmakta, kimisinde ise pes eden işçiler olmaktadır. Ancak gerçekte yaşananlara bağlı olarak eserlerde yer verilen grevlerden hareketle, hem işçi sınıfının hem işverenlerin hem de devletin bu durumdan oldukça zarar gördüğü sonucunu çıkarmak mümkündür.

2.2. Yürüyüşler

İşçilerin gerçekleştirdiği "yürüyüş" eylemleri dönemde oldukça yankı uyandırmıştır. Romanlarda bu eylemlere de geniş yer verildiği görülmektedir:

Sarı İt:

Üç gün sonrası için İzmit'te büyük bir yürüyüş hazırlanıyordu. Sendika yöneticileri koca bir gün, güneşin altında, fabrika çevresindeki çadırlarda nöbet tutan işçileri dolaşmıştı. Sessiz yürüyüşte taşınacak pankartları, dövizleri onlarla birlikte yazmıştı.

Grev başlayalı on beş gün olmuştu. Birkaç bin işçinin katılacağı yürüyüşle sendika son vuruşunu yapacaktı. Öldürücü bir vuruş olsun, istiyorlardı.

"Sessiz yürüyüş" gerçekten sessiz bir yürüyüş oldu. Bin beş yüz işçiden fazlasını toplayamamışlardı (Aygen, 1968, ss. 297-303).

Genç Kız ve Ölüm:

O yıllarda gazetelerde İstanbul'dan Ankara'ya kadar bir grup işçinin yürüdüğünü okumuştuk. Cemil bir şiir yazmıştı onlar için:

"Bir galon şarap yüzlerinden öfke

Sırtlarında yoksulluğun dar açılı üçgeni" (Özakın, 1981, s. 197).

Yürüyüş eylemleri içerisinde en önemli olanı, 16 Haziran 1970'te gerçekleştirilmiştir. Hükûmet 274 ve 275 sayılı Sendikalar Yasasında değişiklikler yapmak istemiş, tasarı kabul edilince DİSK genel direniş kararı almıştır. Türk-İş ise tasarımı onayladığını açıklamıştır. DİSK'e bağlı sendikalar tasarımı protesto amacıyla İstanbul, Kocaeli, Sakarya, Ankara ve İzmir'de direnişe geçmişlerdir. İstanbul'daki gösterilerin ikinci günü yürüyüşe geçen işçilerle polis arasında çatışma çıkmış, birçok kişi yaralanmıştır. Olaylar üzerine 16 Haziran gecesi sıkıyönetim ilan edilmiş ve 16 Eylül'e kadar devam etmiştir. DİSK'in yirmi beş yöneticisi tutuklanmış, bazı işverenler DİSK üyesi yüzlerce işçiyi işten çıkarmıştır. Siyasi tarihimizde yerini alan bu olaya, romanlarda atıf yapıldığı görülmektedir.

Bir Kadının Penceresi'nden:

16 Haziran- İzmir'de bugün başlayacak uyarı direnişine altmış bin işçi katılacak. İş çevreleri genel direniş engellemek için büyük çaba harcıyor. (O. Rifat, 1992, s. 55).

Yağmur Sıcağı:

Ama artık öyle kolay değil. İşçi sınıfımız, artık az çok sınıf bilincine varmış durumda, izin vermez. Şu geçen yılki Haziran olaylarını unuttular galiba egemen sınıflarımız.

Şu son birkaç ay içinde olanları düşünsenize... 16 Hazirandaki işçi yürüyüşü... Galiba tarihimizdeki en büyük işçi hareketi. Yer yerinden oynadı. İşçi hareketleri, öğrenci hareketlerine benzemez.

16 Haziran olaylarında da gördük. İşçinin karşısına dostça, kardeşçe çıktı. Tank barikatlarının üzerinden atlayıp geçmelerine izin âdeta göz yumdu (Ceyhun, 1976, ss. 254-255, 277-278).

Gözbağı:

-Ama bu yenilgi, delirtti onları. Şimdi Türk İş'le el ele yeni bir yasa çıkarıyorlar. Hazırlıkları bitti. Meclisten geçmek üzere...

Şimdi engellememiz gerek bu yasayı.

-Ne yapacaksınız?

-Yürüyeceğiz.

-Nereye? Ankara'ya mı? Ben de varım... Hadi gününü söyle.

-Yok Ankara'ya değil, burada vilayete varıp, protesto edeceğiz.

Alibeyköy yukarıdan, Hasköy kıyılardan, kıvrım kıvrım akan insan seli, köprüleri aşmış kavuşmak için, yürüyordu...

Topkapı'ya yöneldiklerinde, polisin yolları kestiğini gördüler. ... Polis engelini aşmak amacıyla, yürümeye başladılar. Polisler, ilkin direnmek istediler. Sonra selin önünde tutunamayıp, gerilediler.

Her adımda üreyerek, Beyazıt'a vardılar, üniversiteliler, onları bekliyordu sanki. Sol yumruklarını kaldırdı gençler. Bir ağızdan "Bağımsız Türkiye" diye bağırmaya başladılar. İşçi selinin yeli topladı sesleri. Bir gök gümbürtüsü gibi yankıladılar gençleri (Toy, 1976, ss. 455-459).

Önemli bir işçi yürüyüşü de 1969 yılında 16 Şubatta Kartal'lı işçilerin "Emperyalizme ve Sömürüye Karşı İşçi Yürüyüşü" adıyla gerçekleştirdiği eylemdir. Eyleme birçoğu öğrenci kuruluşu olan yetmiş altı örgüt katılmış, yürüyüş sırasında çıkan olaylarda iki kişi ölmüş, yüzlerce kişi yaralanmıştır. Bu olay siyasi tarihimize "Kanlı Pazar" olarak geçmiştir. Kanlı Pazar olayından romanlarda derin bir üzüntü ile bahsedilmektedir.

Kördüğüm:

...hemen ardından devrimci avı başladı... Örgütlenmiş gericilerin, Kanlı Pazar'ını unutmayın... (Toy, 1974, s. 310).

Tartışma:

Bu egemen çevrelerin faşistlerin başının altından çıkıyor zaten her olay. Sopalı, bıçaklı, tabanca güruh, ille gençlerin, ilerici gençlerin de silahlanmasını istiyordu. Sonunda 16 Şubatta 1969'da, İstanbul'da KANLI PAZAR olaylarını yarattılar: Teknik üniversite yöresini, Taksim meydanını kana boğdular. Amansız bir çatışmaydı bu (Kocagöz, 1976, s. 46).

Bir Düşün Gecesi:

Kanlı Pazar günü Sami'yi görmeliydi! ... Pazar henüz kanlı olmamıştı. O saat gelmemişti daha (Ağaoğlu, 1980, s. 78).

İncelediğimiz eserlere bakıldığında yazarların en çok üzerinde durduğu işçi eylemlerinden biri yürüyüşlerdir. On dokuz romanın sekizinde yer bulan yürüyüş eylemleri içerisinde Kanlı Pazar gibi dönemin en çok yankı uyandıran olayları üzerinden işçi yürüyüşleriyle ilgili yazarların ideolojilerine bağlı olarak genel bir görünüş ortaya konmaktadır.

2.3. Fabrika İşgalleri

İşçilerin grevden sonraki en önemli eylemlerinden biri fabrika işgalidir. İşçilerin bu eylemlerinde, gerek karşıt görüşlü işçiler arasında gerek işçilerle güvenlik görevlileri arasında çatışmalar yaşamış, zaman zaman ölen ve yaralananlar olmuştur.

Tartışma adlı eserde konu şu ifadeyle yer almaktadır:

Geçtiğimiz aralık ayında ... Gamak Fabrikasındaki işçi işgalinin ve bu eylem sırasında bir işçinin öldürülmesinin yankıları sürüp gidiyordu (Kocagöz, 1976, s. 112)

Fabrika işgali eylemleri içerisinde, en çok akıllarda kalanlardan biri Demir Döküm fabrikasında gerçekleştirilen işgaldir. 1969 yılının 6 Ağustos günü, Çelik-İş Sendikası'ndan ayrılarak DİSK'e bağlı Maden-İş Sendikasına

geçen işçiler, verdikleri sözleşme önerisi işveren tarafından kabul edilmeyince, İstanbul Silaharağa'daki Demir Döküm Fabrikası'nı işgal etmişlerdir. İşçilerin polisle çatışması sonucunda altmış dört polis, on dört işçi yaralanmıştır. Bu olay *Gözbağı* adlı romanda ele alınmaktadır.

-Beyefendi, - diye gösterdi parmağıyla Burhan Bey'i savcı. -Fabrikayı işgal ettiğinizi ve işleri durdurarak, şirketin milyonlarca zarara uğramasına neden olduğunuzu söylüyorlar. Bu ağır bir suçtur.

-Peki dört yüz liraya çalıştırılan işçilerin, beş yüz doksan lira asgari ücret almasını buyuran yasal kararı uygulamamak, suç değil mi?...

-Size beş dakika izin. Fabrikayı derhal boşaltın.

... Konuşun Maden-iş'le... Çözümleyin bunu kısa zamanda. ...

Su, ekmeğe getirmiş olan kadınlarla çocuklar, hemen fabrika kapısıyla, polis yığını arasında, duvarlaştılar. Polis yaklaştı. Sonra tümü birden kadınların arasına dalarak, coplamaya giriştiler. ...

Silâhlar çekildi rastgele ateş başladı. İşçiler, ilkin havaya ateş ediyor sanıp, daha bir kenetlendiler. Ve bir adım gerilememek amacıyla, sokuldular birbirlerine. İşçilerin bazılarının kapaklanması biraz dağıttı topluluğu. Dağıtınca gerilediler. Polis tüm hızıyla, saldırıya geçti. ... Polisler kapıya yaklaşırken tavandan demir yağmaya başladı. ... Hemen avlu yeni işçilerle doldu. Yeniden saldırıya geçtiler. Ve bu kez kesinlikle, fabrikanın iç kapısını tuttular. Ordan içeri, körlemesine ateşe başlayınca polis, Yusuf, nefes nefese minareye saldırdı... Sesinin var gücüyle;

-Yetişin... Yetişin ey işçiler... Burada adam öldürüyorlar,- diye bağırmağa başladı. ...Yürüyordu tepeler. Yürüyor ve döküm fabrikası kaçmak isteğiyle titriyordu sanki. ...

...-Hadi bakalım, - dedi Hüseyin. -Efendilerle kölelerin savaşı başlıyor. Dikilin ve elinize ne geçerse yüklenip, düşün ardına...

...Polislerse, fabrikanın avlusunda, iki insan duvarının arasında sıkışmaya koşullandılar. Tabancalar korkunun etkisiyle alabildiğine ateşlendi. Ateşlendi... Ateşlendi... Bir yer geldi tabancaları kurşunu tükendi. ...Yaklaşan ve nefes almayı engelleyen insan duvarından kurtulmak amacıyla, düşen kasklarını, yiten coplarını ve tabancalarını aramaksızın dağıldılar (Toy, 1977, ss. 441-446).

Fabrika işgalleri, dönemin en etkili eylemlerinden olmasına karşın sadece iki eserde yer almaktadır. Her iki eserde de yaşanan işgaller sonucunda pek çok insanın yaralanmasına, ölmesine dikkat çekildiği görülmektedir.

2.4. Mitingler

İşçiler gerek kendi sınıflarının gerekse öğrenci vb. grupların düzenlediği mitinglere katılmışlardır. Farklı şehirlerde yaşayan işçilerin birbirlerine destek olmak için miting yapılan şehirlerde toplandıkları belirtilmektedir.

Alında Mavi Kuşlar:

Armağan şimdi marşların, sloganların, şiirlerin kuşattığı kalabalık alanda Sinan'ı uzaktan görmeyi ya da onunla selamlaşmayı umuyordu. Miting düzenli ve coşkulu olmuştu.

Bir patlama sesi geldi kulağına. ... Üç ayrı koldan basamaklardan, sokaklardan işçilerin, öğrencilerin ve yürüyüşe katılan kadınların, erkeklerin koşarak indiklerini gördü.

"Yaylım ateşine tuttular, ölümler, yaralılar var. ..."

... Dışarıda, alanda insanlar koşuyor, bazıları koşarken düşüyordu. Düşenlerin üstünden geçenler, çılgın bir körlük içinde onları ezenler oluyordu. Mermiler uçuşuyordu.

...Alana işçi, memur ve öğrenci kalabalıkları kol kola gelmişlerdi. ... Maden işçileri, petrol, kömür işçileri, tulumları ve kasklarıyla geçmişti. Bu işçilerin çoğu başka şehirlerden, vardiyalarından çıkınca toplu olarak otobüslere binerek gelmişlerdi (Özakın, 1979, ss. 7-12, 19).

Yukarıdaki örnekten de anlaşılacağı gibi işçilerin düzenlediği mitingler toplumun birçok kesimince desteklenmektedir. İşçi mitinglerinde memur ve öğrenciler de onlarla birlikte hazır bulunmaktadır. Böylece farklı mesleklerden sosyalist grupların gerçekte işçiye verdiği destek, romanlarda da yansıtılmış olmaktadır. Bununla birlikte miting konusunun sadece bir romanda yer alması, diğer işçi eylemlerinin yazarlar tarafından daha çok önemsendiğini göstermesi bakımından önemlidir.

3. SONUÇ

Ülkemizi 12 Mart 1971 Muhtırasına ve sonrasında iç savaş ortamına taşıyan süreçte, sonuçları bakımından devleti ve toplumu sarsan sosyal eylemler gerçekleştirilmiştir. İşçi sınıfı bu dönemde sürekli eylemler içerisine giren ve toplum üzerinde etkili olan gruplar arasında yer almaktadır.

Çalışma boyunca yaptığımız inceleme sonucunda; işçilerin özellikle 1970 sonrasında gerek kendi hak ve özgürlüklerini elde etmek gerekse devrimci mücadeleyi gerçekleştirmek adına yaptığı miting, yürüyüş, fabrika işgali ve grev gibi eylemlerin dönemin romanlarında geniş yer aldığı görülmektedir.

Eserlerde üzerinde durulan konulardan biri işçi sınıfının bilinçlen(eme)mesidir. Aynı ideolojiyi paylaşıyorlar da yazarlarımızın işçilerin bilinçlenmesi konusunda farklı düşünceler içerisinde olduğu görülmektedir. *Alında Mavi Kuşlar* ve *Yağmur Sıcağı* gibi eserlerde işçi sınıfının uyanış içinde olduğu belirtilirken; *Grevden Sonra*, *Gözbağı*, *İssızlığın Ortasında*, *Yarın Yarın*, *Yenişehir'de Bir Öğle Vakti* adlı romanlarda sınıfın cahil olduğu ve gerçek anlamda bir bilinçlenmenin, harekete geçmenin söz konusu olmadığı vurgulanmaktadır. Buna bağlı olarak işçi sınıfı mücadelede yaşanan birtakım başarısızlıkların da sorumlusu olarak görülmektedir.

Yazarlarımızın işçi eylemlerinden en çok grev üzerinde durduğu saptanmıştır. “Grev” konusu incelenen on dokuz romandan on ikisinde (*Alnında Mavi Kuşlar*, *Bir Küçük Burjuvanın Gençlik Yılları*, *Bir Uzun Sonbahar*, *Grevden Sonra*, *Gözbağı*, *Haşhaş*, *Kırk Yedi'liler*, *Kördüğüm*, *Sancı*, *Sarı İt*, *Şafak*, *Yarın Yarın*) karşımıza çıkmaktadır. Bu romanlarda daha çok grevlerin nedenleri üzerinde durulmaktadır. “Yürüyüş” eylemleri yedi romanda (*Bir Düğün Gecesi*, *Bir Kadının Penceresinden*, *Genç Kız ve Ölüm*, *Gözbağı*, *Kördüğüm*, *Sarı İt*, *Yağmur Sıcağı*) ele alınmış ve bu bakımdan en çok işlenen ikinci konu olmuştur. Romanlarda yer verilen diğer eylemlerden “fabrika işgalleri” iki romanda (*Gözbağı*, *Tartışma*), “miting” ise bir romanda (*Alnında Mavi Kuşlar*) işlendiği için üzerinde en az durulan eylemler olarak belirmektedirler. Eserlerde yer verilen eylemlerin dönemin yaşanmış ve genellikle büyük yankılar uyandırmış olayları olduğu görülmektedir.

Eserlerde yazarların ideolojileri doğrultusunda olaylara yaklaştıkları görülmektedir. Buna bağlı olarak *Sancı* adlı roman hariç diğer eserlerde işçi eylemleri desteklenirken bu romanda destek verilmemekte, işçilerin kışkırtıldığı fikri işlenmektedir.

Kaynakça

- Ağaoğlu, A. (1980). *Bir Düğün Gecesi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Arcayürek, C. (1992). *Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi 1965-1971 Cüneyt Arcayürek Açıklıyor 5*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Aygen, R. E. (1968). *Sarı İt*, İstanbul: Ararat Yayınevi.
- Belge, M. (2000). *Sosyalizm, Türkiye ve Gelecek*, İstanbul: Birikim Yayınları.
- Ceyhun, D. (1976). *Yağmur Sıcağı*, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Çetinkaya, H. (1997). *Sancılı Yıllar Kuşatılmış Sokaklar (1968'den 1978'e)*, İstanbul: Çağdaş Yayınları.
- Dalkılıç, N. (2000). *Türkiye'de Askerî Müdahaleler ve Siyasal Gelişmeye Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılapları Tarihi Enstitüsü, İzmir.
- Eroğlu, M. (1987). *Issızlığın Ortasında*, İstanbul: Can Yayınları.
- Füruzan. (2000). *Kırk Yedi'liler*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Güzel, M. Ş. (1983). Cumhuriyet Türkiye'sinde İşçi Hareketleri. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi* (C. 7, ss. 1864-1875). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Güzel, M. Ş. (1996). *Türkiye'de İşçi Hareketi 1908-1984*, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Işınsoy, E. (1974). *Sancı*, Ankara: Töre-Devlet Yayınevi.
- Kaleli, L. (1998). *Haşhaş*, İstanbul: Can Yayınları.
- Kentel, F. (1992). Şiddet Oyununun Dışında Aktör Olmak. *Birikim*, Haziran-Temmuz, ss. 38-39,
- Kocagöz, S. (1976). *Tartışma*, İstanbul: Okar Yayınları.
- Kongar, E. (2003). *21. Yüzyılda Türkiye*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kür, P. (1987). *Yarın Yarın*, İstanbul: Can Yayınları.
- Mahiroğlu, A. (2001). Sendikalaşma Sürecinde İkinci Evre (1963-1983). *Celâl Bayar Üniversitesi İktisadî ve İdarî Bilimler Dergisi*, 2 (1), s. 168.
- Müftüoğlu, O. (1989). *1960'lardan 1980'e Türkiye Gerçeği*, İstanbul: Patika Yayınları.
- Oktay, R. (1992). *Bir Kadının Penceresinden*, İstanbul: Adam Yayınları.
- Özakın, A. (1979). *Alında Mavi Kuşlar*, İstanbul: e Yayınları.
- Özakın, A. (1981). *Genç Kız ve Ölüm*, İstanbul: Yazko.
- Özkan, H. (1976). *Grevden Sonra*, İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Özlu, D. (1976). *Bir Uzun Sonbahar*, İstanbul: Koza Yayınları.
- Özlu, D. (1990). *Bir Küçük Burjuvanın Gençlik Yılları*, İstanbul: Ada Yayınları.
- Soysal, S. (1979). *Yenişehir'de Bir Öğle Vakti*, İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Soysal, S. (1980). *Şafak*, İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Taylak, M. (1998). *Anarşi ve Terörü Teşvik*, İstanbul: Hamle Yayınları.
- Toy, E. (1974). *Kördüğüm*, İstanbul; May Yayınları.
- Toy, E. (1977). *Gözbağı*, İstanbul: Ağaoğlu Yayınevi.

15-16. YÜZYILLARDA SİVAS ŞEHİR HAYATI

Adnan GÜRBÜZ

Özet

Eski bir Selçuklu merkezi olarak tarih sahnesinde önemli fonksiyonlar ifa eden ancak Osmanlı döneminde bu özelliğinden yoksun bir şekilde karşımıza çıkan Sivas şehrinin, Osmanlı klasik dönemi olarak tanımlanabilecek 15-16. yüzyıllarda geçirdiği sosyal hayatına dair bazı tespitler yapılacaktır. Sivas şehrinin 15-16. yüzyıllarda sosyal yapısını yansıtan en önemli unsur olarak vakıf müessesesinin görülmesi ve bu müessesenin diğer bir önemli unsur olan mahalle ile ilişkisi şehrin sosyal hayatını ve tabiatıyla sosyal yapıyı belirlemektedir. Diğer yandan bu ilişki Sivas şehrinin fiziki mekânını da önemli ölçüde etkilemektedir.

Anahtar kelimeler: Sivas, tahrir defteri, vakfiye, 15-16. yüzyıl, şehir hayatı, sosyal yapı.

Sivas City Life in the 15th-16th Centuries

Abstract

In this study, Sivas -that was an important old center of Seljuk, but lost its attributes in the Ottoman Era- with its social life from the 15th century to the 16th century -that can be called as the Ottoman Classical Age-will be determined. From the point of the social structure, the most important elements of Sivas from the 15th to the 16th century were the trusts and these trusts' relation with the other most important element, that is the neighborhood, determines the social life of the city and, obviously, the social structure. Besides, this relationship, largely, effects the physical location of Sivas.

Key words: Sivas, Ottoman Registers (Tahrir Defterleri), trusts, 15th-16th centuries, city life, social structure.

Bu makalede, eski bir Selçuklu merkezi olarak tarih sahnesinde önemli fonksiyonlar ifa eden ancak Osmanlı döneminde bu özelliğinden yoksun bir şekilde karşımıza çıkan Sivas şehrinin, Osmanlı klasik dönemi olarak tanımlanabilecek 15-16. yüzyıllardaki sosyal hayatına dair bazı bilgiler verilmeye çalışılacaktır.

Sivas şehrinin 15-16. yüzyıllar Osmanlı dönemi boyunca iskânı, İslamlaşması, imarı ve diğer benzeri konuları üzerinde yapılacak çalışmaları, bu şehrin sosyal hayatını daha yakından tanıma imkânını bize kazandıracaktır. Selçuklu dönemi için ekonomik ve sosyal bakımdan gözlenen büyük gelişme çizgisi Orta Çağlar boyunca olumlu yönde ilerleme gösterirken bu durum şehrin fiziki ve demografik bakımdan da gelişimini etkilemiştir. Bu gelişim çizgisinin Osmanlı hâkimiyeti ile birlikte süratle gerileme içerisine girdiği de gözlemlenmektedir (Gürbüz, 1996, ss. 24-29).

Antik dönemde kurulan ve Türk fethi öncesinde Bizans ileri askerî karargâhı olan Sivas şehrinin, Osmanlı dönemi şehir hayatı için kaynak olarak başta tapu tahrir defterleri olmak üzere çeşitli vakfiyeleri ve seyahatnameler incelenmek suretiyle tarihî süreç içerisinde bilhassa 15-16. yüzyıllardaki sosyal yapısı aydınlatılabilir. 15-16. yüzyıllar için Osmanlı Anadolu şehirlerinin ve özelde Sivas şehrinin sosyal yapısını ve tarihî süreçteki gelişimini tapu tahrir defterlerinden izlemek mümkündür. Bu çalışmaya kaynak oluşturan tahrir defterleri 1454 tarihinden başlayarak, 1520, 1530, 1554 ve 1574 tarihlerine ait olup yaklaşık yüz yirmi yıllık bir zaman dilimini ihtiva etmektedir¹. 1576 yılına ait Rûm Eyaleti Evkâf Tahrir Defteri'nde ise başta paşa sancağı Sivas olmak üzere Amasya ve Tokat sancaklarının vakıfları ve bu vakıfların gelirleri kayıtlıdır². Şehrin fiziki yapısını önemli ölçüde belirleyen cami, mescid, medrese, han, çeşme vs. gibi yapıların vakfiyeleri ile birlikte Evkaf Tahrir Defteri değerlendirildiğinde önemli bilgilere ulaşılabilmektedir³.

Sivas şehri, Selçuklu Dönemi Anadolu'sunda Selçukluların Yakınoğu coğrafyasına getirmiş oldukları istikrar ortamında ortaya çıkan ekonomik ve sosyal canlılıkla beraber birdenbire büyük bir gelişme süreci içerisine girdiği görülmekle birlikte, Selçuklu dönemi boyunca yaşadığı müreffeh hayatı,

¹ Bu defterlerin tarihleri, buldukları arşivleri ve nitelikleri şu şekildedir: 1454 tahriri, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Mufassal Tahrir Defteri 2*; 1520 tahriri, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Mufassal Tahrir Defteri 79*; 1530 tahriri, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Muhasebe-İcmal Tahrir Defteri 387*; 1554 tahriri, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *İcmal Tahrir Defteri 287*; 1574 tahriri, Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivi, *Mufassal Tahrir Defteri 14*.

² Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivi, *Rûm Eyaleti Evkâf Tahrir Defteri 583*.

³ Sivas şehrinin fiziki yapısının oluşumunda vakıfların ifa ettiği rol vakfiye kaynaklı olarak incelenmiştir, bk. Demirel, 2000.

Osmanlı döneminde bilhassa 1402 tarihinde uğradığı Timur istilasından sonra bir daha yakalayamayacak, ancak düştüğü bu durumdan yeni bir iskân ve İslamlaşma hamlesinin başladığı Eyalet-i Rûm'un *paşa sancağı* yani eyalet merkezi olduğu tarih itibarıyla kısmen kurtulabilecektir⁴. Sivas şehrinde bu yeni yapılanma sürecinde kurulan yeni vakıflar yoluyla mahallelerin oluşumu, sosyal hayatın en canlı olarak izlenebileceği mekânları olacaktır.

Selçuklu çizgisinde gelişen Osmanlı şehrinde mahallelerin oluşumunda vakıflar yoluyla kurulan câmi-mescid, zaviye ve medreselerin büyük rol oynadığı bilinmektedir. Timur istilasının savulup kısmen düze çıkıldığı 1420 tarihinden 1680 tarihine kadar şehirde yaklaşık olarak 60'ı aşkın câmi-mescid bulunduğu ve bunlardan 30'unun buldukları mahallelere isimlerini verdikleri anlaşılmaktadır (Demirel, 2000, ss. 18-27; Yalçın, 1993, ss. 74-87).

Osmanlı şehrinde tarihî süreçte sosyal hayatın izlenebildiği mahalle, sadece fiziki bir mekân olmaktan öte birbirini tanıyan, bir ölçüde birbirinin davranışından sorumlu, sosyo-kültürel, ekonomik, dinî ve hatta siyasi dayanışma içinde olabilen kişilerden oluşmuş, aynı mescidde ibadet eden cemaatin aileleriyle birlikte iskân oldukları bir şehir kesimi olarak tarif edilmektedir. (Ergenç, 1984, ss. 69-78). Bu anlamda 15-16. yüzyıl için arşiv kaynaklarından istifade ederek mahalle olgusunun tarihî sürecini ortaya koymak mümkünken, 14. yüzyıl ve Osmanlı öncesi döneme doğru gidildikçe veriler azaldığından dolayı Selçuklu mahallesinin niteliği hakkında sağlıklı değerlendirmeler yapmak zorlaşmaktadır⁵.

Böylesi niteliklere sahip bulunan mahallelerin oluşumunda bilhassa mescidlerin etkileri başlangıç itibarıyla en iyi şekilde Fatih devrine ait tahrir defterinden takip edilebilmektedir. Bu dönemde, Hoca Ulu Bey, Hoca İmam, Paşa Bey, Tokmak, Palaslu, Gök Medrese ve Şeyh Çoban mescidlerinin kurulmuş olması ve mahallelerin isimlerinin mescid olarak nitelendirilmesi bu tür dinî yapıların mahalle oluşumuna yaptığı katkıyı göstermesi açısından ilginçtir. Bu ilk mescidler ve etrafında oluşan mahallelerin, bugünkü Kayseri

⁴ Sivas şehrinin, Selçuklu dönemindeki ekonomik ve sosyal gelişim çizgisi ile ilgili geniş bilgi için bk. Turan, 1980. 1518 tarihinde Rûm Eyaleti'nin merkezi Amasya'dan Sivas'a nakledilerek Şadi Paşa Sivas beylerbeyi olmuştur, bk. Gökbilgin, 1965; Sivas şehrinin Osmanlı taşra teşkilatının Rûm Eyaleti içinde geçirmiş olduğu idari safhaları hakkında bk. Gürbüz, 1997.

⁵ Mahalle olgusundan başlayarak, meydan, saray, ulucami, cami, mescid ve kale gibi şehrin fiziki yapısını oluşturan mekânların tarihî süreçteki dönüşümü için bk. Tanyeli, 1987, 158-159. Uğur Tanyeli eserinde, Alaiye, Antalya, Kastamonu, Konya, Amasya, Erzurum, Afyonkarahisar, Kayseri, Kırşehir, Tokat, Ankara, Kütahya, Eskişehir, İzmir, Manisa, Tire, Bursa, Edirne, İznik şehirleriyle birlikte Sivas şehrinin de incelemekte olup bu şehirlerin fizikî mekânlarının tarihî süreçte geçirdikleri değişiklikleri ve farklılıkları, 11-15. yüzyıllar arası dönemde ortaya koymaktadır.

Kapısı, Meydan ve Mısmıl Irmak Köprüsü arasında yerleşmiş bir Sivas şehri oluşturdukları görülmektedir. Adı geçen 1454 yılı tahririnde Sivas şehrinde, toplam 16 mahallede 216'sı Müslüman ve 351'i gayrimüslim olmak üzere 567 hane nüfus yaşadığı anlaşılmaktadır (Tahrir Defteri, 2, ss. 466-479)⁶.

Yavuz Sultan Selim dönemi tutulan tahrir defteri de XVI. yüzyıl Sivas şehri mahalleleri hakkında bilgi vermektedir. Bu dönemde 14 Müslüman ve 6 gayrimüslim olmak üzere toplam 20 mahalleye ulaşıldığı anlaşılmaktadır. Bu mahallelerin 6'sı ortadan kalkan iki mahallenin yerine kurulmuş olup, tespit edilen 6 gayrimüslim mahallesinden üçü daha sonra Türkçe ad alacaktır. 1520 tahririnde toplam 20 mahallede 333'ü Müslüman ve 994'ü gayrimüslim olmak üzere 1327 hane nüfusun yaşadığı görülmektedir (Tahrir Defteri, 79, ss. 507-520).

1530-1554 arası dönemi yansıtan tahrir defterlerine göre ise, Sivas şehri, 11 yeni mahallenin kurulmasıyla biraz daha genişlemiş olup bu dönem topoğrafik açıdan önemli bir dönüm noktası oluşturmaktadır. Abdülkerim Mescidi, Yahya Bey, Ali Üryan Bey ve Firdevs Bey gibi adlarla kurulmuş bulunan bu yeni mahalleler, daha çok Abdülvahab Gazi, Kale-i Atik ve Palas Kapısı arasındaki bölgede yoğunlaşarak Sivas şehrinin topoğrafik açıdan yeni bir şekle bürünmesine yol açmıştır. 1530 tahririnde toplam 20 mahallede 218 Müslüman ve 850 gayrimüslim olmak üzere 1068 hane nüfustan, 1554 tahririnde toplam 32 mahallede 1119 Müslüman ve 1230 gayrimüslim hane nüfusa artış olduğu anlaşılmaktadır (Tahrir Defteri, 387, ss. 239-240; Tahrir Defteri, 287, ss. 325-338).

15. yüzyıldan 16. yüzyılın ilk yarısına kadar tahrir defterlerinden izlenebilen dikkat çekici genel bir sonuç ise, hemen bütün Osmanlı şehirlerinde görüldüğü üzere Sivas şehri nüfusunun da artış kaydetmiş bulunduğu. (Faroqhi, 1993, ss. 12-19; Behar, 1996, ss. 7-8). Bu dönemde Sivas şehrinde Müslüman mahallelerinin ve dolayısıyla Müslüman nüfusun Osmanlı geneline paralel olarak artış gösterdiği görülmektedir. Önceki tahrirlerde ayrı ayrı mahalleler başlığı altında yazılan Müslüman ve gayr-i Müslim nüfusun, 1574 tahririnden başlayarak karışık olarak kaydedilmesi şehirde uygulandığı tahmin edilen iskân ve İslamlaşmayı teşvik siyasetinin yeni bir safhasını göstermesi bakımından önem taşımaktadır. 1574 tahririnde Sivas şehrinde toplam 41 mahallede 1291'i Müslüman ve 2058'i gayrimüslim olmak üzere 3376 hane nüfus yaşadığı anlaşılmaktadır (Tahrir Defteri, 14, ss. 1a-20b).

16. yüzyıl sonu ile 17. yüzyılın başlarında, Osmanlı-Safevî mücadelesi ve *Celalî İsyanı* sırasında büyük oranlı Türkmen göçü ve *büyük kaçgun*'daki dalgalanmalara rağmen Sivas şehrinin herhâlde eyalet merkezi olması

⁶ Osmanlı toplumunda hane deyiminin ne ifade ettiği ve tahmini nüfusun nasıl elde edilebileceği ile ilgili tartışmalar için bk. Göyünç, 1979.

konumundan da kaynaklanan bir etkilenme ile mahalle sayısının ve nüfusunun aynı oranda seyrettiğine şahit oluyoruz. 17. yüzyılın ortalarına doğru Sivas şehrini ziyaret eden Evliya Çelebi, şehirde 40 kadar mahalle bulunduğunu, Hisar içerisinde 300, Toprak Kale’de 200 olmak üzere iç surlarla dış surlar arasında toplam 6060 hane olduğunu belirtmektedir ki, bu rakamlara ihtiyat payı bırakmak suretiyle yaklaşmak gerekmektedir (Çelebi, 1314, ss. 195-199).

16. yüzyılın sonlarına doğru bilhassa III. Murad döneminde Sivas şehrinde, imar faaliyetleri bakımından oldukça yüksek bir seviyenin yakalandığı görülmektedir. 16. yüzyıl içinde, Osmanlı-Safevî mücadelesinin yaşandığı en önemli merkezlerden biri de Sivas şehri olmuştur (Kütükoğlu, 1993, ss. 3-13, 42-74). Safevî Devleti’nin kıskırtması ve desteği sonucu güçlenmiş bulunan Türkmen boylarının da iştirak ettiği *büyük kaçgunluk* adı verilen *Celalî İsyanı*nın, Sivas şehrini de içine alan bölgede yoğunlaştığı görülmektedir⁷. Nur Ali Halife’nin başını çektiği ve Safevî Devleti ile yakın bağlantısı bulunan, doğrudan Şah İsmail’in yönlendirdiği bu isyan, 1512 tarihinde Sivas bölgesinde Koyulhisar’da başladı ve kısa sürede yayılarak Amasya, Tokat ve Erzincan bölgelerini etkisi altına aldı⁸. Üstelik bu bölgede, oldukça fazla gayrimüslim nüfusun meskûn bulunması, Osmanlı idarecilerini bu iki problemi halletmek için başta askerî müdahale olmak üzere bir dizi tedbir almaya yöneltmiştir ki, bu tedbirlerin kırılık alanlardan çok şehirlerde yoğunlaşmış olması şehir sosyal hayatını da olumsuz yönde etkilemiştir. Safevî ve Celalî olayları, bu dönemde Sivas şehrinin büyük bir iç göç yaşamasına sebep olmuş, bilhassa Celalî’lerin zorla para ve adam toplamalarından bıkan köylü ve kasabalıların, buldukları yerlerden kaçıp surlarla korunan Sivas şehrine sığınmalarına yol açmış, bu yeni durum ise şehir içinde yeni problemler ve sıkıntılar doğurmuştur⁹.

Bütün bunlara rağmen, cami-mescit, han, hamam, zaviye ve benzeri müesseselerin genellikle devlet idarecileri tarafından inşa ettirilmesi ve zengin vakıflarla desteklenmesi, bunların bir nevi devlet yatırımı olması dolayısıyla görülen etkiler bu yolla izale edilmeye çalışılmıştır. Yapılan bu faaliyetler Sivas şehrini, 16. yüzyıl sonlarında demografik, sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi

⁷ Celalî isyanları aslında XVI. yüzyılın başlarında patlak vermişse de basiretsiz siyasetler sonucu önü alınmamış ve XVI. yüzyılın sonlarına doğru büyük bir ivme kazanarak bütün Anadolu’yu etkisi altına alıp kasıp kavurarak çeşitli problemlerin yaşanmasına yol açmış ve devlet otoritesinin ortadan kalkmasına dolayısıyla devletin yıpranmasına ve çöküşüne sebep oluşturmuştur. Bu konuda bk. Akdağ, 1975, s93-102; Barkey, 1999, s.110-157; Griswold, 2000 s,37-44.

⁸ Halife Nur Ali’nin Sivas, Tokat, Amasya ve Erzincan bölgesi Türkmen gruplarından birçoğunun İran’a göç etmesini sağladığı bilinmektedir, bk. Sümer, 1976, s38-40.

⁹ Başlıca bu problemlerin yer aldığı arşiv belgelerinden Mühimme Defterleri’ndeki bilgilerin değerlendirilmeleri ile ilgili M. Akdağ’ın (1975) eserinde geniş örnekler yer almaktadır.

merkez olması bakımından bölgenin en önemli yerleşim birimi durumuna yükseltmiş olup, bu durum şehrin sosyal hayatını yakından ilgilendirmektedir. Gerçekleştirilen bu faaliyetlerin çoğu sistematik şekilde inşa olunan cami ve mescitler vasıtasıyla olmuştur.

Yaklaşık yüz yirmi yıllık bu dönemdeki mescit, mahalle ve iskân ilişkisinin iki şekilde geliştiği görülmektedir. Bunlardan ilki, klasik dönemde olduğu gibi yeni bir mahallenin oluşumunda mescitlerin merkez rolü üstlenmesi, ikincisi ise, gayrimüslim mahallelerinin İslamlaşması ya da bu mahallelerin etrafına Müslüman reyanın iskânı ile nüfusun İslamlaşmasında mescitlerin önemli rol oynamasıdır. İkinci şıkkın geçerli olduğu mahallelerde genellikle birden fazla mescit inşa edilmesi de dikkat çekmektedir (Acun, 1988, ss. 183-221).

Zaviye mahalle ilişkisine bakıldığında, Sivas şehrinde 8 zaviyenin, buldukları mahallelere isimlerini verdiklerini ve diğer zaviyelerin ise, birinci derecede mahalle iskânında rol oynadıkları görülmektedir. Sivas şehrinde, Osmanlı öncesi 9 zaviyenin varlığı tespit edilmiştir. Bunlar, Abdulvahab Gazi, Hacı Abdurrahman, Darürraha, Hangâh-ı Tokmak, Şeyh Çoban, Ahi Emir Ahmed, Şeyh Erzurum, Yağbasan ve Şeyh Hasan zaviyeleridir. Osmanlı dönemi zaviyeleri ise, Hangâh-ı Ferideddin, Hangâh-ı Sultan, Seyfeddin Osman, Hangâh-ı Tokmak, Mahmud Çelebi, Ahî Mecdüddin, Hangâh-ı Haki, Ali Üryan ve Şeyh Adil zaviyeleridir (Denizli, 1998, ss. 47-63). Evliya Çelebi, dervişan tekkeğâhı adı altında 11 zaviyeden bahsederek bunlardan Arpacızâde Efendi, Şeyh Sivasî, Hallafî ve Abdulvahab Gazi tekkelerinin isimlerini zikretmektedir (Evliya Çelebi, 1314, s. 197).

Sivas şehrinin sosyal hayatını yansıtan unsurlardan bir başka grup ise eğitim ve öğretimin yapıldığı medrese, mektep ve muallimhâneler olarak karşımıza çıkmaktadır. Sahip Ata Fahrüddin Ali'nin yaptırmış olduğu Sahibiye Medresesi, yani Gök Medrese, I. İzzeddin Keykâvus'un yaptırdığı Darüşşifa, Muzaffer Burûcerdi'nin yaptırdığı Burûciye ve Şemseddin Cüveyni'nin yaptırdığı Çifte Minareli Medrese, Sivas şehrinin Osmanlı öncesi medreseleridir (Yinanç, 1991, ss. 15-45). Osmanlı döneminde ise Himmet Ağa tarafından yaptırılan İhsaniye Medresesi bunlara ilave edilebilir.

Osmanlı şehirlerinde vakıf-şehir sosyal hayatı ilişkisinin en yoğun olarak görüldüğü diğer birimler; bedesten, çarşı han, hamam ve pazarların bulunduğu şehir kesimleridir. Sivas şehri mahallelerinin 12'si çarşı ve pazarlar çevresinde veya bunlara sınır durumundadırlar. Bunlardan Bazar, Baldır Bazarı, Hoca Arasta ve Demircilerardı mahalleleri, isimlerini buldukları mevkilerdeki çarşı ya da pazarlardan almıştır (Demirel, 2000, ss. 75-81). Evliya Çelebi, Sivas şehrinde bin adet dükkân bulunduğunu ve bedesteninin meşhur olduğunu, saraçhanesini Behram Ağa'nın bina ettirdiğini, debbağhane, haffafhane ve kuyumcular çarşısının önemli ticari potansiyel taşıdığını belirtmektedir (Evliya Çelebi, 1314, ss. 198).

Osmanlı toplumunda su getirmek veya çeşme yaptırmak, dinî bir kültürün pratiğe uygulanan yaygın bir yolu olmuştur. Bu yolla bina edilen eserlerin şehrin fiziki çehresinin oluşumuna önemli tesirde bulunduğu bilinmektedir. Sivas şehrinde toplumun su ihtiyacını karşılamak üzere çeşitli mahallelerde inşa edilen Gök Medrese, Şeyh Çoban, Bazar, Bayram Paşa, Hasan Paşa, Ali Paşa, Kepenek ve Çatal adlarını taşıyan çeşmelerin önemli çeşmeler arasında yer aldıkları görülmektedir (Demirel, 1992b, ss. 169-178; Üredi, 1994, ss. 86-92). Evliya Çelebi'de Sivas şehrinde 45 kadar çeşme bulunduğunu belirtir ve bunların en meşhurları olarak da Kale, Bedesten, Pazaryeri, Medrese ve Ulu Cami çeşmelerinden bahseder (Evliya Çelebi, 1314, ss. 198).

Sayı itibarıyla Osmanlı öncesi vakıfları az olmakla birlikte büyük ve daha zengin vakıflar olarak göze çarpmaktadır. Sivas şehri genelinde askerî kesimin tesis ettiği vakıflar çok olmakla birlikte, tarikat ehli, Müslüman ve gayrimüslimlerin de vâkıf oldukları görülmektedir (Yüksel, 1996, ss. 31-34; Yüksel, 1998, ss. 27-41). Bu dönemde askerî vakıfların dışında reayanın ve bilhassa kadınların tesis ettiği vakıfların önemli ölçüde artış göstermiş olduğu görülmektedir. Sivas şehri sosyal hayatının önemli unsurlarından biri olan vakıf görevlileri padişah beratıyla görevlendirildikleri için askerî zümre mensubu olup "ehl-i mürtezika" adıyla anılmakta ve icra ettikleri görevlere göre de mütevellî, nâzır, câbi, müderris, muallim-i sıbyan, şeyh, derviş, zaviyedâr gibi isimler taşımaktadırlar (Demirel, 1992a, ss. 19-26; Yüksel, 1998, ss. 27-41).

Sonuç olarak, Sivas şehrinin 15-16. yüzyıllarda sosyal yapısını yansıtan en önemli unsur olarak vakıf müessesesinin görülmesi ve bu müessesenin diğer bir önemli unsur olan mahalle ile ilişkisi şehrin sosyal hayatını ve tabiatıyla sosyal yapıyı belirlemektedir. Vakıf müessesesi-mahalle çerçevesinde izlenen bu ilişkiler yumağının içine sosyal yapının yukarıda sayılan diğer unsurları da dâhil olurken bu durum şehrin fiziki mekânını da yakından etkilemekte, fiziki mekân içinde yaşayan insanlar da sosyal yapının en önemli aktörleri durumuna gelmektedirler. Bunların toplum içerisinde üstlendikleri rolleri ile mütenasip bir statüye sahip olmaları ise sosyal yapıyı renklendirir mahiyette karşımıza çıkmaktadır.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Mufassal Tapu Tahrir Defteri 2*.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Muhasebe-İcmal Tapu Tahrir Defteri 387*.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *İcmal Tapu Tahrir Defteri 287*.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Mufassal Tapu Tahrir Defteri 79*.

Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivi, *Mufassal Tapu Tahrir Defteri 14*.

Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivi, *Rûm Eyâleti Evkâf Tahrir Defteri 583*.

Kaynakça

- Acun, H. (1998). Sivas ve Çevresi Tarihî Eserleri. *Vakıflar Dergisi*, XX, 183-221.
- Akdağ, M. (1975). *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celali İsyanları*, Ankara.
- Barkey, K. (1999). *Eşkiyalar ve Devlet, Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi* (Z. Altuok, Çev.). İstanbul.
- Behar, C. (1996). *Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu 1500-1927*, Ankara.
- Demirel, Ö. (1992a). Sivas Şehri Vakıf Kurucularına Dair. *Revak*, (3), 19-26.
- Demirel, Ö. (1992b). Sivas Çeşmeleri. *OTAM/Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, (3), 169-178.
- Demirel, Ö. (2000). *Osmanlı Vakıf-Şehir İlişkisine Bir Örnek: Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rolü*, Ankara.
- Denizli, H. (1998). *Sivas Tarihi ve Anıtları*, Sivas.
- Ergenç, Ö. (1984). Osmanlı Şehrindeki Mahalle'nin İşlev ve Nitelikleri Üzerine. *Osmanlı Araştırmaları*, (IV), 69-78.
- Evliya Çelebi (1314). *Seyahatname, III*, İstanbul.
- Faroqhi, S. (1993). *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler* (N. Kalaycıoğlu, Çev.). İstanbul.
- Gökbilgin, M. T. (1965). 15 ve 16. Asırlarda Eyalet-i Rûm. *Vakıflar Dergisi*, (VI), 51-61.
- Göyünç, N. (1979). Hane Deyimi Hakkında. *Tarih Dergisi*, (XXXII), 331-349.
- Griswold, W. J. (2000). *Anadolu'da Büyük İsyân 1591-1611* (Ü. Tansel, Çev.). İstanbul.
- Gürbüz, A. (1996). XVI. Yüzyılda Sivas Ekonomisi. *Tarih ve Medeniyet*, (23), 24-29.
- Gürbüz, A. (1997). XV-XVI. Yüzyıllarda Sivas Şehrinde İdari ve Ekonomik Yapı. *Vakıflar Dergisi*, (XXVI), 87-96.
- Kütükoğlu, B. (1993). *Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri 1578-1612*, İstanbul.
- Sümer, F. (1976). *Safevî Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türkleri'nin Rolü*, Ankara.
- Tanyeli, U. (1987). *Anadolu-Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci 11-15.yy*, İstanbul.
- Turan, O. (1980). Selçuklular Zamanında Sivas Şehri. *Selçuklular ve İslamiyet*, İstanbul, 197-217.
- Üredi, K. (1994). Sivas'ta Çeşme Kültürü. *Revak*, (5), 86-92.
- Yalçın, S. (1993). Sivas'ta Yer Adları. *Revak*, (4), 4-87.
- Yinanç, R. (1991). Sivas Abideleri ve Vakıfları. *Vakıflar Dergisi*, (XXII), 15-45.
- Yüksel, H. (1996). Vakfiyelerin Işığında: Sivas Vakıflarının Eğitime Katkıları. *Tarih ve Medeniyet*, (23), 31-34.
- Yüksel, H. (1998). *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü Üzerine Bir Araştırma 1585-1683*, Sivas.

ÇİN HALK CUMHURİYETİ'NDEKİ MİLLİYETLERİN DAĞILIMI VE ETNO-DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ

Abdureşit Jelil KARLUK

Özet

Çin Halk Cumhuriyeti tarihsel gelişimi ve toplumsal gerçeği gereği çok milliyetli ve çok kültürlü bir ülkedir. Çin Komünist Partisi iktidarından sonra Stalinist milliyet tanımı kabul edilmiş ve bu tanıma göre Çindeki farklılıklar tanınmaya çalışılmış, nihayetinde Han Çinlisi çoğunluk olmak üzere 56 farklı milliyet resmen tanınarak kabul edilmiş ve anayasa tarafından azınlıkların hakları garantiye alınmıştır. Yarım asırlık süreç içinde azınlıklar ülkedeki çoğunluk olan Hanzular kadar gelişmişlik kat edemediyse de, kendi farklılıklarını ve kimliklerini küreselleşen ve internet-ağlaşan çağımıza taşıyabilmişlerdir. Bu çalışmada Çin Halk Cumhuriyeti'ndeki Milliyetler çalışmasında sıkça telâffuz edilen bazı kavramlara açıklık getirilerek, bu ülkede yaşayan azınlık milliyetlerin etno-demografik özellikleri ana hatlarıyla verilmeye çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Çin Halk Cumhuriyeti, Milliyetler, Azınlıklar, Etno-Demografi, Uygurlar.

Dispersal and Ethno-Demographic Proportions of Nationalities in People's Republic of China

Abstract

Owing to its historical development and social circumstances, People's Republic of China is a multinational and multicultural country. Stalinist definition of nationality was accepted as soon as the China Communist Party came to power. In accordance with this definition, multicultural and multinational structure in China was tried to be recognized and eventually Han Chinese majority and 56 different nations were officially recognized and the rights of minorities were assured by the Constitution. During the last fifty years, although they had not made much progress unlike Hanzu majority, minorities have maintained their characteristic features and their identities until globalized and internet networked era in which we live. Present study aims to discuss the ethno-demographic features of minority nations living in China by accounting for some of the concepts commonly used in the study of Nationalities in People's Republic of China.

Key words: People's Republic of China, nationalities, minorities, ethno-demography, Uygurs.

Çin Halk Cumhuriyeti'ndeki Milliyetler ile İlgili Kavramların Açıklanması

Çin Komünist Partisi (ÇKP) iktidara gelince, kendi ideolojisine uygun olarak ilgili politikalarını belirlemeye başlamış, bilhassa ülkenin çok milliyetli ve çok kültürlü¹ gerçeğini kabul ederek farklı milliyetleri azınlık olarak kabul etmişti. Azınlık olarak kabul edilen milliyetlerin büyük çoğunluğu ise Etnik Çinlilerin (Hanzu'lar yani Han milliyeti) çevresine yerleşmiş olup genellikle Çin'in hudut bölgelerinde yaşıyorlardı. Dolayısıyla değişen uluslararası konjonktürün de etkisiyle ülkeye egemen olan yeni ideoloji, milliyetçi Çin dönemindeki azınlıkların aşağılanmış ve zulmedilmişlik gerçeğini sona erdirerek nispî adaleti yayması icap etmekteydi. Çin Komünist Partisi Sovyet komünistlerinin milliyetler yapılanması ve politikasından ders çıkartarak azınlıklar bölgesinde otonom cumhuriyetler yerine Çin tarzı otonom bölgeleri kurdu. Otonom bölgelerin statüsü Çin'in iç bölgelerindeki idarî yapılanmalardaki eyaletler ile eşit düzeyde olup daha çok merkezîyetçi yönetim şeklini arz ediyordu. Yarım asrı geçen ÇKP yönetiminde, Çindeki azınlık milliyetlerle ilgili politika ve literatür de bir hayli gelişim arz etmiş kendine özgü kavramları çoğaltmakla birlikte özgü anlamlarla da sabitleşmiştir.

Yazının daha iyi anlaşılabilmesi için Çin Halk Cumhuriyetindeki Milliyetler çalışmasında sıkça telâffuz edilen bazı kavramlara aşağıda açıklık getirilmeye çalışılacaktır:

Milliyetler, *Çincede Minzu* olan bu kavram, daha çok azınlıkları ifade etmektedir. Hatta Uygur Özerk Bölgesi gibi bölgelerde Hanzulardan başka milliyetlerin tamamına *Minzu* denilirken, bölgedeki çoğunluk olan Uygurların dilinde “Millî, Milliylar” şeklinde söylenmektedir. Hatta son yıllardaki sosyo-politik değişimler dolayısıyla ortaya çıkan sosyo-psikolojik hatta polito-psikolojik engeller yüzünden “Millî” veya “Milliylar” sözcüğünün “Uygur” yerine sıkça tercih edildiği gözlemlenmektedir.

Kavram olarak **Minzu**: Çinde resmî olarak Stalinist tanımlamayla

¹ Ülkede yapılan etnoloji veya antropoloji araştırmalarının daha çok gayri Çinlilerin üzerinde yürütüldüğü, dolayısıyla gayri Çinlilerdeki farklılıklar ayrıntılı olarak incelenirken, geniş bir coğrafyaya yayılan, kalabalık nüfusu olan çoğunluk Hanzulardaki kültürel farklılıklar bu araştırmalarda tanınmamış veya üzerinde fazla durulmayarak kültürel homojenliğinin vurgulandığı ise gerçektir.

açıklık getirilmiş ve buna göre farklı milliyetlerin kimliği belirlenmişti. İşbu tanımlamaya göre, Çin'de belirli bir grubun bağımsız milliyet olabilmesi için “dört ortak özelliğe” sahip olması gerekiyordu, bunlar: *ortak dili, ortak mekân / coğrafyaya, ortak iktisadî yaşam ve ortak kültür temelinde teşkil etmiş olan ortak psikolojik özelliklerdir* (Stalin, 1990). Bu özellikler içinde dil en önemli özellik olarak kendini göstermiştir. Fakat Döngenlerin² (Müslüman Çinli) ayrı milliyet olarak belirlenmesinde ise dil özelliği üzerinde pek durulmadığı görülmektedir.

Azınlıklar, Çince **Shaoshu**³ *minzu* olan bu kavram tam anlamı ile *Azınlık Milliyetler* demek olup, Çinde Hanzular dışındaki 55 milliyet, anayasa tarafından azınlık milliyetler yani **Shaoshu Minzu** olarak kabul edilmiştir. Uygur Türkçesinde “**Az Sanlıq**⁴ **Milletler**” şeklinde tanımlanmaktadır. İlk defa milliyetler belirlenmeye başlandığında 400'den fazla farklı grup kendilerini bağımsız millet olarak kayda geçirmek istediğini belirtmişse de, ilk belirlemede sadece 41 milliyet 1953 yılında yapılan ilk nüfus sayımına katılabılmıştır (Song-Chen, 2001, s. 248). 1964 yılında yapılan ikinci nüfus sayımında 53 milliyet nüfus sayımına kaydedilmişken daha sonraki yıllarda (1982, 1990 ve

² Kendilerini Hui (回族) milliyeti olarak adlandırılan bu gruba Uygurlar dâhil Orta Asya Türkleri Tungan/Tung'gan/Dungan şeklinde adlandırmaktadırlar. Onların tarihî kökenleri Cengizhan ordularıyla birlikte Çin'e gelen ve Moğollarla birlikte Yuan sülalesini kuran müslümanların Çin'e yerleşerek asimile olması bilhassa Ming Sülalesi döneminde güdülen aşırı şovenist Çinileştirme politikası sonucunda tamamen Çin dili ve kültürünü benimseyerek varlığını günümüze kadar sürdüre gelmiş olan Çin'e özgü müslüman kültürel (etnik) gruptur. Onlar Hanzu (Çinli) dili, yazısı ve Hanzu ad-soyadını aynen kullanmaktadırlar, İslamî isimler; sadece dinî inancı nispeten koyu olanların hafızalarında saklıdır, günlük iletişim ve resmî belgelerde yer almamaktadır. Yemek kültürü sadece domuz eti veya haram olarak kabul edilenler dışında Çinlilerle aynıdır. Son olarak 1860'lı yıllarda yönetime karşı başkaldırının mağlubiyetle sonuçlanmasıyla, İslamî medrese eğitimi ve düşünce tarzından sıyrılarak Konfüçyüs düşünce ve eğitim sisteminin temelli benimsenmesi sonucu, onlarda İslamî felsefe ve düşünce asla egemen konumda olmamış, aydınlarının deyimiyle “İslamî İnanç Çinleşmiştir” veya “Konfüçyüs düşünce ile yorumlanmıştır”.

³ Bu yazıda Çince kelimeler ve yer adları için Pin-Yin sistemi uygulanmıştır. Bu sistemde Q/q = ç, X/x = ş (dil önünde telâffuz edilir), Sh/sh = ş (dil ardından telâffuz edilir), Zh/zh (dil ardında telâffuz edilir) = c, J/j = c (dil önünde telâffuz edilir), Ch/ch = ç (dil ardında telâffuz edilir).

⁴ Uygur Türkçesindeki bu sözcük, kavram veya kişi adları için *Ortak Türk Alfabesi* uygulanmıştır.

2000) 56 farklı milliyet kaydedilmiştir. Geri kalan 350 grubun milliyet özelliği taşımadığı, aslında bazı milliyetlerin parçası olduğu düşünülerek o milliyetlere tabi edildiye de, 1990 yılına gelindiğinde hâla 749, 341 vatandaşın milliyeti belirsiz olduğu bilinmektedir. Fakat Şarbalar, Çin Yahudileri gibi 15 farklı grup yönetimin dikkatini çekmiş bulunmaktadır.

Azınlık kadroları, Çince **Minzu ganbu** olan bu kavram azınlıklardan olan fakat yönetimin çeşitli kademelerinde çalışan kimseleri, daha çok bürokrasidekileri kasteder. Aslında tam olarak **“Shaoshu minzu ganbu”** şeklinde söylenmesi gerekirken egemen toplum dilinde daha çok kısaltılarak **“Minzu Ganbu”** şeklinde söylenmektedir. Merkezdeki ilgili birimlerde örneğin Milliyetler İşleri Komitesi ve Devlet Din İşleri Dairesine bağlı ilgili birimlerde belirli kontenjanda azınlıklardan olan kimseler çalışırken, Ulusal Siyasî Danışma Komitesi, Halk Temsilciler Kongresi gibi önemli konumlarda da azınlıklara ayrılmış sembolik kadrolar bulunmaktadır. **Minzu Ganbu**’lar genellikle buldukları idarî birimdeki ÇKP Sekreterliği ve ilgili birimlerin gözetimi, testi ve onayından geçerek Otonom Yasası ve ilgili yönetmelikler gereği o milliyetin temsilcisi bulunması gereken makam, mevkilere gelebilmektedir. **Minzu Ganbu**’ların önemli özelliklerinden biri ise kalitesinden öte sayısı, parti ve egemen topluma olan sadakati ve egemen kültüre olan ilgi alâkasının ötekilerden daha farklı olmasıdır.

Azınlıklar Bölgesi, Çince **Minzu Diqiu** olan bu kavram, azınlıklar bölgesi anlamında olup genellikle azınlıkların yoğun olarak yaşadıkları bölgeleri kasteder. Özeldir ise otonom bölgeleri göstermektedir. Aslında tam olarak **“Shaoshu minzu diqiu”** söylenmesi ve yazılması gerekirken, egemen toplum dilinde daha çok kısaltılarak **“Minzu diqiu”** şeklinde yaygınlaşmıştır. Genelde Azınlık milliyetler bölgeleri yani **minzu diqiu** denildiğinde ÇHC’nin 2/3’sine yakın olan topraklara işaret edilmektedir.

Zhonghua Minzu Azınlıklarca⁵ anlaşılması çok zor olan, fakat Çince

⁵ Bilhassa kendi millî hatırasını (*Ethno-National Memory*) canlı tutan, millî yazısı ve kendi dili olan milliyetlerce bu kavram nispeten rahatsız edicidir. Çünkü kavram, çok milliyetlilik ve çok kültürlülük gerçeğine dayalı ortak vatandaşlıktan öte daha çok doğrudan etnik Çinliliğe vurgu yapar. Kendi millî hatırasını unutmuş ve Hanzu (Konfüçyüs) eğitim tarzıyla sosyalleşen birçok azınlık - Çin dilli - ise rahatça

çok iyi anlaşılabilir bir kelimedir ki, Batılı dillerde *Chinese Nation* yani *Çin Milliyeti* manasına gelir fakat Çin'in gerçeği olan çok milliyetli, çok kültürlülüğü inkâr eden kavrama dönüşür⁶. İşbu kavram üzerinde Çin'de birçok çalışma bulunmaktadır⁷. Batılı ülkelerde devletlerin çoğunluğu ulus-devlet formülü üzerinde örgütlendiği için, Çin'e de böyle bir yaklaşım veya düşünce tarzıyla yaklaşıldığı, hatta son zamanlarda Çinli etnolog ve sosyologların da etkileşim sonucu Çin'i ulus-devlet formülü ile açıklamaya, yorumlamaya çalıştığı görülmektedir.

CHC'deki Azınlık Milliyetlerin Genel Dağılımı

Çin Halk Cumhuriyeti kalabalık nüfusu ile birlikte birbirinden farklı 56 milliyeti barındıran ve mevcut anayasası gereği çok milliyetli, çok kültürlü bir ülkedir.

Bugün Çin'de, Hanzular dışında 55 farklı azınlık milliyet yaşamaktadır. Bu farklı azınlık milliyetler, Çin'in anayasası ve diğer ilgili yasalarınca resmen kabul edilmiştir. 1953 yılında Çin'de yapılan ilk nüfus sayımında 400'den fazla birbirinden farklı milliyetler kaydedilmişse de, bunların sadece 41'i ilk olarak tanınmıştır (Song-Chen, 2001, s. 248). 1964 nüfus sayımına 53 farklı milliyet dâhil edilmişken 1982, 1990 ve 2000 sayımlarında ise 56 farklı milliyet tanınarak nüfusları sayılmıştır. Geri kalan 350'ye yakın farklı grubun durumu ise, hâlâ belirsizdir. 1990 sayımlarına göre, 749.341 kişi hâlâ kimliksizdir ve tanınmayı beklemektedir (Gladney, 1998, s. 14).

2000 yılında yapılan son nüfus sayımına göre toplam Çin nüfusu 1,242,610,000 olup, Hanzuların toplam nüfusu 1,137,390,000, azınlıklarınki ise 104,990,000 kişi olmuştur. Azınlıklar 2000 yılı itibarıyla toplam Çin

kabullenebilmektedirler.

⁶ Son yıllarda bazı aşırı milliyetçi aydınlar ve politikacıların başını çektiği artan tek kültürcülük (monoculturalism) eğilimi ve bazı özerk bölgelerin yönetimi açıkça ülke gerçeği ve ilgili yasalara (anayasa ve teritoryal özerklik yasası) aykırı olarak tek dillilik (monolingualism) ve tek kültürcülük (monoculturalism) politikasını uygulamakta olsa da bunun yasa yerine geçemeyeceğini düşünmekteyiz. Konu politik olduğu için bizim araştırma alanımıza girmemektedir, ilgi duyanlar aşağıdaki örnek çalışmalardan daha fazla bilgi edinebileceklerdir: Dwyer, 2005 ; Schluessel, 2007, ss. 251-277.

⁷ En önemlileri ünlü sosyolog, etnolog Feixiaotong öncülüğünde kaleme alınan ve yayımlanan eser. Feixiaotong, 1989.

nüfusunun %8.41'ini teşkil etmektedir.

Aşağıda Tablo 1'de Çinde yaşayan azınlıkların adları ve onların Çin Halk Cumhuriyeti kurulduktan sonra yapılan resmî nüfus sayımlarındaki toplam nüfusunun dağılımı verilmektedir. Tablo 1'den de anlaşılacağı üzere Çin'de yaşayan azınlık milliyetlerin nüfusları özellik itibarıyla birçok farklılık arz etmektedir. Çindeki azınlıkları, toplam nüfusunun özelliklerine göre temelde (2000 nüfus sayımına göre) aşağıdaki gibi beş grupta kategorilendirmek mümkündür (China's Yearbook of Ethnic Information 2005 [CYEI 2005], 2007, s. 709):

- Toplam nüfusu 10 milyondan fazla olan azınlık sayısı ikidir. Bu azınlıklar Zhuanglar (16,178,811) ve Mançular (10,682,262) dir.
- Nüfusları beş milyonun üzerinde ve 10 milyonun altında olan azınlıkların sayısı 7 olup bunlar; Döngen (9,816,805), Mioa (8,940,116), Uygur (8,399,393), Tujia (8,028,133), Yi (7,762,272), Moğol (5,813,947), Tibetli (5,416,021).
- Nüfusları bir milyonun üzerinde ve beş milyonun altında olan azınlıkların sayısı 9 olup bunlar; Buyi (2,971,460), Dong (2,960,293), Yao (2,637,421), Koreli (1,923,842), Bai (1,858,063), Hani (1,439,673), Kazak (1,250,458), Li (1,247,814) ve Dai (1,158,989)'dir.
- Nüfusları bir milyonun altında, yüz binin üzerinde olan milliyetlerin sayısı 17 olup bu milliyetler: Lisu, Wa, She, Lagu, Shui, Dongxiang, Naşi, Jingpo, Kırgız, Tu, Dağur, Molao, Qiang, Salar, Maonan, Gelao, Şibe'dir.
- Nüfusları 100.000 ile 10.000 arasında olan azınlıkların sayısı 13'tür. Bu azınlıklar; Bulang, Achang, Pumi, Tajik, Nu, Özbek, Rus, Ewenke, De'ang, Sarı Uygur, Jing,ve Jino'dur.
- Nüfusu 10 binden az olan azınlıkların toplam sayısı ise 7 olup bu azınlıklar: Tatar, Dulong, Elunchün, Hezhi, Gaoshan, Menba ve Loba'dır.

● **Tablo 1.** Çinde Yapılan Resmî Nüfus Sayımlarında Azınlık Milliyetlerin Dağılımı

Milliyetler	1953 yılı	1964 yılı	1982 yılı	1990 yılı	2000 yılı
Ülke geneli	577856141	691220104	1003913927	1130510638	1242612226
Hanzular (Etnik Çinliler)	542824056	651296368	936674944	1039187548	1137386112
Azınlıkların genel toplamı	634013782	39883909	66434341	90567245	104490735
Azınlıkların ülke genelindeki oranı	5.89	5.77	6.62	8.01	8.41
Moğol/Menggu	1451035	1965766	3411367	4802407	5813947
Döngen/Hui	3530498	4473147	7228398	8612001	9816805
Tibetli/Zangzu	2753081	2501174	3847875	4593072	5416021
Uygur/Weiwu'er	3610462	3996311	5963491	7207024	8399393
Miao	2490874	2782088	5021175	7383622	8940116
Yi	3227750	3380960	5453564	6578524	7762272
Zhuang	6864585	8386140	13383086	15555820	16178811
Buyi	1237714	1348055	2119345	2548294	2971460
Koreli/Chaoxian	1111275	1339569	1765204	1923361	1923842
Mançu/Manzu	2399228	2695675	4304981	9846776	10682262
Dong	712802	836123	1426400	2508624	2960293
Yao	665933	857265	1411967	2137033	2637421
Bai	567119	706623	1132224	1598052	1858063
Tujia		524755	2836814	5725049	8028133
Hani	481220	628727	1058806	1254800	1439673
Kazak/Hasake	509375	491637	907546	1110758	1250458
Dai	478966	535389	839496	1025402	1158989
Li	360950	438813	887107	1112498	1247814
Lisu	317465	270628	481884	574589	634912
Wa	286158	200272	298611	351980	396610
She		234167	371965	634700	709592
Gaoshan	329	366	1650	2877	4461
Lagu	139060	191241	304256	411545	453705
Shui'	133566	156099	286908	347116	406902
Dongxiang	155761	147443	279523	373669	513805
Naxi	143453	156796	251592	277750	308839
Jingpo	101852	57762	92976	119276	132143

Kırgız/Ke'erdezi	70944	70151	113386	143537	160823
Tu	53277	77349	159632	192568	241198
Dağur/Dawo'er		63394	94126	121463	132394
Mulao		52819	90357	160648	207352
Qiang	35660	49105	102815	198303	306072
Bulang		39411	58473	82398	91882
Salurlar/Sala	30658	34664	69135	87546	104503
Maonan		22382	38159	72370	107166
Gelao		26852	54164	438192	579357
Şibe/Xibo	19022	33438	83683	172932	188824
Achang		12032	20433	27718	33936
Pumi		14298	24238	29721	33600
Tajjik	14462	16236	26600	33223	41028
Nu	15047	22896	27190	28759	
Özbek/Wuzibieke	13626	7717	12213	14763	12370
Rus/Eluosi	22656	1326	2917	13500	15609
Ewenke	4957	9681	19398	26379	30505
De'ang	7261	12297	15461	17935	
Bao'an	4957	5125	9017	11683	16505
Sarı Uygur/Yuguzu	3861	5717	10568	12293	13719
Jing	6929	4293	13108	18749	22517
Tatar/Tata'er	2262	2294	4122	5064	4890
Dulong		3090	4633	5825	7426
Elunchun		2709	4103	7004	8196
Hezhe		718	1489	4254	4640
Menba		3809	1140	7498	8923
Luoba			1066	2322	2965
Jino			11962	18022	20899
Kimliği belirsizler	1017299	32411	799705	752347	734438
Çin vatandaşlığına geçen yabancı uyruklular	1004	7416	4937	3498	94

(CYEI 2005, 2007, ss. 710-711).

Azınlıkların nüfusu, Azınlık bölgelerinde kurulan otonom bölgeler toplam nüfusunun %46.57'sini teşkil etmektedir. Fakat Hebei, Hunan, Chongqing, Sichuan, Guizhou, Xizang(Tibet), Xinjiang (Uygur Özerk Bölgesi) gibi eyalet veya otonom bölgelerde azınlıkların oranı %55'in üstündedir. Bilhassa Tibet Özerk bölgesinden bu oran %95.93 civarındadır. Sanayileşmiş ve gelişmiş bölge olan Zhejiang eyaletinde ise azınlığın oranı sadece %9.94 civarındadır (CYEI 2005, 2007, s. 709).

Tablo 2. Dört Dönemlik Genel Nüfus Sayımında, Ülkenin Toplam Nüfusu ve Milliyetlere Göre Nüfus Dağılımı ve Yıllık Ortalama Artış Oranları

Milliyetler	Toplam Nüfusu				Yıllık ortalama artış oranı		
	1953	1964	1982	1990	1953-1964	1964-1982	1982-1990
Ülke	582,603,417	691,220,404	1,003,920,034	1,130,510,638	1.57	2.10	1.50
Çinli/Hanzu	547,282,057	651,296,368	936,674,944	1,039,187,548	1.59	2.04	1.31
Azınlıklar	35,320,360	39,924,036	67,245,090	91,323,090	1.12	2.94	3.90
Moğol	1,462,956	1,965,766	3,411,367	4,802,407	2.72	3.11	4.37
Döngen	3,559,350	4,473,147	7,228,398	8,612,001	2.10	2.70	2.21
Tibet	2,775,622	2,501,174	3,848,875	4,593,072	-0.94	2.42	2.24
Uygur	3,640,125	3,996,311	5,963,491	7,207,024	0.85	2.25	2.40
Miao	2,511,339	2,782,088	5,021,175	7,383,622	0.94	3.33	4.94
Yi	3,254,269	3,380,960	5,453,564	6,578,524	0.35	2.69	2.37
Zhuang	6,919,558	8,386,140	13,383,086	15,555,820	1.76	2.63	1.90
Buyi	1,247,883	1,348,055	2,119,345	2,548,294	0.70	2.55	2.33
Koreli	1,120,405	1,339,569	1,765,204	1,923,361	1.64	1.54	1.08
Mançu	2,418,931	2,695,675	4,304,981	9,846,776	0.99	2.63	10.90
Dong	712,802	836,123	1,426,400	2,508,624	1.46	3.01	7.31
Yao	665,933	857,265	1,411,967	2,137,033	2.32	2.81	5.32
Bai	567,119	706,623	1,132,224	1,598,052	2.02	2.65	4.40
Tujia		524,755	2,836,814	5,725,049		9.83	9.17
Hani	481,220	628,727	1,058,806	1,254,800	2.46	2.94	2.15
Kazak	509,275	491,637	907,546	1,110,758	-0.32	3.46	2.56
Dai	478,966	535,389	839,496	1,025,402	1.02	2.53	2.53
Li	360,950	438,813	887,107	1,112,498	1.79	3.99	2.87
Lisu	317,465	270,628	481,884	574,589	-1.44	3.26	2.22

Wa	286,158	200,272	298,611	351,980	-3.19	2.24	2.08
She		234,167	371,965	634,700		2.60	6.91
Gaoshan	329	366	1650	2877	0.97	8.73	7.20
Lagu	139,060	191,241	304,256	411,545	2.94	2.61	3.85
Shui	133,566	156,099	286,908	347,116	1.43	3.44	2.41
Dongxiang	155,761	147,443	279,523	373,669	-0.50	3.62	3.70
Naxi	143,453	156,796	251,592	277,750	0.81	2.66	3.16
Jingpi	101,852	57,762	92,976	119,276	-5.03	2.68	3.16
Kırgız	70,944	70,151	113,386	143,537	-0.10	2.70	2.99
Tu	53,277	77,349	159,632	192,568	3.45	4.11	2.37
Dağur		63,694	94,126	121,463		2.19	3.24
Mulao		52,819	90,357	160,648		3.03	7.46
Qiang	35,660	49,105	102,815	198,303	2.95	4.19	8.56
Bulang		39,411	58,473	82,398		2.22	4.38
Salur	30,658	34,664	69,135	87,546	1.12	3.91	3.00
Maonan		22,382	38,159	72,370		3.01	8.33
Gelao		26,852	54,164	438,192		3.98	29.87
Şibe	19,022	33,438	83,683	172,932	5.26	5.23	9.50
Açang		12,032	20,433	27,718		2.99	3.89
Pumi		14,298	24,238	29,721		2.98	2.58
Tajik	14,462	16,236	26,600	33,223	1.06	2.78	2.82
Nu		15,047	22,896	27,190		2.36	2.17
Özbek	13626	7,717	12,213	14,763	-5.04	2.58	2.40
Rus	22656	1326	2,917	13,500	-22.74	4.48	21.11
Ewenke	4957	9681	19,398	26,379	6.27	3.94	3.92
De'ang		7,261	12,297	15,461		1.97	2.90
Bao'an	4957	5,125	9,107	11,683	0.30	3.19	3.29
Sarı Uyгур	3861	5,717	10,568	12,293	3.63	3.47	1.91
Jing		4,293	13,108	18,749		6.40	4.58
Tatar	6929	2,294	7,122	5,064	-9.56	3.31	2.61
Dulong		3,090	4,633	5,825		2.28	2.90
Elunchun	2262	2,709	4,103	7,004	1.65	2.33	6.91
Hezhe		718	1,489	4,254		4.14	14.02

Menba		3,809	1,140	7,498		-6.48	26.54
Loba			1,066	2,322			10.22
Jino			11,962	18,022			5.26
Belirsizler	1072642	32,411	799,705	752,347	-27.25	19.49	-0.76
Çin vatandaşlığına geçen yabancılar		7,416	4937	3498		-2.24	-4.22

(China Statistics Yearbook 2001 [CSY 2001], 2001)

Not: 1. Çin anakarasının nüfusu olup askerleri içermemektedir.

2. Azınlık nüfusu, Çinlilerden başka 55 azınlığı kastetmektedir.

Tablo 2'de, Çin'deki Tüm milliyetlerin ÇKP iktidarı sonrasında yapılan 4 genel nüfus sayımındaki sonuçlardan da görüleceği üzere Çin nüfusu sürekli artmaktadır. Ancak Milliyetlerin dağılımına bakıldığında, 1953 ve 1964 Genel Nüfus sayımlarında bazı milliyetlerin nüfusunun sayılmadığı görülür. Bu aslında, Çin'deki "Milliyetleri Belirleme" süreci ile doğrudan bağlantılıdır. Çünkü ÇKP iktidarı öncesindeki Milliyetçi Çin yönetiminin uyguladığı "Büyük Çincilik" politikalarından dolayı, Çinli olmayan uluslar farklı milliyet olarak kabul edilmemiş ya da baskılardan dolayı kendi kimliğini gizlemek zorunda kalmışlardı. 1953'te Çin'de yapılan ilk nüfus sayımında 400'den fazla, birbirinden farklı milliyetler kaydedilmişse de bunların sadece 41'i ilk olarak tanınmıştır. 1964 nüfus sayımına 53 milliyet dâhil edilmişken 1982 ve 1990 sayımlarında ise 56 farklı milliyet tanınarak nüfusları sayılmıştır. Geri kalan 350'ye yakın farklı grubun bazıları, Çinlilerin farklı grupları olarak kabul edilmiş, bazılarının kimlikleri ise hâlâ belirsizdir. 1990 sayımlarına göre 752,347 kişi hâlâ kimiksiz olup tanınmayı beklemektedir (Gladney, 1998, s. 15).

Yine aynı tablodan anlaşılacağı gibi, nüfus artış oranları en çok 1964-1982 arasında olmuştur. Bu dönemlerde, azınlıklar nüfusunun artışının ülke genelinden ve Çinlilerden daha fazla olduğu görülmektedir. 1980 sonrasında Doğum kontrol politikasının tavizsiz uygulanmaya başladığı bir dönemdir. Çinliler ile iç içe yaşayan ve Milliyetçi Çin döneminde ve Kültür Devrimi dönemlerinde fazlasıyla baskıya maruz kalarak kendi kimliğini gizlemek zorunda kalmış olan azınlıklar, 1980 sonrasındaki politik durumun nispeten rahatlamasıyla, nüfuslarının artışında patlama yaşanmıştır. Örneğin Mançu'ların 1982-1990 arasındaki nüfus artışı %10.90, Tuji'a'ların %9.17

olurken Gelao'larda ise %29.87 oranında artış gözlemlenmiştir.

Ayrıca nüfusu bir milyonun üzerinde olan azınlıklardan Mançu, Tucia, Tong, Yao, Miyao, Bai ve Moğol gibi milliyetlerin 8 yıl içindeki (1982-1990) toplam nüfus artışları %40'ın üstünde olmuştur. Ancak, bu azınlıkların kadınlarındaki doğurganlık oranı o kadar yüksek değildir. Bu azınlıklardaki nüfusun hızla artmasındaki önemli etkenlerden biri milliyet değiştirme ve Çinliler ile yapılan karışık evliliklerden doğmuş olan çocukların milliyetlerinin azınlık olarak nüfus kütüğüne geçirilmesidir (Zhang ve Huang, 1996, s. 303).

Azınlıkların Çin'de dağıldıkları bölgeler ise, Tablo 3'te detaylı olarak verilmiştir. Tablodan da anlaşılacağı üzere, azınlıklar çok geniş alanda yaşamaktadırlar. Azınlıkların toplam nüfusu ülke genelinde fazla bir oran (%8.41) teşkil edemezken, yaşadıkları toprak bugünkü Çin topraklarının yaklaşık %64'ünü teşkil etmektedir. Azınlıkların çoğu, Çin'in sınır bölgelerinde daha doğrusu çevresinde ve kenar bölgelerinde yaşamaktadırlar. Dolayısıyla birçok Çinli olmayan milliyet aynı zamanda sınır aşan milliyetler konumunda bulunmaktadır. Bu nedenle Çinli olmayan milliyetlerden bazılarının bağımsız ülkeleri bulunmakta, bazılarının büyük bir kısmı komşu ülkenin çoğunluğunu oluşturan milliyetler şeklindedir (Qingxia, 2000, s. 3).

Tablo 3. Azınlıkların Dağıldıkları Bölgeler, Kullandıkları Dil-Yazıları ve Dinî İnançları

Milliyetler	Dağıldıkları Bölgeler	Kullandıkları Dil ve Yazı	Dinî İnanç
Zhuang	Guangxi, Yunnan, Guangdong	Zhuang dili-yazısı, Çin dili ve yazısı	
Mançu	Liaoning, Hebei, Heilongjiang, Jilin, İç Moğolistan Bei jing	Çin dili ve yazısı	Az bir kısmı Şamanist
Döngen	Ningxia, Gansu, Henan, Xinjiang, Qinghai, Yunnan Hebei, Shandong, Anhui, Liaoning, Beijing, Moğolistan, Tianjin, Hei longjiang, Shanxi, Guizhou Jilin, Jiangsu, Sichuan	Çin dili ve yazısı	İslam dini
Miao	Guizhou, Hunan, Yunnan, Sichuan, Guangxi, Hubei, Hainan	Miao dili ve yazısı	Katolik, Hristiyan
Uygur	Xinjiang, Hunan	Uygur Türkçesi ve yazısı	İslam dini
Moğol	İç Moğ., Liaoning, Jilin, Heilongjiang, Xinjiang, Qinghai, Gansu	Moğol dili ve yazısı	Tibet budizmi
Tibet	Tibet, Sichuan, Qinghai, Gansu,	Tibet dili ve yazısı	Tibet budizmi
Yi	Yunnan, Sichuan, Guizhou	Yi dili ve yazısı	Tao, Hrsityan, Katolik
Buyi	Gui zhou, Yun nan	Buyi dili ve yazısı, Çin dili ve yazısı	
Koreli	Ji lin, Hei longjiang Ji lin, İç Moğolistan, Bei jing	Kore dili ve yazısı	Budizm, Hristiyan
Dong	Guizhou, Hunan, Hubei, Guang xi	Dong dili ve yazısı	
Yao	Guang xi, Hu nan, Yun nan, Guang dong, Guizhou	Yao dili, Çin Yazısı	
Bai	Yun nan, Gui zhou, Hu nan	Bai dili, Çin yazısı	Tao, Budizm, Hris., Katolik
Tujia	Hu nan, Hu bei, Sı chuan, Gui zhou	Tujia dili, çoğunluk Çin dili ve yazısı	Az bir kısmı Katolik
Hani	Yun nan	Hani dili ve yazısı	
Kazak	Xin jiang, Gan su	Kazak Türkçesi ve yazısı	İslam dini
Dai	Yun nan	Tai dili ve yazısı	Budizm
Li	Hai nan, Gui zhou	Li dili ve yazısı	
Lisu	Yun nan, Sı chuan	Lisu dili ve yazısı	Hristiyan, Katolik
Wa	Yun nan	Va dili ve yazısı	
She	Fujian, Zhejiang, Jiangxi, Guandong	She dili, Çin yazısı	

Gaoshan	Tai wan, Fu jian	Gaoshan dili	
Lagu	Yun nan	Lagu dili ve yazısı	Hristiyan, Katolik
Shui	Gui zhou, Guang xi	Shuy dili	
Dongxiang	Gan su, Xin jiang	Dongşianca ve Çin Yazısı	İslâm Din
Naxi	Yun nan	Naşi dili ve yazısı	Budizm,Hristiyanlık
Jingpo	Yun nan	Jingpo dili ve yazısı	Hristiyan, Katolik
Kırgız	Xin jiang	Kırgız Türkçesi ve yazısı	İslam dini
Tu	Qing hai, Gansu	Tu dili, Çin yazısı	Tibet Budizm'i
Dağur	İç Moğolistan, Hei longjiang	Dağur dili, Moğol ve Çin yazısı	Bir kısmı Şamanist
Mulao	Guang xi	Mulao dili, Çin yazısı	
Qiang	Sı chuan	Qiang dili, Çin dili, yazısı	
Bulang	Yun nan	Bulang dili, Tai dili ve yazısı	Budizm
Salur	Qing hai, Gan su	Salur Türkçesi, Çin yazısı	İslam dini
Maonan	Guang xi	Maonan dili, Çin yazısı	
Gelao	Gui zhou	Gelao dili, Çin yazısı	
Şibe	Liao ning, Xinjiang	Şibe dili ve yazısı, Çin dili ve yazısı	Şamanizm
Achang	Yun nan	Achang dili, Çin yazısı	Budizm
Pumi	Yun nan	Pumi dili, Çin yazısı	Tibet Budizm'i
Tajik	Xin jiang	Tacik dili, Uygur Türkçesi ve yazısı	İslam dini
Nu	Yun nan	Nu dili, Çin yazısı	Hris., Katolik, Tibet Budizmi
Özbek	Xin jiang	Uygurca ve Kazakça, Özbek yazısı	İslam dini
Rus	Xin jiang, Hei longjiang	Rus dili ve yazısı	Ortodoks
Ewenke	İç Moğolistan	Ewenke dili, Moğolca, Çince ve yazısı	Şaman, Bud., Ortodoks
De'ang	Yunnan	De'ang dili, Çin dili ve yazısı	
Bao'an	Gansu	Bao'an dili, Çin yazısı	İslam dini
Sarı Uygur	Gansu	Doğu Sarı Uygurca (Moğolca), Batı Sarı Uygur Türkçesi, Çince ve yazısı	Tibet Budizm'i
Jing	Guangxi	Cing dili, Çin yazısı	
Tatar	Xinjiang	Tatarca, Uygurca ve Kazakça	İslam dini
Dulong	Yunnan	Dulong dili	Hristiyan, Katolik
Elunchun	Hei longjiang, İç Moğolistan	Elunçun dili, Çin yazısı	Şamanizm

Heci	Hei longjiang	Heji dili, Çin dili ve yazısı	Şamanizm
Menba	Tibet	Menba dili, Tibet dili ve yazısı	Tibet Budizm'i
Loba	Tibet	Loba dili	
Jino	Yunnan	Jino dili	
Toplam			

(Wu, 1985, ss. 196-204)

Çin tarihinde, Çinliler gerçekten hep Çin'in merkezinde yaşamışlardır. Bu nedenle, kendilerinin devletlerini “orta/merkezî devlet” anlamındaki “Zhongguo=中国” yazısı ile yazmış ve bu şekilde adlandırmışlardır. Çin'in geleneksel milliyet düşüncesinde de Çin ve Çinliler her zaman merkezde - ortada yer alırken, Çinli olmayan *Dört Barbarlar* ise hep onların çevresinde - kenarında yer almaktaydı. Merkez her zaman homojen Çin kültürünün hâkim olduğu bir bölge olarak kalmıştır. Merkeze gelen Çinli olmayan milliyetler hızla Çinlileşmek ve kendi özelliklerinden uzaklaşarak çoğunluğa uymak zorundaydı. Bu durum, Çin'e Çin kökenliler yani Huaxia'lar (Hanzular) hâkim olduğu zamanlarda daha belirginleşiyordu. Çünkü Çinlilerde, Çin'de Çinliden (Hanzu) başka birilerinin olabileceğini kabul edememek ya da farklı kültürlerle tahammül edememek gibi bir zihniyet ve düşünce hakim idi. Bu düşünce ve zihniyet geleneği, Çin'e Çin kökenli sülale ve hanedanlıklar egemen olduklarında daha da açık olarak belirginleşirdi (Wangke, 2001, s. 152). Örneğin, Moğolların egemenliğine (Yuan Sülalesi) son veren Çinliler, Ming sülâlesini kurduktan sonra Çin'i, Moğollardan ve Moğollara özgü kültürel “Renk”lerden tamamen arındırma politikasını gütmüştür. Bundan başka Mingli'lerin yerini alarak Çin'i yaklaşık dört asır idare eden Mançulardan (1644-1911) tekrar idareyi ele geçiren milliyetçi Çinliler, Ming dönemindekine benzer uygulamalara baş vurarak Mançu etkisini yok etmeye ya da tamamen Çinlileştirmeye yönelik çeşitli uygulamalarda bulunmuşlardır.

ÇHC'deki Azınlık Milliyetlerin Etno-Demografik Özellikleri

Çin Halk Cumhuriyetinde geniş coğrafyaya yayılmış olan azınlıklar aslında bir birinden çok farklılıkları bulunan farklı dil ailesi ve din grubuna dâhil milliyetler özelliğini yansıtır. Aşağıda bazı etno-demografik özellikleri üzerinde durulacaktır.

Konuştukları diller: Tablo 4’te görüldüğü üzere azınlıklar birbirinden farklı beş dil ailesine bağlı dillerde konuşmaktadır. Bunlar sırasıyla; Çin-Tibet dilleri ailesi, Altay dilleri ailesi, Güney Asya dilleri ailesi, Güney Ada dilleri ailesi, Hint-Avrupa dilleri ailesidir (Qingxia, 2000, s. 8). Bazı milliyetler bir kaç dili aynı anda kullanmaktadır. Mesela Sarı Uygurlar Moğolca (Doğu Sarı Uygurları) ve Türkçe (Batı Sarı Uygurları) kullanırlarken, günümüzde ortak iletişim dili olarak Çinceyi kullanmaktadırlar. Jingpo milliyeti ise beş farklı dil kullanmaktadır. Bunun içindeki biri Jingpo dilinin bağlı olduğu Tibet-Burma dilleri ailesinin Jingpo alt dil grubuna ait olanıdır. Diğer dördü ise; Zayva, Leçi, Langsu, Pola dillerinin hemen hemen hepsi Tibet-Burma Dilleri Ailesinin Burma alt dil grubuna bağlıdır (Qingxia, 2000, s. 17).

Böyle farklı dilleri kullanan, fakat aynı milliyete mensup olanlar, kendi aralarındaki iletişim meselesini çözmek için, birbirlerinin kullandıkları dilleri öğrenmekten başka, bölgesinde ya da çevresinde yaygın olarak kullanılan bir başka dili konuşarak çözmüştür. Tıpkı, günümüz Sarı Uygurları, Çince ile kendi aralarındaki iletişim sorununu çözdükleri gibi. Ancak böyle çok dilli milletlerin çoğunun, kendi yazıları bulunmamaktadır. Kendi dili olmayan ya da kendi yazısını ve dillerini kaybeden Döngen, Mançu gibi milliyetler tamamen Çince kullanmaktadırlar. Ayrıca Shui, Tujia’ların çoğunluğu Çinceyi kullanmaya başlamıştır. Moğol, Zhuang, Bai, Pumi gibi milliyetlerin de Çinceyi yaygın olarak kullanmaya başladıkları da bilinmektedir (Qingxia, 2000, ss. 18-20).

Tablo 4. Çin'deki Azınlıkların Konuştukları Dillerin Bağlı Olduğu Diller Ailesi ve Grupları

Çin Tibet Dilleri Ailesi	Tibet-Burma Dilleri	Tibet dili, Menba dili, Loba dili, Yi dili, Hani dili, Bai dili, Qiang dili, Lisu dili, Naxi dili, Lagu dili, Jingpo dili, Tujia dili, Pumi dili, Nu dili, Dulong dili, Achang dili, Jino dili	
	Zhuang -Dong Dilleri	Zhuang dili, Buyi dili, Tai dili, Dong dili, Shui dili, Li dili, Maonan dili, Mulao dili	
	Miyav -Yav Dilleri	Miao dili, Yao dili, She dili	
	Dil Grubu Belirsiz	Mulao Dili	
Altay Dilleri Ailesi	Türk Dili Grubu	Uygur Türkçesi, Kırgız Türkçesi, Kazak Türkçesi, Tatar Türkçesi, Özbek Türkçesi, Salar Türkçesi, Sarı Uygur Türkçesi	
	Moğol Dili Grubu	Moğolca, Dongxiang dili, Tu dili, Bao'an dili, Dağur dili, Doğu Sarı Uygur dili	
	Mançu-Tunguz Dili Grubu	Elunchun dili, Ewenke Dili, Mançu dili, Şibe dili, Hezhi dili	
	Dil Grubu Belirsiz	Kore Dili	
Hint-Avrupa Dilleri Ailesi		Slav Dilleri Grubu	Rusça
		İran Dilleri Grubu	Tacikçe
Güney Asya Dilleri Ailesi		Wa dili, De'ang dili, Bulang dili	
Güney Ada Dilleri Ailesi		Gaoshan dili	

(Wu, 1985, s. 205; Gladney, 1998, s. 21).

Tablo 4'te Çin'deki azınlıkların dillerinin tabi oldukları dil ailesi verilmiş olup azınlık dillerinin çoğunun Çin ile sınırdış olan ülkelerdeki milliyetler ile aynı dil grubuna dahil oldukları göze çarpmaktadır. Yani, 20'den fazla azınlık milliyetler, komşu ülkeler ile aynı milliyetten olup onların dini, dili ve örf-adetleri, bu komşu ülkeler ile büyük ölçüde benzerlik göstermektedir. Çinde azınlık dili konumunda bulunan bu dillerin birçoğu, komşu ülkelerin devlet dilidir (Liqi, 1993, s. 21). Örneğin Moğolca, Kazakça, Kırgızca, Tacikçe, Özbekçe, Rusça, Korece, Dayca gibi diller komşu ülkelerin devlet dilleridir. Çin'de azınlık dili konumunda bulunan dillerin bazıları, komşu ülkelerde de azınlık dili konumundadır. Örneğin Tibetçe, Nepal ve Butan'da; Uygurca Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Afganistan, Pakistan, Suudi Arabistan'da; Zhuang, Hani, Day, Yi, Lisu gibi milliyetlerin dilleri Vietnam, Laos, Tayland ve Burma gibi ülkelerde de azınlık dili durumundadır.

Kullandıkları Yazı: Tablo 3'te hangi azınlığın hangi dili ve yazıyı kullandığı detaylı olarak verilmektedir. Bugün Çin'deki 55 azınlıktan sadece 24'nün kendi diline özgün millî yazısı bulunmaktadır. Ancak bazı milliyetler örneğin Dai milliyetinin 4 çeşit yazıyı kullandığı gibi durumların da mevcut olmasıyla, 24 milliyetin kullandığı 33 farklı yazı bulunmaktadır.

Tablo 5. Çin'deki Azınlıkların Kullandıkları Yazı Çeşitleri

Milliyetler	Kullandığı Yazının Adı	Yeniden oluşturulan yazı mı?	Yazının Çeşidi	Harf Şekli
Moğol	Moğolca, Tohşin yazısı	Hayır, zaten vardı	Alfabetik yazı	Eski Uygur harfleri
Şibe	Şibece	Hayır, zaten vardı	Alfabetik yazı	Eski Uygur harfleri
Tibet	Tibetce	Hayır, zaten vardı	Alfabetik yazı	Eski Hint harfleri
Dai	Dai'ce, Daynaca, Daypengca, Jinping Day yazısı	Hayır, zaten vardı	Alfabetik yazı	Suryanî harfleri
Uygur	Uygurca	Hayır, zaten vardı	Alfabetik yazı	Arap harfleri
Kazak	Kazakça	Hayır, zaten vardı	Alfabetik yazı	Arap harfleri
Kırgız	Kırgızca	Hayır, zaten vardı	Alfabetik yazı	Arap harfleri
Rus	Rusça	Hayır, zaten vardı	Alfabetik yazı	Slav harfleri
Kore	Korece	Hayır, zaten vardı	Alfabetik yazı	Kore harfleri
Tu	Tu'ca	Evet	Alfabetik yazı	Latin harfleri
Lagu	Lagu'ca	Hayır, zaten vardı	Alfabetik yazı	Latin harfleri
Naxi	Naxi'ce	Evet	Alfabetik yazı	Latin harfleri
Lisu	Lisuca, Eski Lisuca	Öncekisi evet	Alfabetik yazı	Latin harfleri
Hani	Hanica	Evet	Alfabetik yazı	Latin harfleri
Jingpi	Cingpice, Zayvaca	Öncekisi evet	Alfabetik yazı	Latin harfleri
Bai	Bai'ca	Evet	Alfabetik yazı	Latin harfleri
Wa	Wa yazısı	Evet	Alfabetik yazı	Latin harfleri
Miao	Qandong Miyav yazısı, Xiangx Miyav yazısı, Chuanqiandian Miya yazısı, Yunan kuzey doğu Miya yazısı	Evet hepsi	Alfabetik yazı	Latin harfleri
Yav	Yav yazısı	Evet	Alfabetik yazı	Latin harfleri
Zhuang	Zhuang yazısı	Evet	Alfabetik yazı	Latin harfleri
Dong	Dong yazısı	Evet	Alfabetik yazı	Latin harfleri
Buyi	Buyice	Evet	Alfabetik yazı	Latin harfleri
Li	Li yazısı	Evet	Alfabetik yazı	Latin harfleri
Yı	Yi yazısı	Hayır, zaten vardı	Heceli yazı	

(Qingxia, 2000, ss. 25-26).

Tablo 5'te, Çin'deki azınlıkların kullandıkları yazılarının çeşitleri detaylı olarak verilmektedir. Zhuang, Buyi, Dong, Naxi, Yao, Miyao gibi milliyetlerin yazıları, ÇKP İktidarı sonrasında, Çincenin Pinyin sistemi temel alınarak oluşturulmuş olup günümüzde birçoğu kullanılmamaktadır.

Uygur, Kazak, Kırgız, Moğol, Tibetli, Koreli gibi milliyetlerin zaten asırlardan beri kullandıkları millî yazısı var olduğundan, günümüze kadar kendi yazılarını kullanagelmişlerdir. Fazlasıyla Çin kültürü etkisinde kalmış olan milliyetler çoktan Çin yazısını benimsemişken, son yıllarda fazlasıyla Çin kültürü ile etkileşime giren Salurlar, Bao'anler gibi milliyetler de Çin dili ve yazısını temelli olarak benimsemişlerdir.

Dinî İnançları: Çin'deki azınlıklar dinî inançlar bakımından çok fazla farklılık göstermektedir. Tablo 2'de Çin'deki azınlıkların dinî inançlarının dağılımını verilmiştir. İslâm, Hıristiyanlık, Budizm gibi büyük dinlerin yanı sıra Şamanizm ve diğer doğa dinlerinin de bulunduğu görülmektedir.

İslam dini daha çok ülkenin batı ve Orta Asya kesimindeki milliyetlerce tercih edilmiştir. Yani Uygur, Döngen, Kazak, Kırgız, Tatar, Tacik, Özbek, Salur, Bao'an, Dongxiang gibi 10 azınlık milliyet İslam dinine inanmaktadırlar. İslamiyet bu milliyetler arasında çok erken zamanlarda yayılmıştır. Bilindiği üzere Uygurlar ilk İslamiyeti kabul eden Türk dilli halk olup, 9. yüzyılın sonunda İslamiyet Karahanlı tebası ve sultanlarınca kabul edilmeye başlamıştır. Toplam nüfusları 2000 sayımına göre 20,320,580 olup, azınlık toplamının %19.5'ini teşkil ederken ülke toplamının tahminen %1.65'ini teşkil etmektedir.

Buddha dinine tapan milliyetler Tibet ve Moğollar başta olmak üzere Dağur, Tu, Menba, Luoba, Achang, Dai gibi milliyetlerdir. Onların büyük çoğunluğu Tibet Budizmine inanırken bir kısmı ise Budizmin değişik mezheplerine inanmaktadır. Budizmin Çin'de yayılışı çok erken dönemlere dayanmaktadır.

Hıristiyanlık (Katolik ve Protestan dâhil): Rus, Koreli, Miao, Yi, Lagu, Dulong, Jingpo, Nu, Naxi gibi milliyetlerin ya tamamı veya bir kısmı Hıristiyan dininin değişik mezheplerine inanmaktadır. Hıristiyanlık daha çok sömürgecilik dönemlerinde Çin'in diğer bölgelerinde olduğu gibi azınlık bölgelerinde de

misyonerlerce yayılmıştır. Günümüzde de azınlık bölgelerinde (Müslüman bölgeler dâhil) Hristiyan misyonerlerin çok güçlü çalıştığı bilinmektedir.

Şamanizm: Şibe, Ewenke, Elunchun, Dağur, Sarı Uygur gibi milliyetlerin bir kısmı veya büyük çoğunluğu Şamanist inancına sahiptir. Şamanist inanca sahip olan milliyetlerin büyük çoğunluğu Altay dilli milliyetler olup Çin'deki ayrıma göre tamamına yakını kuzey milliyetleri veya göçebelere aittir.

İdari Yapılanmaları: Azınlıkların yoğun olarak oturdukları bölgeler, ÇKP iktidarı sonrasında yeniden yapılandırılmış ve çeşitli düzeylerde Çin'e özgü Otonom bölgeler kurulmuştur. 2004 senesinin sonuna kadar 155 otonom idari birimler kurulmuş olup bunun içinde 5 özerk bölge (Xinjiang Uygur Özerk Bölgesi, Xizang Tibet Özerk Bölgesi, Guangxi Zhuang Özerk Bölgesi, Ningxia Dönggen Özerk Bölgesi ve İç Moğolistan Moğol Özerk Bölgesi), 30 özerk oblast, 120 özerk ilçe vardır. Bunun dışında yine değişik idarî birimlere bağlı olarak kurulmuş çok sayıda azınlık köyleri de bulunmaktadır. 55 azınlığın 44'ü yoğun olarak yaşadıkları bölgede otonom idarilerini kurmuş olup, azınlıkların %71'i özerklik statüsü bulunan bölgelerde yaşamaktadır (CYEI 2005, 2007, s. 675). Bu özerk bölgelerin toplamının yüz ölçümü 6,169,458 kilometre kare olup tüm Çin yüz ölçümünün %64.3'ünü teşkil ediyordu (Denghongbi, 1998, s. 42).

Tablo 6. Dört Dönem Yapılan Genel Nüfus Sayımlarındaki Azınlık ve Ülke Genelindeki Nüfus Artışının Karşılaştırılması

Sayım Yılları	Toplam Nüfus	Ülke genelindeki oranı	Bir önceki döneme göre artış oranı	Yıllık ortalama artış oranı
1953	35,320,000	6.06	---	---
1964	39,880,000	6.78	12.96	1.11
1982	67,290,000	6.70	68.57	2.94
1990	91,320,000	8.08	35.86	3.83

(Zhang ve Huang, 1996, s. 301)

Tablo 6'dan şunlar anlaşılmaktadır:

1) Azınlıkların nüfusu sürekli olarak artmaktadır. Yani bir sonraki dönemdeki artış bir önceki döneme göre daha hızlıdır. Dolayısıyla azınlıkların

ülke genelindeki oranı da sürekli olarak artmaktadır.

2) 1964 yılından itibaren, azınlıkların nüfusundaki artış hızı, Çinlilerinkinden daha hızlı olmaya başlamıştır. Bu durum doğal olarak, Çinlilerin ülke genelindeki oranının az da olsa, gerilemesine neden olurken azınlıkların ülke genelindeki oranın artışına neden olmuştur.

Tablo 7: Beş Özerk Bölgenin Toplam Nüfusu ile Azınlıkların Nüfusundaki Değişim

Bölgeler	Nüfusu (10,000)	Yıllar				Yıllık ort. artış Oranı (%)		
		1953	1964	1982	1990	1953-1964	1964-1982	1982-1990
İç Moğolistan	Toplamı	610.01	1234.86	1927.43	2145.65	6.41	2.47	1.34
	Azınlıklar	95.93	160.52	299.64	416.65	4.68	3.47	4.12
Guangxi (Zhuang)	Toplamı	1956.08	2084.50	3642.64	4224.49	0.58	3.10	1.85
	Azınlıklar	733.79	855.59	1393.67	1657.78	1.40	2.71	2.17
Xizang (Tibetli)	Toplamı	127.40	125.12	186.36	219.60	-0.16	2.21	2.05
	Azınlıklar	127.40	121.45	177.19	211.52	-0.43	2.10	2.21
Ningxia (Döngen)	Toplamı	-	210.75	389.56	465.54	-	3.60	2.74
	Azınlıklar	-	65.04	124.42	154.91	-	3.41	2.23
Xinjiang (Uygur)	Toplamı	487.36	727.01	1308.15	1515.69	3.64	3.26	1.84
	Azınlıklar	444.90	494.89	779.50	946.15	0.97	2.52	2.42

(Denghongbi, 1998, s. 43)

Tablo 7’de, Özerk Bölge hakkını elinde bulunduran beş büyük azınlığın bulunduğu bölgedeki nüfusun, ÇKP iktidarı sonrasındaki değişim durumu verilmiştir. İlk nüfus sayımının yapıldığı 1953 yılında, sadece Tibet ve Uygur Özerk bölgesindeki yerli halkın nüfusça mutlak üstünlükte olduğu, ancak yıllar geçtikçe bu durumun tersine değişmeye başladığı ortaya çıkmaktadır. Özellikle Uygur Özerk Bölgesindeki Çinli nüfusun artışı, diğer bölgelerden daha hızlı olmuştur. Genel olarak bakıldığında, ÇKP iktidarı sonrasında azınlık bölgelerine hızla göçmen yerleştirildiği, bu nedenle adı geçen bölgelerdeki Çinli nüfusunun anormal derecede artmaya başladığı gözlenmektedir. Bu sayıya, bölgelerde bulunan asker ve “Üretimci-Çiftçi Ordusu”nun sayılarının eklenmediği göz önünde bulundurulduğunda, gerçek rakamların verilenin çok daha üstünde olduğu gerçeği ortaya çıkacaktır.

Burada dikkat çeken ikinci bir husus Tibet bölgesindeki fazla değişmeyen homojenliktir. Yani yerli nüfusun, diğer özerk bölgelerin tersine

öteden beri mutlak üstünlüğü korumasıdır. Bunun temel nedeni, bölgenin coğrafi özelliğinden kaynaklanmıştır. Tibet bölgesinin rakım olarak Çin'in diğer bölgelere nazaran çok yüksekte olması, yaşam şartlarının daha zor oluşu gibi somut nedenler Çinli göçmenlerin bölgede çoğalmasına engel teşkil etmiştir. Ayrıca, Tibet diasporasının dışarıda fazlasıyla destek görmesi dolayısıyla, Batılı devletlerin Tibet'e sahip çıkması gerçeğinin de, bölge yapısının değiştirilememesinde etkili olduğu söylenebilir.

Rakamlardan Okunan Bazı Ayrıntılar: Tablo 8'de, ÇKP iktidarı sonrasında yapılmış olan beş genel nüfus sayımında elde edilen veriler sıralanmaktadır. İşbu veriler incelendiğinde aşağıdaki bazı ayrıntılar görülebilir.:

Tablo 8: Beş Dönem Yapılan Nüfus Sayımının Sonuçları

Göstergeler	1953	1964	1982	1990	2000
Toplam Nüfus (10,000)	594,35	694,58	1,008,18	1,133,68	1,265,83
Erkek	307,99	356,52	519,44	584,95	653,55
Kadın	286,36	338,06	488,74	548,73	612,28
Cinsiyet Oranı	107.56	105.46	106.30	106.60	106.74
Hane halkı sayısı (kişi/hane)	4.33	4.43	4.41	3.96	3.44
Yaş kategorisi (%)					
0-14 yaş	36.28	40.69	33.59	27.69	22.89
15-64 yaş	59.31	55.75	61.50	66.74	70.15
65 ve daha üzeri	4.41	3.56	4.91	5.57	6.96
Nüfusun Milliyetlere Göre Dağılımı (10,000)					
Çinli	54728	65456	94088	104248	115940
Toplam Nüfustaki Oranı(%)	93.94	94.24	93.32	91.96	91.59
Azınlıklar	3532	4002	6730	9120	10643
Toplam Nüfustaki Oranı (%)	6.06	5.76	6.668	8.04	8.41
Her 100,000 kişi içinde Eğitim Görenlerin Oranı					
Lisans ve Üstü		416	615	1,422	3,611
Lise ve Yüksekokul		1,319	6,779	8,039	11,146
Ortaokul		4,680	17,892	23,344	33,961
İlkokul		28,330	35,237	37,057	35,701
Okur yazar olmayanlar ve Oranı					
Okur yazar olmayanlar (10,000)		23,327	22,996	18,003	8,507
Okur yazar olmayanların oranı (%)		%33.58	%22.81	%15.88	%6.72
Kent-Kır Nüfusu(10,000)					
Kent Nüfusu	77,26	127,10	210,82	299,71	458,44
Kır Nüfusu	505,34	567,48	797,36	833,97	807,39

(CSY 2001, 2001, s. 93)

Not:

- 1) Geçmişte yapılan tüm sayımlara, Çin Kurtuluş Ordusu da dâhildir. Kır-Kent sayımında askerler Kent nüfusuna dâhil edilmiştir.
- 2) 1953 sayımlarındaki istatistiğe dolaylı sayımlar da dâhil edilmiştir. Ancak, Etnik grup sayımları ve Kent-Kır sayımlarına dahil edilmemiştir.
- 3) 1964 sayımında okur-yazar olmayanların yaşı 15 olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla 13 yaştan büyük olan okur yazar olmayanlar sayılmıştır. 1982, 1990 ve 2000 sayımlarında ise 15 yaş üstü ve çok az yazı bilenler okur yazar olmayanlar olarak kategorilendirilmiştir.

1. Hane halkı sayısındaki sürekli düşüşün nedeni genellikle, doğum kontrol politikasının tavizsiz uygulanmasıyla ve Çin toplumunun geleneksel yapıdan modern yapıya geçişi sürecindeki zihniyet değişimleriyle açıklanabilir.

2. Yaş yapılarına bakıldığında; 0-14 grubundaki düşüşün sürekli olduğu görülmektedir. Ancak 15-64 yaş grubunda ise, sürekli artış söz konusudur. Bunu aynı şekilde yukarıdaki nedenlerle açıklamak mümkündür. 65 yaş ve daha üzerindekielerde de sürekli bir artış söz konusudur. Bu durum, Çin'in sağlık işlerindeki sürekli iyileşmenin yanında geleneksel spor çeşitlerine verilen önem ile açıklanabilir. Ayrıca Konfüçyüs inancına sahip birinin kendi sağlığına ve bu dünyadaki yaşamına çok önem veren anlayışlarını da göz önünde bulundurmak gerekebilir.

3. Çin'deki azınlıkların, Çin'in toplam nüfusundaki oranının da sürekli olarak arttığı görülmektedir. Bu artış, azınlıkların nüfusundaki doğal artış ile birlikte Çinliler ile iç içe yaşayan dolayısıyla yıllardır gerçek kimliğini gizlemiş olanların 1980 sonrasında nispeten rahatlamış olan politik ortamdan yararlanarak kendi kimliklerine dönmesinden kaynaklanmıştır. Ayrıca, Çinliler ile yapılan karışık evliliklerden doğmuş olan çocukların milliyetinin seçiminde aile reislerinin daha çok azınlık kimliğini tercih etmesi de önemli etken olmuştur. Bu nokta da, bazı yasa ve yerel yönetmeliklerin azınlıklara tanımış olduğu bazı hakların çekici olduğu düşünülebilir. Örneğin azınlık olan birinin ilk, orta öğrenimini Çince okullarda tamamlayıp üniversite sınavına Çin dilinden girmesi durumunda belirli sayıda puan eklenmesi gibi.

4. Eğitim görenlerin ve okur-yazar olma durumlarında müspet gelişmelerin olduğu da Tablo 8'den anlaşılmaktadır. 1979 sonrasında üniversitelerin tekrar açılmasıyla eğitim görenlerin sayısında ciddi artışların olduğu, buna paralel olarak okur yazar olmayanların sayılarında ciddi düşüş olduğu da gözlenmektedir.

5. 1979 sonrasında başlatılan, "Ekonomik kalkınma" ve "Dışa açılma" politikalarının uygulanmasıyla Çin'de, hızlı sanayileşme ve ekonomik kalkınma gerçekleşmeye başlamıştır. Dolayısıyla Çin'in köylü toplum özelliği de değişmeye başlamıştı; kent nüfusu hızla artmaya devam ederken, kırsal kesimin

nüfusunda sürekli düşüş gerçekleşmiştir. Tablo'dan da anlaşılacağı üzere, Çin nüfusunun yaklaşık 1/3'ünden fazlası kent nüfusu kimliğini kazanmıştır.

Çin Halk Cumhuriyeti bünyesinde barındırdığı çok farklı milliyetlerle gerçek manada çok milliyetli ve çok kültürlü ülkedir. Zaten anayasası da bu durumu onaylamış ve tüm milliyetlerin eşit olduğunu teyit etmiştir⁸. 60 yıllık sosyalist yönetim sürecinde milliyetlerin dağılımında büyük değişimler ortaya çıkmış, artan sosyal hareketlilik ve ekonomik atılım, açılımlar neticesinde azınlık bölgelerinin etno-demografik yapısında büyük değişimler yaşanmıştır. Örneğin, Moğol ve Uygur özerk bölgeleri en fazla Hanzu göçü olan bölgeler olmuştur. ÇKP iktidarı öncesi veya ilk yıllarında sadece azınlıklardan oluşan veya azınlıklar nüfusu mutlak çoğunlukta olan bölgeler artık çok milliyetli bölgelere dönüşmekle birlikte azınlıklar buralarda gerçek manada azınlık konumuna düşmüştür. Çin etnolojisi ve etnik sosyolojisinde yaygın kullanılan deyimle azınlık milliyetlerin dağılımı artık "**küçük alanda yoğun, ülke çapında dağınık**" durumu arz etmeye başlamıştır. Bu durum, azınlıklarla çoğunluk arasındaki iletişimi hızlandırmış, güdülen eğitim ve kültür politikasının da etkisiyle bazı küçük azınlıkların egemen ve baskın Çin kültürü içinde hızla kaybolmasına da neden olmuştur.

⁸ Gerçi yasaların uygulanmasında ve devletin sosyal hukuk devletine dönüşümünde bazı sorunlar yaşandığı gerçek olsa da, bu konular yazımızın konusu olmadığından üzerinde fazla durulmayacaktır. Adı geçen konunun ayrı bir inceleme konusu olduğu kanaatindeyiz.

Kısaltmalar

ÇHC: Çin Halk Cumhuriyeti
ÇKP ya da Parti: Çin Komünist Partisi
Hanzular: Hanzu'lar, Han Milliyeti.

Kaynakça

- Dai, Q. ve Diğerleri. (2000). 戴庆厦等. *中国少数民族语言文字应用研究/ Zhongguo Shaoshu Minzu Yuyan Wenzhi Yingyong Yanjiu* [Çindeki Azınlıkların Dil ve Yazı Kullanımı Araştırması], Yunan: 云南民族出版社/Yunan Minzu Chubanshe [Yunan Milliyetler Yayınevi].
- Deng, H. (1998). 邓宏碧, *中国少数民族人口政策研究/ Zhongguo Shaoshu Minzu Renkou Zhongce Yanjiu* [Çin Azınlıkları Nüfusu Politikası Araştırmaları], Chongqing: 重庆出版社/Chongqing Chubanshe [Chongqing Yayınevi].
- Dwyer, A. M. (2005). *The Xinjiang Conflict: Uyghur Identity, Language Policy, and Political Discourse*, Washington: East-West Center.
- Feixiaotong, (1989). *Zhonghua minzu duoyuan yiti geju* [Çin Milliyeti çok membalı tek gövdeli yapı]. Pekin: Zhongyang minzu daxue chubanshe [Merkezi Milliyetler Üniversitesi Yayınevi].
- Gladney, D. C. (1998). *Ethnic Identity in China The Making of a Muslim Minority Nationality*, New York: Harcourt Brace College Publishers.
- Komisyon. (1985). *民族理论与民族政策 / Minzu Lilun he Minzu Zhengce* [Milliyetler Teorisi ve Milliyetler Politikası]. Pekin: 民族出版社/Minzu Chubanshe [Milliyetler Neşriyatı].
- National Bureau of Statistics of China. (2001). *China Statistics Yearbook 2001*. Pekin: China Statistcs Pres.
- National Bureau of Statistics of China. (2007). *China's Yearbook of Ethnic Information 2005*, Pekin: China Statistcs Pres.
- Li, Q. (1993)./李琪. *社会主义初级阶段 民族问题的理论和实践/ Shehuizhuyi Cheji jieduan Minzu Wentide Lilun yu Shijian* [Sosyalizm'in ilk evresinde Milliyetler Meselesinin Teorisi ve Pratiği]. Pekin: 中共中央党校出版社/Zhonggong Zhongyang Dangciao Chubanshe [Çin Merkez Komitesi Parti Okulu Yayınevi].

- Schluessel, E. T.(2007). 'Bilingual' Education and Discontent in Xinjiang. *Central Asian Survey*, 2(26), 251-277.
- Song, S. ve Chen, K. (2001). 宋蜀华, 陈克进. “中国民族概论 / *Zhongguo Minzu Gailun* [Ana Hatlarıyla Çin Milliyetleri], Pekin: 中央民族大学出版社 /Zhongyang Mnzü Daxue Chubanshe [Merkezi Milliyetler Üni. Yayınevi].
- Stalin, (1990). 斯大林论民族问题/*Sidalin Lun Minzu Wenti* [Milliyetler meselesi üzerine], 民族出版年版/Minzu Chubanshe [Milliyetler yayınevi], 1990/28.
- Wang, K. (2001). 王柯. *民族与国家: 中国多民族统 - 国家思想得系谱/Minu Yu Guojia: Zhongguo DuoMinzu Tongyi Guojia Sixiangde Puxi* [Ulus ve Devlet: Çin'in Çok Uluslu, Birleşik Devlet İdeolojisinin Şeceresi], Pekin: 中国社会科学出版社/Zhongguo Shehui Kexue Chubanshe [Çin Sosyal Bilimler Yayınevi].
- Wu, S. (1985). 民族理论和民族政策, *Minzu lilun yu Minzu Zhengce* [Milliyetler Teorisi ve Milliyetler Politikası], 196-204.
- Zhang, T. ve Huang, R. (1996). 张天路-黄荣清, “中国少数民族人口调查研究 /*Zhongguo Shaoshu Minzu Renkou Diaocha Yanjiu* [Çin Azınlıkları Nüfusu Araştırmalarının İncelenmesi], Pekin: 高等教育出版社 /Gaodeng Jiaoyu Chubanshe [Yüksek Öğrenim Yayınevi].

KARAMANOĞULLARI DÖNEMİNE AİT BİR YAPI: KONYA FAKİH DEDE TÜRBESİ

Nermin ŞAMAN DOĞAN

Özet

Karamanoğulları Beyliği döneminde Konya önemli bir yerleşimdir. Karamanoğulları ile Anadolu Selçuklularının siyasi ve kültürel ilişkileri, 1277 yılında Karamanoğlu Mehmed Bey'in Konya'yı kuşatarak alması ile başlamıştır. 14. yüzyılın başından itibaren bağımsız bir varlık gösteren Karamanoğulları Beyliği'nin Konya'daki imar faaliyetleri özellikle 15. yüzyılın ilk yarısına rastlar. Bu süreçteki yapım faaliyetleri izlendiğinde ilk olarak Ermenek, daha sonra Karaman ve Konya'nın merkez olduğu gözlenir.

Selçuklu Devleti'ne başkentlik yapan Konya'nın şehir merkezinde, bugünkü adıyla Alaeddin Tepesi'nde/ özgününde iç kale ve çevresinde yaklaşık dairesel dizili anıtsal yapılar yer alır. Konya'daki Karamanoğulları yapıları ise küçük boyutlu olan cami, türbe, darülhüffaz ve hamam gibi yapılardan oluşur. Konumuzu oluşturan Konya Ahmed Fakih Türbesi kitabesine göre 1456 yılında İsa oğlu Şeyh Fakih Paşa için yaptırılmıştır. Türbe kare prizmal tipte ve tek katlıdır. Yapı içten kubbe, dıştan sekizgen pramidal külahlı/ çift katlı örtü sistemi ile Selçuklu yapılarına benzerlik gösterir. Türbe moloz taş, kesme taş, tuğla, devşirme malzeme ve çini kullanımı ile dikkati çeker.

Anahtar kelimeler: Karamanoğulları Beyliği, Karaman, Konya, Fakih Dede, türbe, kitabe, malzeme.

An Architectural Monument from Karamanoglu Period: The Mausoleum of Fakih Dede in Konya

Abstract

Konya was an important settlement during the Karamanid period. The cultural and political relations between the Karamanids and Seljuks started in 1277, when Karamanid Mehmet Bey conquered Konya. The Karamanid Emirate was an independent state from the beginning of the 14th century. Its dwelling activities in Konya date back to the first half of the 15th century. When these activities are considered, it is observed that the center of these activities is first Ermenek, and then followed by Karaman and Konya.

In the center of Konya, which had been the capital city of the Seljuks, on hill that is known as Alaeddin Tepe, there exists monumental buildings which are arranged in an almost circle shape. On the other hand, the Karamanid buildings in Konya, are small sized mosques, tombs, darülhüffaz and bath buildings. The subject of this paper is the Fakih Dede Tomb in Konya, and according to its inscription, it was built by Şeyh Fakih, the son of İsa. The tomb is a single storey with a square prism form. It resembles to the Seljuk buildings with a dome inside and a conical cap outside. The tomb is worth of attention due to the use of a variety materials in its construction such as stone, brick, spoils from old buildings (re-used material) and tiles.

Key words: Karamanid Emirate, Karaman, Konya, Fakih Dede, Tomb, Inscription, Material.

Giriş

Bu çalışmada Konya'daki Karamanoğulları Beyliği yapılarından Fakih Dede Türbesi mimari, malzeme-teknik ve süsleme özellikleri açısından incelenerek, yapının 14-15. yüzyıl türbeleri içindeki yeri ve öneminin vurgulanması amaçlanmıştır.

Karamanoğulları Beyliği Ermenek, Karaman, Konya, Akşehir, Aksaray, Niğde, Mut, Gülnar, Silifke, Gazipaşa, Anamur, Alanya ve Manavgat çevresinde etkindir (Şikari, 1946, ss. 14-15; Tekindağ, 1955, ss. 316-317; Uzunçarşılı, 1988, s. 36). Karamanoğulları Beyliği'nin erken tarihli mimari örnekleri ilk yerleşim yerleri ve başkentleri Ermenek'te karşımıza çıkar. Beyliğin askerî, dinî ve sosyal işlevli çok sayıda eseri Ermenek ve Karaman'da bulunur. Karamanoğulları Beyliği 13. yüzyılın ikinci yarısında Konya ve çevresine ulaşır. Selçuklular ve Moğolların mücadelelerini fırsat bilen Karamanoğlu Mehmed Bey ilk kez 1277 yılında Konya'ya hâkim olur (Tekindağ, 1955, s. 319; Uzunçarşılı, 1988, s. 3; Merçil, 1991, s. 302; Turan, 2004, ss. 575-585). Siyasi anlamdaki bu karşılaşma özellikle Karamanoğlu Mehmed Bey'in 15 Mayıs 1277 yılında Konya'da yayımladığı bir fermanla Türkçenin resmî dil olduğunu ilan etmesi açısından önem taşır (Şikari, 1946, s. 28; Uzunçarşılı, 1988, s. 6; Turan, 2004, s. 579). Selçuklu dönemi sonrasında Karamanoğulları'nın Konya'daki varlığı ve imar faaliyetleri 15. yüzyılın ilk yarısına rastlar. Konya'daki Selçuklu sultanı ya da vezirleri tarafından inşa edilen anıtsal yapılar şehrin iç kalesini oluşturan Alaeddin Tepesi ile çevresine dairesel dizilmiştir. Bu yapıların konumu ile banilerinin sosyal statüsü ve siyasi güçleri düşünüldüğünde, şehir merkezindeki tarihsel dokunun oluşumunda hiyerarşik bir sıralama izlendiği gözlenir. Konya'daki Karamanoğulları yapılarının çoğu küçük ölçeklidir. Karamanoğulları dönemine ait camiler yer yer Selçuklu yapılarının arasında, türbeleri ise şehrin doğusu ile kuzeyinde sur dışında yerleşim merkezinden uzakta konumlanmıştır. Beyliğin en önemli yapı topluluğu Hasbeyoğlu Külliyesi (cami, darülhüffaz, türbe, çifte hamam, köprü) ise Selçuklu ve Karamanoğulları dönemlerinin mesire yeri olan Meram'da yer alır (Önge, 1973, ss. 368-383).

Mimari Betimleme

Konumuzu oluşturan Fakih Dede Türbesi, Konya'nın Karatay ilçesinde kendi adıyla tanınan Fakih Dede Mahallesi'nde Eski Garaj'ın arkasında, Pir Esad Türbesi'nin kuzeyinde bulunur. Türbe bazı yayınlarda "*Burhaneddin Fakih*" (Önder, 1962, ss. 180-182), bazı kaynaklarda ise "*İsa Parsa*" (Löytved, 1907, s. 84) adlarıyla tanıtılmıştır. Bugün mevcut olmamakla birlikte, orijinalde türbenin arkasında/güneyinde bir mezarlık, doğusunda Osmanlı dönemine ait Saraçoğlu Medresesi ile çevresinde Fakih Dede tarafından yaptırılmış bir zaviyenin varlığından söz edilir (Önder, 1962, s. 182; Konyalı, 1964, s. 594;

Tuncer, 1991, s. 112). Ayrıca türbenin yakınında bir namazgâh, mescit ve çeşme gibi yapıların da adı geçmektedir (Konyalı, 1964, s. 594).

Yapının bulunduğu Eski Garaj çevresinde tarihî dokunun büyük ölçüde yıkılması/ortadan kalkmasına rağmen, Fakih Dede Türbesi özgünlüğünü koruyan bir örnek olarak günümüze gelmiştir. Yayınlarda türbenin Cumhuriyet Dönemi'nde 1923 yılında bir onarım geçirdiği belirtilmektedir (Önder, 1962, s. 182; Tuncer, 1991, s. 112). Ayrıca türbe Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 1991 ve 2003 yıllarında onarılmıştır. 1991 yılında beden duvarlarının taş, külahın tuğla derzleri ile kapı ve pencere doğramalarının yenilendiği anlaşılmaktadır¹. 2003 yılı çalışmalarında ise kapı ve pencere kemer köşeliklerinde dökülen çinilerin yeri beyaz beton harçla kapatılarak, çinilerin yeri/izi kaybolmuştur. Yapının içi tümüyle yeniden sıvanarak sarıya boyanmıştır.

Konya Fakih Dede Türbesi'nin kuzey cephesinde eksenden batıya kaymış olan kapısının üzerindeki dikdörtgen çerçeveli sivri kemerli alınlığın yüzeyinde inşa kitabesi yer alır (Resim 1). Mermer üzerine sülüsle yazılmış altı satırlık inşa kitabesine göre yapı 860 H./ 1456 M. yılında İsa oğlu Şeyh Fakih Paşa için yaptırılmıştır (Löytved, 1907, pp. 84; Diez-Aslanapa ve Koman, 1950, ss. 136-138; Önder, 1962, ss. 180-181; Konyalı, 1964, s. 593; Türkmen, 1989, s.120).

Resim 1. Konya Fakih Dede Türbesi, kitabe (Mevlana Müzesi Arşivi, 1941).

¹ Türbenin onarımları için bk.Vakıflar Genel Müdürlüğü, Abide ve Yapı İşleri Dairesi Başkanlığı, 42. 01/29 numaralı dosya.

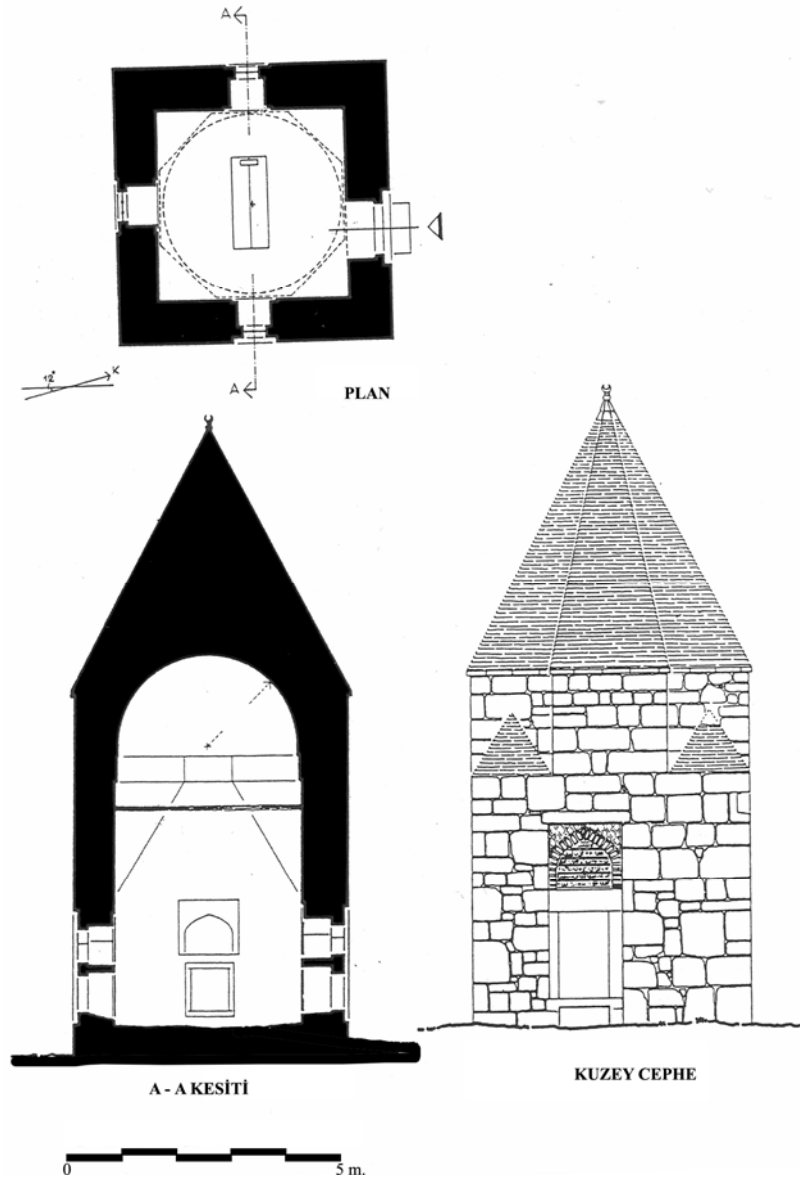
Kitabede türbenin banisi Fakih Paşa/ Dede “ burası 860 yılı Rabiül evvelinin ortasında Pazartesi günü ölen bilgin, bildiğiyle amel eden, bilinecek şeylerin bütün inceliklerine inen, kalbiyle kalıbıyla Tanrıya yönelen, Tanrının yardımı ve bağışıyla zamanında tek olan abdal ve meczupların emiri, arısoyların reisi, din ve milletin burhanı İsa oğlu Şeyh Fakih Paşa'nın türbesidir. ” olarak tanımlanmıştır (Konyalı, 1964, s. 593). Kitabe verilerinden Fakih Paşa'nın dönemin sevilen ve saygın bir mutasavvıfı/düşünürü olduğunu anlıyoruz.

Mevcut kitabenin dışında türbede bulunan mermer sandukanın başucunda basık kemer biçimli bir yüzeye sülüsle dört satırlık hadis yazılmıştır².

Türbe kare prizmal tipte, tek katlı ve bağımsız yapıdır (Çizim 1)³. Yapıya kuzey cephede eksenin doğusuna kaymış kapıdan girilir. Dıştan 5,12m x 5,12m, içten 3,42m x 3,42. ölçülerindeki kare planlı türbe; doğu, batı ve güney duvarları eksenindeki pencerelerle dışa açılır. Türbede bir sanduka yer alır. Yapı, içten köşe üçgenleri ile geçilen kubbe, dıştan sekizgen pramidal külahla örtülmüştür.

² Hadisin içeriği “Ya Allah ya Muhammed, Nebi(Selam ona olsun.) dedi ki, Mü'minler ölmez ancak, Bir yurttan (başka) bir yurda dönerler” okunmaktadır. Hadisi okuyan Yrd. Doç. Dr. Hulusi Lekesiz'e teşekkür ederiz. Ayrıca hadisin metni için bk. Soyman-Tongur, 1944, s. 128; Konyalı, 1964, s. 594; tercümesi için bk. Tuncer, 1992, s.112.

³ Araştırmacılarından İ.H. Konyalı (1964, s. 592), “ Türbenin altında cesetlerin konması için bir bodrum kat vardır. Kapısı toprak altında kalmıştır ” ifadesiyle yapının iki katlı olduğunu belirtir. Ancak bugün türbenin alt katının varlığını gösteren kapı vs. gibi hiçbir veri yoktur.

Çizim 1. Konya Fakih Dede Türbesi, plan ve kesit (Tuncer, 1992).

Türbe dıştan sade bir görünüme sahiptir (Resim 2-3). Kuzey cephedeki kapı ile doğu, batı ve güney cephelerdeki pencereler benzer düzenleme yansıtır. Lentolu ve söveli dikdörtgen biçimli kapının üzerinde dikdörtgen çerçeveli sivri kemerli alınlık, pencerelerin üzerinde ise sivri kemerli pencereler bulunur. Kapının alınlığı kitabe levhası olarak değerlendirilmiştir. Altta dikdörtgen, üstte sivri kemerli/ çift katlı pencere kurgusu dıştan kademeli dikdörtgen çerçeve ile kuşatılır. Pencere yükseklikleri altta 0,67-0,80 m, üstte 0,43-0,54 m arasında değişmektedir. Kapı ve pencerelerin kemer köşelikleri bezemelidir.

Resim 2. Kuzey cephe.
(Mevlana Müzesi Arşivi, 1941)

Resim 3. Güney ve doğu cepheler.

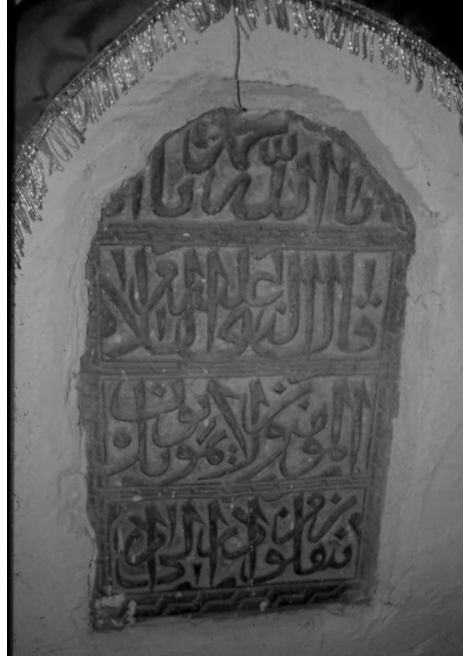
Yapının cephe köşeleri üst seviyede üçgen biçimli pahlanarak sekizgene dönüşmüş ve sekizgen pramidal külahla örtülmüştür. Türbede 2003 yılı onarımları öncesinde, kuzey/ön cephede, kübik gövdenin bitiminde yatay olarak dizilen on bir hatıl yuvası dikkatî çeker. Hatıl yuvalarının yalnızca türbenin

ön/giriş bölümünde bulunması, özgününde mevcut bir saçağı taşıyan giriş yuvaları olabileceğini düşündürmektedir. Yapıdaki son / 2003 yılı onarımlarında hatıl yuvaları tümüyle kapatılmıştır.

Türbeye girildiğinde kapı ve pencerelerin dışta olduğu gibi içe yansıdığı görülür. Kapının üzerinde içte sivri kemerli bir niş vardır. Türbenin içinde Burhaneddin Fakih'e ait bir sanduka bulunur (Resim 4). Sandukanın baş şahidesinde bulunan kitabe basık kemerli alınlıklı bir yüzeye yazılmıştır (Resim 5).

Resim 4. Türbe içten görünüm, sanduka.

Resim 5. Sanduka, kitabe.

Malzeme ve Teknik

Yapıda moloz taş, kesme taş, mermer, devşirme malzeme, tuğla, çini ve sıva kullanımı görülür.

Cephelerde moloz taş, düzgün ve düzensiz kesme taş, mermer, devşirme malzeme, tuğla düzensiz bir teknikte uygulanmıştır (Resim 2-3). Büyük boyutlu düzgün kesme taş ve mermer malzeme alt ve üst seviyelerde, özellikle cephe köşelerinde ve kitabelikte karşımıza çıkar. Çoğunlukla moloz taşlar düzensiz kaba yonu kesme taşla birlikte kullanılmıştır.

Devşirme malzeme kapı ve pencere lento ve söveleri ile yer yer cephelerde dikkati çeker. Kapı ve pencere sövelerinde kullanılan devşirme parçalar bezemeli örneklerdir (Resim 6-7). Kapının doğu sövesi sofit bezelidir. Güney pencerenin doğu sövesini oluşturan 0,78 m yüksekliğindeki templon parçasının yüzeyinde geometrik motifler ile iki sütuna atılan kemerler ve aralarına yerleştirilen rozetler yer alır. Ayrıca kuzey cephede kapının batısında ortası delikli devşirme bir taş bulunur.

Resim 6. Güney cephe, pencere.

Resim 7. Güney cephe, pencere, devşirme malzeme, ayrıntı.

Tuğla kapı ve pencere kemerleri ile içte kubbe, dışta külahta kullanılmıştır (Resim 2-3, 6). Ayrıca kapının üzerindeki kitabenin kemer köşeliğini firuze renkli sırlı tuğlalar sınırlar.

Çini kapı ve pencere kemer köşeliklerinde uygulanmıştır. Türbenin içi tümüyle sıvalı olduğundan içten malzemesi algılanamamaktadır.

Bezeme

Türbede çini mozaik tekniğinde süslemeler görülür (Yetkin, 1986, s. 136; Arık - Arık, 2007, s. 189). Çini bezeme kapının üzerindeki kitabelik ile pencerelerin kemer köşeliklerinde yer alır. Kitabeliğin kemer köşeliğinde firuze renkli sırlı tuğlalarla sınırlanan yüzeyde firuze ve aralarında yer yer patlıcan moru çinilerle şakayık motifinin tomurcuk şekli ile üstten, yandan kesitleri/görünümleri serpmeye olarak resmedilmiştir (Resim 8-9).

Resim 8. Kitabelik.

Resim 9. Kitabelik, kemer köşeliği.

Köşeliğin merkezini üstten görünömlü altı dilimli yapraklı şakayık motifi belirler. Ayrıca kemer kilit taşında tahrip olduğu için sadece bir bölümü algılanan düğüm motifi yer alır.

Doğudaki pencerenin kemer köşeliğindeki firuze renkli çiniler düzgün olmayan (üçgen çıkıntılı dörtgen ve üçgenler) geometrik biçimlerde kesilerek daha özensiz bir teknikle uygulanmıştır (Resim 10). Batıdaki pencere kemer köşeliğinde ise firuze ve patlıcan moru çinilerle şakayık motifinin yandan ve üstten kesitleri sunulmuştur (Resim 11). Bu pencere süslemeleri açısından kitabenin köşeliği ile benzerlik yansıtır. Özellikle köşeliklerin merkezi üstten görünümlü şakayık ve altı yapraklı çiçekle vurgulanır. Bu örnekte bazı çinilerin düşmüş olması sıva üzerine yerleştirilen çiniler hakkında bilgi verir. Güneydeki pencere kemer köşeliğinde bulunan çiniler tümüyle dökülmüştür (Resim 6).

Resim 10. Doğu cephe, pencere, ayrıntı.

Resim 11. Batı cephe, pencere, ayrıntı.

Değerlendirme

Konya Fakih Dede Türbesi kare prizmal tipte plan şemasıyla Anadolu'daki Selçuklu/ Beylikler/ Karamanoğulları yapıları ile paralellik gösterir. Karamanoğulları Beyliği mimarisi incelendiğinde çok sayıda türbe inşa edildiği görülür (Tuncer, 1991, ss. 248-261; Dülgerler, 2006, ss. 141-185, şek. 69-94). Bu türbeler kare, dikdörtgen ya da çokgen (altıgen, sekizgen, onikigen) prizmal ve baldaken tipinde çeşitlilik gösterir. Kare prizmal tipte türbelerden bazıları sadece/tek kat kubbe, bazıları Ahmed Fakih Türbesi örneğinde olduğu gibi içten kubbe, dıştan sekizgen pramidal külahlı/çift kat örtü sistemine sahiptir. Türbeler tek ya da çift katlı tasarlanmıştır.

Fakih Dede Türbesi'ne kare prizmal gövdeli kurgusu açısından Karamanoğulları yapılarından Niğde Gündoğdu (1344), Konya Sücaeddin (1348-1349), Akşehir Şeyh Eyüp/Yağlı Dede (1367-1368), Akşehir-Maruf Köyü Şeyh Hasan/Hacı İbrahim Sultan (1370), Alanya Alaeddin Bey (14. yüzyıl), Ürgüp Taşkınpaşa (14. yüzyıl ortaları.), Mut Küçük (14.yüzyıl sonu),

Akşehir Seyyid Mahmud Hayrani (1409-1410 onarım), Seydişehir Rüstem Bey (1439), Karaman İbrahim Bey (1459-1460), Erdemli Anonim (15. yüzyıl ortaları), Karaman Halil Efendi/Kaya Halil (14. yüzyıl ortaları), Erdemli Sinan Bey (1504-1514) türbeleri ile benzerlik yansıtır⁴. Ayrıca örneklerden Ürgüp Taşkınpaşa, Karaman Halil Efendi, Seydişehir Rüstem Bey ve Karaman İbrahim Bey türbeleri kare kübik gövdenin üst seviyede köşelerinin üçgen biçimli pahlanarak sekizgene dönüşmesi (kasnak) ve üzerinin sekizgen pramidial külahla örtülmesi özelliği ile de Konya Ahmet Fakih Türbesi ile en çok örtüşen yapılarıdır. Ahmed Fakih Türbesi bugün tek katlıdır. Araştırmacılar İ.H. Konyalı (1964, s. 592) yapının çift katlı olduğunu belirtir. Örneğimize Karaman Halil Efendi ve Seydişehir Rüstem Bey türbeleri tek katlı özelliği ile benzerlik yansıtırken, Ürgüp Taşkınpaşa Türbesi çift katlı olmasıyla ayrılır. Ayrıca Karaman'daki Halil Efendi, İbrahim Bey, Ürgüp Taşkınpaşa ve Akşehir Maruf Köyü Şeyh Hasan/Hacı İbrahim Sultan türbeleri cephelerinde yer alan büyük boyutlu dikdörtgen pencere düzenlemeleri açısından da örneğimize benzer.

Kare prizmal tipte türbeler Karamanoğulları Beyliği örnekleri dışında Selçuklu, İlhanlı ve diğer beyliklerin yapılarında da görülür. Örnekler arasında Pınarbaşı Melik Gazi (12. yüzyıl sonları), Ahlat Şeyh Necmeddin (1222-1223), Konya Şeyh Alaman (1288), Tokat Nurettin Bin Sentimur (1313), Sivrihisar Alemşah (1327), Kayseri Şah Kutluğ Hatun (1349), Sivas Şeyh Hasan Bey/Güdük Minare (1347), Manisa Revak Sultan (14.yüzyıl), Diyarbakır Şeyh Yusuf Hemedani/Dabakhane (15. yüzyıl ortaları) türbelerini sayabiliriz⁵.

Konya Fakih Dede Türbesi cephelerinde moloz, kaba yonu ve düzgün kesme taşlar ile devşirme malzeme, üst pencere kemerlerinde ve örtü sisteminde (kubbe-külah) tuğla kullanılmıştır. Beylikler dönemi türbelerinin cephelerinde moloz taş kullanımı yaygındır. Örnek olarak Alanya Alaeddin Bey,

⁴ Türbeler için bk. Diez-Aslanapa ve Koman, 1950, ss. 153-155 (Akşehir Şeyh Hasan), 166-167 (Niğde Gündoğdu); Tuncer, 1991, s. 256-260 (Karaman İbrahim), 260-261 (Karaman Halil); Tuncer, 1992, s. 107-109 (Seydişehir Rüstem Bey), 150-153 (Niğde Gündoğdu); Önkale, 1996, s. 419-426 (Akşehir Seyyid); Samur, 1996, ss. 87-91 (Akşehir Şeyh Eyüp); Tunçel, 2002, s. 457-472, çiz. 1-4 (Erdemli Anonim); Dülgerler, 2006, s. 143, Şek. 70 (Konya Sücaeddin), 146, şek. 72 (Ürgüp Taşkınpaşa), 161-162, Şek. 80 (Alanya Alaeddin), 163-164, şek. 82 (Mut Küçük), 185, şek. 94 (Erdemli Sinan Bey).

⁵ Yapılar için bk. Gündoğdu, 1982, ss. 135-142 (Sivrihisar Alemşah); Tuncer, 1991, ss. 144-146 (Diyarbakır Şeyh Yusuf), 215-221 (Sivrihisar Alemşah); Tuncer, 1992, ss. 35-38 (Kayseri Şah Kutlu), 122-125 (Manisa Revak), 165-172 (Sivas Şeyh Hasan), 193-198 (Tokat Nurettin); Bilget, 1993, s. 25-34 (Sivas Şeyh Hasan); Çakmakoğlu Kuru, 1995, ss. 393-406 (Kayseri Şah Kutluğ); Önkale, 1996, ss. 231-235 (Pınarbaşı Melik Gazi), 243-246 (Ahlat Şeyh Necmeddin), 279-283 (Konya Şeyh Alaman).

Akşehir'deki Şeyh Eyüp/Yağlı Dede ve Seyyid Mahmud Hayrani, Erdemli Sinan Bey türbelerini verebiliriz⁶.

Örneğimiz devşirme malzeme kullanımı açısından Ankara Ahi Şerafettin/Aslanhane (1330), Akşehir'deki Şeyh Eyüp, Seyyid Mahmud Hayrani, Bursa/Mustafakemalpaşa Lala Şahin Paşa (1348), Çivril-Emirhisar Köyü (14.yüzyıl), Sandıklı-Menteş Köyü (14.yüzyıl), Sandıklı Muradin (14.yüzyıl), Manisa Revak Sultan (14.yüzyıl) türbeleri ile benzerlik gösterir⁷.

Fakih Dede Türbesi'nin pencere kemerleri ile kubbe ve külahının tuğladan örülmesi özelliği, Ortaçağ'da Anadolu Türk Mimarisinde/Selçuklu-Beylikler dönemi yapılarında yaygın bir uygulamadır. Araştırmacılar Ö. Bakırer (Bakırer, 1981, ss. 201-202) tuğla malzemenin coğrafi bölge ve yapı türü dağılımına göre Konya ve Akşehir'deki Selçuklu döneminin küçük ölçekli mescit ve türbe gibi yapılarında yoğun, büyük ölçekli örneklerde ise yalnızca iç mekânlarda ya da örtü sisteminde kullanıldığını vurgular. Benzer şekilde Konya, Akşehir ve çevresindeki Karamanoğulları yapılarında da tuğla kullanımı yaygındır. Örnek olarak Konya'daki Kalender Baba (13-14.yüzyıl), Turgut oğulları (1432), Seydişehir Rüstem Bey, Akşehir'deki Şeyh Eyüp ve Seyyid Mahmut Hayrani, Sivas Şeyh Hasan, Tokat Nurettin bin Sentimur türbelerinin kubbe ve/veya külahlarında kullanılan tuğlaları verebiliriz⁸. Yapılardan Konya Kalender Baba Türbesi tümüyle tuğladan örülen bir örnek olması açısından farklılık gösterir (Bakırer, 1981, ss. 379-381).

Konya Fakih Dede Türbesi'nin kapı ve pencere kemer köşeliklerinde bulunan çini mozaik tekniğinde yapılmış süslemeleri önem taşır. Köşeliklere firuze ve patlıcan moru çinilerle şakayık çiçeğinin tomurcuk hâli, yandan ve üstten kesitleri ile çok yapraklı çiçek motifleri serpmeye olarak dağılmıştır. Karamanoğulları dönemi yapıları içinde Fakih Dede Türbesi'nin çini bezemeleri dağılım, teknik, renk, motif, kompozisyon ve üslup özellikleri açısından tektir. Yalnızca hatayı üslubundaki benzer çiçekler Karaman'daki İbrahim Bey İmareti'nin (1432-1433) taçkapısı kemer alınlığında/kitabenin altında taş malzemeye uygulanmıştır (Diez-Aslanapa ve Koman, 1950, ss. 71-73 ; Şaman

⁶ Moloz taş kullanımı için bk. Samur, 1996, s. 87, Res. 70 (Akşehir Şeyh Eyüp), 96, Res. 76 (Akşehir Seyyid Mahmud); Dülgerler, 2006, Res. 297 (Akşehir Şeyh Eyüp), 309-311 (Alanya Alaeddin), 329 (Akşehir Seyyid Mahmut), 359 (Erdemli Sinan Bey).

⁷ Devşirme malzeme kullanılan türbeler için bk. Tuncer, 1991, ss. 22-25 (Ankara Ahi Şerafettin), 127-131 (Bursa Mustafa Kemalpaşa Lala); Tuncer, 1992, s. 103-107 (Akşehir Seyyid Mahmut), 122-125 (Manisa Revak); Dülgerler, 2006, s. 153-154, Res. 298; Uysal, 1995, ss. 400-403 (Çivril ve Sandıklı).

⁸ Tuğla kullanılan yapılar için bk. Tuncer, 1992, s. 104-106 (Akşehir Seyyid Mahmut), 108 (Seydişehir Rüstem Bey), 170-171 (Sivas Şeyh Hasan), 194-195 (Tokat Nurettin); Dülgerler, 2006, Res. 299 (Akşehir Şeyh Eyüp), 337-338 (Konya Turgutoğulları).

Doğan, 2006, s. 137). Dönemin iki yapısında görülen bezeme dilinin benzerliği aynı sanatçı ya da ustanın eserleri olabileceğini düşündürmektedir. Ayrıca Karaman İbrahim Bey İmareti'nin bugün İstanbul Arkeoloji Müzeleri, Çinili Köşk'te bulunan çok renkli sır tekniğinde yapılmış anıtsal mihrabının kavsara köşeliği ve bordürleri hatayı üslubunda çiçeklerle bezeli gelişmiş bir örnektir (Arık -Arık, 2007, s. 182- 185). Mihrabın kurgusu, tekniği, bezemeleri ve üslup özellikleri Osmanlı Beyliği yapılarından Bursa Yeşil Camii (1419-1424) mihrabı, Bursa Muradiye Camii (1426) pencere alınlıkları ve Edirne Muradiye Camii (1436) mihrap bezemeleriyle örtüşmektedir⁹. Bursa Yeşil Camii'nde nakkaş “ *Ali bin İlyas Ali* ”, çini ustası “ *Muhammed Mecnun* ” ve Tebrizli sanatçıların adının geçmesi Tebriz'den gelen ve Anadolu'da çalışan sanatçıların varlığını göstermektedir (Sönmez, 1989, s. 423-424; Necipoğlu, 1990, ss. 136-137). Bu dönem Osmanlı, Karamanoğulları, Akkoyunlular, Karakoyunlular, Memluklar ve Timurluların siyasi ve kültürel ilişkilerinin yaşandığı bir süreçtir. Karamanoğulları yapılarının bazılarında, Osmanlı Beyliği eserlerinin çoğunda gördüğümüz hatayı / Timurlu üslubundaki bezemeler değişen beğeni ve bu kültürel ilişkilerin sonucu olarak açıklanabilir.

Çini kullanımı Selçuklu dönemi yapılarında yaygın, Beylikler devri eserlerinde ise daha az/sınırlıdır. Anadolu'da Beylikler dönemi (14-15. yüzyıl) yapıları incelendiğinde, çininin en çok Karamanoğulları eserlerinde kullanıldığı görülür. Örnek olarak Ermenek Ulu (1301), Kazımkarabekir Ulu (14. yüzyıl) ve Yollarbaşı / İlisra köyü / Ulu (14. yüzyıl) camileri ile Konya'daki Hasbey Darülhüffazı (1421) ve Karaman İbrahim Bey İmareti (1432-1433) mihrapları; Mevlana Türbesi (15. yüzyıl onarım) pencere alınlıkları, kasnak ve külahı, Konya Ahmed Eflaki Dede Türbesi (1360) cepheleri, Konya Siyavuş Veli Türbesi (1450) pencere kemer köşeliklerini bezeyen çiniler verilebilir (Yetkin, 1980, s.131-141). Ayrıca Beylikler dönemine ait Birgi Mehmet Bey Türbesi (1334) kubbesi, Sivas Şeyh Hasan Bey/Güdük Minare Türbesi (1347) kasnağı, Eğirdir Baba/Dede Sultan Türbesi (1359) kitabeliği, Kütahya II. Yakup Bey Türbesi (1428) lahit ve taban kaplamaları ve Hasankeyf Zeynel Bey Türbesi (1485) cephelerinde çini kullanılmıştır¹⁰.

Bu çalışmada Karamanoğulları döneminin özgün bir yapıtı/Konya Fakih Dede Türbesi planı, mimari özellikleri, malzeme-teknik ve süsleme özellikleri açısından irdelenmiştir. Karamanoğulları Beyliği türbe mimarisi

⁹ Örnekler için bk. Demiriz, 1979, s. 266-267, Res. 159-161 (Bursa Muradiye), 351-354, Res. 273-278 (Bursa Yeşil), 498-499, Res. 500-505 (Edirne Muradiye); Özbek, 2002, Res. 390-393.

¹⁰ Türbelerde çini kullanımı için bk. Yetkin, 1986, s. 131 (Eğirdir Baba Sultan); Arık-Arık, 2007, s. 172-174 (Birgi Mehmet Bey), 175 (Sivas Şeyh Hasan), 181-182 (Kütahya II.Yakup Bey), 184-186 (Hasankeyf Zeynel Bey); Uysal, 1995, s. 40 (Kütahya II. Yakup Bey).

incelendiğinde bazı yapıların Selçuklu, bazı eserlerin ise Osmanlı geleneğinde inşa edildiği gözlenir.

Fakih Dede Türbesi kare prizmal tipteki planı, içten kubbe, dıştan pramidal külahı/çift kat örtüsü, kubbe ve külahının tuğladan örülmesi özellikleri ile Anadolu Selçuklu türbe geleneğini sürdürmektedir.

Karaman'daki Eminüddin/ Demir Gömlek Türbesi'nin (15. yüzyıl) doğu, Kızlar Türbesi'nin (15. yüzyıl) kuzey cepheleri önünde yer alan iki sütunla oluşturulan tek kubbeli giriş revakı Osmanlı türbeleri ile benzerlik gösterir¹¹. Osmanlı dönemi türbelerinde 15. yüzyılın başından itibaren giriş/ön yüz revaklı düzenlenmiştir (Önkal, 1992, ss. 7-8). Bursa'da Yıldırım Külliyesi içinde yer alan Yıldırım Türbesi (1406) üç bölümlü, kubbeli giriş revakı uygulamasının ilk/erken örneklerinden biridir (Aslanapa, 1986, ss. 29-30; Önkal, 1992, ss. 55-59).

Bu örneklerin dışında Konya Sücaeddin Türbesi (1348-1349) on altı dilimli kubbe, Karaman Alaeddin Bey (14. yüzyıl), Konya Mevlana (1396 onarım), Akşehir Seyit Mahmut Hayrani (1409 onarım) türbelerinde dilimli kasnak-külah uygulamaları yeni arayışlar ortaya koyar¹².

Görüldüğü gibi Konya Fakih Dede Türbesi, Konya'da Karamanoğulları dönemi kent dokusunun geliştiği sur dışında inşa edilen yapılardan biridir. Karamanoğulları Beyliği'nin son yıllarına / 15. yüzyılın ortalarına tarihlenen türbe, Selçuklu-Anadolu Beylikleri-Osmanlı mimari özelliklerinin kesiştiği bir örnektir.

¹¹ Giriş revaklı türbeler için bk. Dülgerler, 2006, ss. 175-177, Şek. 88, Res. 340-344 (Karaman Eminüddin), 182-184, Şek. 92, Res. 353-356 (Karaman Kızlar).

¹² Örnekler için bk. Dülgerler, 2006, ss. 143-144, Şek. 70, Res. 280-281 (Konya Sücaeddin), 155-160, Şek.78, Res. 303-307 (Konya Mevlana), 165-167, Şek. 84, Res. 323-328 (Karaman Alaeddin), 167-170, Şek. 85, Res. 329-333 (Akşehir Seyyid Mahmut Hayrani).

Kaynakça

- Arık, R. - O. Arık. (2007). *Anadolu Toprağının Hazinesi; Çini Selçuklu ve Beylikler Çağı Çinileri*, İstanbul: Kale Grubu Kültür Yayınları.
- Aslanapa, O. (1986). *Osmanlı Devri Mimarisi*, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Bakırer, Ö. (1981). *Selçuklu Öncesi ve Selçuklu Dönemi Anadolu Mimarisinde Tuğla Kullanımı, I-II*, Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- Bilget, B. (1993). *Sivas Anıt Mezarları*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Çakmakoğlu Kuru, A. (1995). Kayseri’de Şah Kutluğ Han Kümbeti. “*Dokuzuncu Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi*”: *Bildiriler, II*, (ss. 393-406). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Demiriz, Y. (1979). *Osmanlı Mimarisinde Süsleme I Erken Devir (1300-1453)*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Diez, E., Aslanapa, O. ve Koman, M. M. (1950). *Karaman Devri Sanatı*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Dülgerler, O. N. (2006). *Karamanoğulları Dönemi Mimarisi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Eraşar, O. (2001). Beylikler Devri Konya Yapıları. *Gez Dünyayı Gör Konya’yı*, (Haz. Ahsen Erdoğan), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Gündoğdu, H. (1982). Sivrihisar Alemşah Kümbetinin Mimarisi, Geometrik ve Figürlü Süslemeleri Üzerine. *Vakıflar Dergisi*, XVI, 135-142.
- Konyalı, İ. H. (1964). *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Konya: Yeni Kitabevi.
- Löytved, J. H. (1907). *Konia Inschriften Der Seldschukischen Bauten*, Ankara: Als Manuskript Gedruckt.
- Merçil, E. (1991). *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Necipoglu, G. (1990). From International Timurid to Ottoman: A Change of Taste in Sixteenth-Century Ceramic Tiles. *Muqarnas*, 7, 136-170.
- Önder, M. (1962). *Mevlana Şehri Konya (Tarihi Kılavuz)*, Konya: Yeni Kitap Basımevi.
- Önge, Y. (1973). Konya’nın Meram Mesiresindeki Mimari Bir Manzume. *Vakıflar Dergisi*, X, 368-383.
- Önkal, H. (1992). *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Önkal, H. (1996). *Anadolu Selçuklu Türbeleri*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Samur, T. (1996). *Akşehir’deki Türk Mimari Eserleri*, Konya: Altınarı Ofset.
- Soyman, F. ve Tongur, İ. (1944). *Konya Eski Eserler Kılavuzu*, Konya: Yeni Kitabevi.
- Sönmez, Z. (1989). *Başlangıcından 16. Yüzyıla Kadar Anadolu Türk-İslam Mimarisinde Sanatçılar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Şaman Doğan, N. (2006). Kültürel Etkileşim Üzerine: Karamanoğulları-Memluklu Sanatı. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1(23), 131-149.
- Şikari. (1946). *Karamanoğulları Tarihi*, Konya: Yeni Kitap Basımevi.

- Tekindağ, Ş. (1955). Karamanlılar. *İslam Ansiklopedisi* içinde (c.6, ss. 316-330). İstanbul: Maarif Basımevi.
- Tuncer, O. C. (1991). *Anadolu Kümbetleri -2-Beylikler ve Osmanlı Dönemi*, Ankara: Sevinç Matbaası.
- Tuncer, O. C. (1992). *Anadolu Kümbetleri -3-Beylikler ve Osmanlı Dönemi*, Ankara: Adalet Matbaacılık.
- Tunçel, M. (2002). Erdemli'de Anonim Bir Türbe. *Ortaçağ'da Anadolu Prof. Dr. Aynur Durukan'a Armağan* içinde (ss. 457-472). Ankara: Rekmay Reklam ve Tanıtım.
- Turan, O. (2004). *Selçuklular Zamanında Türkiye Siyasi Tarih Alp Arslan'dan Osman Gazi'ye*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Türkmen, K. (1989). *Karamanoğulları Devri Kitabeleri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Uysal, A. O. (1995). Germiyanogulları Beyliği Dönemi Türbeleri. "Dokuzuncu Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi": *Bildiriler*, III (ss. 397-412). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Yetkin, Ş. (1986). *Türk Çini Sanatının Gelişmesi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları.

THE ALP (HERO) AND THE MONSTER IN BEOWULF AND THE BOOK OF DEDE KORKUT

Hülya TAFLI DÜZGÜN

Abstract

In epics, in general, there are two types of heroes: the hero and the monster. Before Islam and Christianity, the hero is considered to be the god-like creature that has the exemplary characteristics and does his best for the sake of his nation. In the belief system of the Sky-God and shamanism before Islam, the hero is selected by the Sky-God by means of a trance, dream or the deed that he gained success by killing the supernatural character. Similarly in the belief system of Paganism before and after Christianity, the hero who endures the worst possible scenarios in life to save his people from disasters, has supernatural powers or inborn abilities to fight against the monsters. Therefore, the epic is usually known by the hero's or the *alp*'s name.

Furthermore the other character which shapes the structure of the epic is known as the monster. It is sometimes in the disguise of a giant, a wicked hag, a serpent, Satan, wicked angel or underworld creature. In this article the relation of the hero or the *alp* and monster will be studied and the concept of monster in Turkish epic (*The Book of Dede Korkut*) and in English epic (*Beowulf*) will be analysed.

Key words: Epic, *The Book of Dede Korkut*, *Beowulf*, *alp* (epic hero), monster, pre-Islam, pre-Christianity, monotheism (Islam, Christianity).

Beowulf ve Dede Korkut'taki Alp ve Canavar

Özet

Destanlarda genel olarak karşımıza iki tür karakter çıkmaktadır: destanı şekillendiren kahraman karakter ve kahramana karşı savaşan canavar. İslamiyet'in ve Hıristiyanlığın kabulü öncesindeki destanlarda kahraman, davranışları ile halkına iyi örnek olur ve halkının takdirini toplamak için elinden gelenin en iyisini yapardı. İslamiyet öncesinde Gök-Tanrı ve Şamanizm inancını içinde barındıran destanlarda kahramanın kahraman olabilmesi transa geçmesi, rüya görmesi yada doğa üstü güçlere karşı başarı sağlaması gerekirdi. Buna benzer bir şekilde Hıristiyanlığın kabulü öncesindeki ve sürecindeki paganizmi içinde barındıran destanlarda da doğaüstü güçleri olduğuna inanılan kahraman doğuştan getirdiği meziyetleri ile canavarla savaşır halkını korur, ülkesini kurtarırdı. Böylece destanın adı kahramanın ya da alpin adını alırdı.

Destanın şekillenmesine katkısı olan canavar ise dev, kocakarı, yılan, lanetlenmiş bir melek ya da yeraltında yaşayan ifrit olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu makalede kahraman karakter ile canavar karakterinin destanı nasıl şekillendirdiği, hangisinin neye göre kahraman olduğu *Dede Korkut Hikâyeleri* ve *Beowulf* incelenerek anlatılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Dede Korkut Hikâyeleri, *Beowulf*, alp, canavar, İslamiyet öncesi, Hıristiyanlık öncesi, İslamiyet, Hıristiyanlık.

Epic is an extended narrative poem, grand in scope, exalted in style, and heroic in theme that often gives expression to the ideals of a nation or race. Although the locations and the eras of the epics differ, the similarities of conditions bring them into existence. The epic is easy to memorize and the gleemen or the scopos memorize the epics to recite them to their societies, for this reason the process of the epic started orally and passed on from one generation to other by word of mouth. Within the epic it is not difficult to recognize the folklore, customs, social structure and the political issues of the society that it belonged to. In epic, there is the reflection of the traditions and myths of a culture or group of people. In addition to this, the deeds of the major and functional characters are shaped by these traditions and myths. *Beowulf* and *The Book of Dede Korkut* are the epics which both preserve and reflect the virtues and values of their societies.

In an epic, the supernatural elements are intermingled with the social rituals, folklore, and the religious beliefs. In this respect, it may be asserted that the supernatural elements of *Beowulf* and *The Book of Dede Korkut* have common characteristics. Generally, in epics, giants, monsters, dragons or fairies are mentioned. Çobanoğlu asserts that the fight between the supernatural character and the hero is almost always one of the major characteristics of the epic tradition (Çobanoğlu, 2003, s. 20). The supernatural beings in *Beowulf* can be listed as Grendel, Grendel's mother, the dragon and Beowulf himself (which some critics still debate); and similarly Hızır, Tepegöz and the fairy mother of Tepegöz are the supernatural characters in *The Book of Dede Korkut*. The hero tries to bring peace to his society and wants to put an end to the threat or chaos caused by the supernatural being or beings. Beowulf, for instance, slays Grendel, his mother and the dragon in order to protect people. Similarly Basat, a hero in *The Book of Dede Korkut*, kills Tepegöz to protect his society from this supernatural character in the story of Basat, Killer of the One-Eyed Giant. Although the fairy mother of Tepegöz is encountered in the epic, she is not depicted in detail. Hızır is another supernatural character that is introduced in the story of Boğaç Kağan, and he differs from the other supernatural characters. He is considered to be a holy supernatural character; he always helps the people who are in need. He is like a holy spirit; who suddenly appears in order to help people and disappears after accomplishing his mission.

In *Beowulf* and *The Book of Dede Korkut*, supernatural elements, events and characters, relations with the inter-tribal societies directly influence the establishment and the development of the belief systems, and the relation of the *alp*¹ and the supernatural elements (monsters) display similarities depending

¹ It is a title of a Turkish hero who kills the monster or saves his nation at the age of thirteen.

upon the belief systems. In epic it is observed that values such as folklore, culture, social and political issues, supernatural elements, gender relations and setting establish and directly influence the belief system of a society.

In the *Beowulf* and *The Book of Dede Korkut*, the poets accommodate a double tradition: Christian and pre-Christian, Islamic and pre-Islamic; Boratav points out that epics passed on from one generation to the other by word of mouth, and through the transition from oral culture to written culture, and that more than one poet recited epics (Boratav, 1988, s. 57). The date of composition of *Beowulf* covers the heroic and Christian periods. Similarly, the date of the composition of *The Book of Dede Korkut* covers the heroic and Islamic period.

The comparative study of the belief systems within the concept of the *alp* and monster relation in *Beowulf* and *The Book of Dede Korkut* aims to analyse the concept of heroism and antiheroism within the belief systems in epics. The significance of monsters and heroic deeds in *Beowulf* are shaped and influenced respectively by Germanic and Scandinavian paganism, and Christianity; and they are also shaped and influenced by the Sky-God belief with its cults and shamanism and Islam in *The Book of Dede Korkut*. Hence, it may be asserted that the *alp* and the function of the monster change depending upon the belief systems that they are in.

First of all, the concept and the deeds of the hero in both of the epics display similarities. The difference is that both of the epics have monsters or supernatural characters, and their existence or physical shapes symbolize different things. The major deed of the hero is to prove his prowess, and has to kill the monster to save his country from disasters. Although in both epics there is a similar concern, deserving the title of being a hero differs in *Beowulf* and *The Book of Dede Korkut*. In *Beowulf* the name "Beowulf" is given when the baby is born and he is not given any name after killing the creature or monster. Contrary to Beowulf, the name of Basat in *The Book of Dede Korkut* is given to the hero when he kills a wild animal. Basat is fifteen years old and he deserves to earn a name to prove his prowess. Both Beowulf and Basat are the heroes of the epics, and they both fight with the supernatural creatures such as giants or monsters.

It may be asserted that there are three kinds of monsters in *Beowulf*. In this respect it is necessary to draw attention to the fact that the man eater giant Grendel, his vengeful mother, and the fiery dragon are personifications of malice, greed and destruction.

So times were pleasant for the people there
Until finally one, a fiend out of hell,
Began to work his evil in the world.
Grendel was the name of this grim demon

Haunting the marches, marauding round the heath
And the desolate fens; he had dwelt for a time
In misery among the banished monsters (Donoghue, 2002, ss.
5-6).

Similar to Grendel depicted in *Beowulf*, the monster or in other words the giant Tepegöz is also a personification of malice, greed and destruction. When the Oğuz people and Bayındır Han come to the fountain, they encounter a frightening thing, a shapeless mass, lying on the ground. Although he has a human body, he has only a single eye on the top of his head. Uruz Koca takes Tepegöz, this creature with one eye home, where he calls for a nurse:

When the nurse gave the child her breast, he sucked once and
drew all the milk she had. He sucked once more, and this time
he drew her blood. He sucked a third time and took her life.
They brought several other nurses after that, but they were all
killed by him in the same manner (Sümer, Uysal & Walker,
1991, s. 124).

Similar to the characteristics of the monsters in *Beowulf* and *The Book of Dede Korkut*, the dwelling places are to some extent similar. Grendel and Grendel's mother's dwelling place is in water, and the dragon lives in a barrow, Grendel and his mother's dwelling place is described as follows in *Beowulf*:

Hard by the rock face that hale veteran,
A good man who had gone repeatedly
Into combat and danger and come through,
Saw a stone arch and a gushing stream
That burst from the barrow, blazing and wafting
A deadly heat. It would be hard to survive
Unscathed near the hoar, to hold firm
Against the dragon in those flaming depths (Donoghue, 2002,
s. 64).

The sleeping dragon dwells in a barrow and guards the treasure, wakes up in order to guard the treasure from the intruder who attempts to steal it. When the fiery dragon wakes up, he belches out flames and burns bright homesteads. Not only he damages the dwelling places of people, but he also kills them. Like Grendel and his mother, the dragon destroys everything and brings chaos to the society. Similar to the dwelling places of the monsters in *Beowulf*, the dwelling place of Tepegöz is in a cave called Salhana. In this cave like the sword of Grendel, the sword of Tepegöz is hung over the wall. Tepegöz guards his treasure in his cave like the dragon keeps it: "Basat went to the

Slaughter Rock where Tepegöz now lived, and there he saw Tepegöz lying with his back turned toward the sun (Sümer, Uysal & Walker, 1991, s. 128).

Tepegöz is considered to be the evil giant that is in disguise of a humanbeing, and the leader of the one eyed giants in the Kaf Mountain (Beydili, 2004, s.168). It is interesting that he first lives with people and plays with the children, but while he is playing with them, he eats their noses and ears, for this reason he is dismissed from the homeland of the Oğuz society and sent to the Salhana barrow.

In epics it is observed that the *alp* achieves his goals by killing the supernatural characters. The readers are always aware of the characteristics and the identity of the *alps*, and similar to this, the description of the monsters who fight with the *alps* are given in detail. For example, Grendel is described as a man eating giant that devours people. Grendel's vengeful mother also eats people, and the dragon which is like a serpent devastates the country. The descriptions of the monsters are given, and they are continually referred to as the descendants of Cain in *Beowulf*. Contrary to *Beowulf*, the description of Tepegöz is given in detail:

There was a famous watering place there called Long Fountain, which had been possessed by fairies. This time, the sheep were frightened all of a sudden. The shepherd, angry at the young lead ram that he thought was responsible, walked to the front of the flock to see what was amiss. He saw a troop of fairies, linked wing to wing and dancing about. He threw his shepherd's cloak upon them and caught one of them. He took this fairy to bed with him, but soon the sheep began to be frightened. When the shepherd ran to the head of the flock, the fairy flipped her wings and flew away, saying: "Shepherd, when a full year has passed, I shall have something for you. Come then and get it. But know that you have brought misfortune to the Oghuz people". (Sümer, Uysal & Walker, 1991, s. 123).

The mother of Tepegöz is a fairy, and the father is a shepherd. A year passes and the shepherd goes to the same fountain and sees a huge glittering mass lying on the ground, that is, of course, Tepegöz that has a human body but only a single eye on his forehead in *The Book of Dede Korkut*. Another characteristic described in *The Book of Dede Korkut* is Tepegöz's bargain with the Oğuz society. When he goes to live at the Salhana cave, he devastates the

Oğuz society, for this reason Korkut Ata², who is considered to be the shaman before Islam, and a holy person after conversion to Islam, goes to the cave to make a bargain with Tepegöz:

He went to the giant, and, after greeting him, he said, “ My son, Tepegöz, you have devastated the country and oppressed the Oğuz people so much that they have sent me to you to kiss the dust of your feet and tell you in their behalf that they will give you whatever you want.”

Tepegöz said, “I want to eat sixty men a day.”

Dede Korkut said: “This will leave hardly a man into the country. Let us give you two men and five hundred sheep a day.” To this offer Tepegöz said: “Very well. Let it be so! Provide me also with two men to cook my food.” (Sümer, Uysal & Walker, 1991, s. 124).

Tepegöz also interacts with Korkut Ata to make a bargain in *The Book of Dede Korkut* that is not observed in *Beowulf*.

In epics, the characteristics of the monsters, their identities, and dwelling places are important in order to display the relation of the monsters and the heroes. It may be stated that the heroes come into being in order to stop chaos or to kill the monsters that threaten the society. In *Beowulf*, Beowulf is the epic hero and comes from Geatland to Denmark to save Hrothgar’s society from Grendel. Beowulf is aware of the fact that once Hrothgar helped his own father, and for this reason Beowulf, himself intends to help Hrothgar by killing the monster. However, Basat belongs to the Oğuz society, and he decides to kill Tepegöz that threatens his society. After the bargain between Korkut Ata and Tepegöz, Tepegöz eats men every day, and those who have three sons give one away have two left and those having two sons give one away and have one left:

There was a name by the name of Kalpak Khan who had two sons. He had given one son away and was left now with only one. But now it was his turn to give the remaining son away. His wife cried and expressed much grief. It happened to Basat, the son of Uruz Koja, who had been away on an expedition against the infidels, returned home at this time. The poor woman thought: “Basat has just returned from a raid, but let me go to him; perhaps he will give me one of his prisoners, whom I can give to Tepegöz instead of my son”. (Sümer, Uysal & Walker, 1991, s. 126).

² This name has the same meaning of Dede Korkut. Korkut Ata is considered to be the wise man of the Oğuz society. When he gives advice he is referred to as Korkut Ata, but when the story is told he is called Dede Korkut.

After listening to the grief of the mother, he decides to meet Tepegöz in order to kill him. In this respect Basat is not aware of the fact that Tepegöz is carrying a magical ring, which protects him from death. In *Beowulf* there is not any token such as the magical ring that Tepegöz has in *The Book of Dede Korkut*. This ring was given by the fairy mother of Tepegöz: She said “My son, may an arrow never pierce your body and a sword never cut your skin” (124). Beowulf does not belong to the society of the Danes, but comes from Geatland to protect them from the disaster in *Beowulf*. Contrary to this Basat belongs to the Oğuz dynasty and saves the Oğuz people by killing Tepegöz.

Both of the epics have the *alps*, they fight with the monsters that bring disasters to societies. Beowulf, for example, kills three monsters and he does not talk to them. He only does his task as an exemplary hero, and kills Grendel, Grendel’s mother and the dragon respectively:

Beowulf was granted
The glory of winning; Grendel was driven
Under the fen-banks, fatally hurt,
To his desolate lair (*Donoghue, 2002, s. 22*).

Contrary to the fighting scene in *Beowulf*, Basat kills Tepegöz after long speeches in *The Book of Dede Korkut*. Basat tries to kill Tepegöz many times but due to the magical ring of the monster, he cannot achieve his goal at first, and after that he realizes the only vulnerable point in his eye:

Basat got near Tepegöz’s head, lifted his eyelid, and saw that his eye was really made of flesh. He then said, Ho, cooks, put the skewer in the fire and make it red-hot. Basat took it in his hand, and, repeating his belief in Mohammed- his name be praised- he then pushed the skewer so hard into Tepegöz’s eye that he completely destroyed it. Tepegöz roared so much that his cry echoed in the rock and mountains (*Sümer, Uysal & Walker, 1991, s. 129*).

After giving harm to the eye of Tepegöz, Basat springs away and jumps into the flock of sheep in the cave. Tepegöz knows that Basat is still somewhere in the cave and Tepegöz starts to play a magical game with him. Tepegöz talks to Basat to understand where he is in the cave; the monster intends to give his magical ring, and tells the place of his hidden treasure in order to kill him, but Tepegöz cannot deceive him. After a long speech Tepegöz understands that Basat is a clever hero not to be killed and cries out:

My eye, my only eye.
Young man, you denied me my single brown eye.

May Allah Almighty withdraw your sweet life.
This eye pain which now I endured is so great
Let Allah give no man such pain to be borne (Sümer, Uysal &
Walker, 1991, s. 131).

It is interesting that the giant Tepegöz is in pain and although he is not Muslim he prays as if he were religious. After the speech of Tepegöz, Basat also answers the questions of the monster and kills him without getting a fatal wound: “Basat stood up, angry. Making Tepegöz kneel down like a camel, he cut off his head with his sword. He made a hole through the head, put the string of his bow through it, and dragged it to the entrance of the cave (Sümer, Uysal & Walker, 1991, s. 132).

In the end of the epic, Beowulf gets the fatal wound after killing the dragon, and he dies:

Then the bane of that people, the fire-breathing dragon,
Was mad to attack for a third time.
When a chance came, he caught the hero
In a rush of flame and clamped sharp fangs
Into his neck. Beowulf's body ran wet with his life blood
(Donoghue, 2002, s. 67).

Contrary to Beowulf's death, Basat kills Tepegöz victoriously and Korkut Ata appears to pray for him:

May the dark mountains listen to you. May the bloody rivers allow
passage to you. You have taken vengeance for your brother's
blood in a manly way, and you have relieved the strong Oğuz beys
of a heavy burden. My khan, may Allah never separate you from
the clean faith as long as you live, and may He forgive your sins
for the sake of Mohammed- his name be praised- oh, my khan
(Sümer, Uysal & Walker, 1991, s. 133).

As a consequence it may be asserted that the relation of the *alp* and the monster in the Western epic, *Beowulf*, and in pre-Islamic epic, *The Book of Dede Korkut*, displays both differences and similarities. The concept of the belief system in epics varies depending upon the periods before and after the monotheistic beliefs that are respectively Christianity and Islam. At this stage it may be inferred that Grendel, Grendel's mother and the dragon may stand for the deities depicted in Celtic and Scandinavian mythologies in terms of polytheism, but after conversion to Christianity they stand for the descendants of Cain. Although *Beowulf* is put down into writing in the seventh century B.C. the hero Beowulf is considered to be a pure Christian after conversion to

Christianity as well. Similar to *Beowulf*, *The Book of Dede Korkut* both preserves the Sky-God belief and a monotheistic belief Islam although it is put down into writing in the ninth century A.D. There is no clue that Tepegöz was in disguise of the Sky-God, but after conversion to Islam, he prays like a Muslim. Basat, the *alp* of *The Book of Dede Korkut*, is also depicted as if were a Muslim. Although both of the epics have the similar process in converting into monotheistic beliefs, the deeds of the heroes do not change, but they act as if they were the believers of the new faiths.

It may be asserted that in pre-Christian *Beowulf* and pre-Islamic *The Book of Dede Korkut* the hero has supernatural powers or inborn abilities to fight against the monsters. The major character of the epic is an *alp* or epic hero, who endures the worst possible scenarios in life to save his people from disasters. Epic is usually known by the *alp*'s name. He is fully supported by a sizable cast of characters and is opposed by powerful and treacherous monsters. Regardless of the hopelessness of the circumstances, the *alp* of *Beowulf* and *The Book of Dede Korkut* can never be subjugated and can never abandon the fight, and in the end they deserve their titles to be heroes.

References

- Beydili, C. (2004). *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*, Ankara: Yurt Kitap Yayınları.
- Boratav, P. N. (1988). *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*, İstanbul: Adam Yayınları.
- Çobanoğlu, Ö.(2003). *Türk Dünyasında Epik Destan Geleneği*, Ankara: Akçağ.
- Donoghue, D. (2002). *Ed. Beowulf* (S. Heaney, Trans.). London: Norton &Company.
- Sümer, F., Uysal, A. & Walker, W. (1991). *The Book of Dede Korkut*, Austin: University of Texas.

MODERNLEŞME SÜRECİNDE BİREYİN ELCİLİK DAVRANIŞININ AİLE KONTROL DÜZEYİ İLE İLİŐKİŐİ*

Mehmet Devrim TOPSES

Özet

Bu alıŐma, bir alt sistem olan aile kurumunun kontrol fonksiyonunun, bireyin elcil davranışına olan etkisini araŐtırmaktadır. Ölçme aracı, 2007 yılında Ankara, Hacettepe ve Gazi Üniversitelerinde örneklem olarak tesadüfi yollarla seçilen 886 üniversite öğrencisine uygulanmıştır. Ulaşılan bulgular lojistik regresyon ve Spearman sıra farklılıkları yöntemlerine dayalı olarak yorumlanmıştır. Her iki yöntemde bireyin elcilik davranışının aile kontrol düzeyi ile olan ilişkisi anlamlı bulunmuştur.

Anahtar kelimeler: Modernleşme, elcilik, aile, birey, ebeveyn kontrol düzeyi

Affect of Control Level of Family on Altruist Behaviour of an Individual in Modernization Process

Abstract

This study investigates the effect of control function of family institution,, which is a subsystem on an altruistic behaviour of an individual. The measuring element has been applied to 886 students selected coincidentally as a sample in Ankara, Hacettepe, Gazi Universities in 2007. The data obtained has been intepreted according to the methods of logistic regression and Spearman correlation. In both methods, the relationship between the altruistic behaviour of the individual and the parental monitoring is eloquent.

Key words: Modernisation, Altruism, Family, İndividual, Parental Monitoring.

* TOPSES, M. D. “Üniversite Öğrencilerinin Bencillik ve Elcilik Davranışlarının Aile Kurumuyla Olan İlişkisi” başlıklı yayımlanmamış doktora tezinden üretilmiştir. (DanıŐman: Prof. Dr. Demet Ulusoy, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008).

Giriş

Elcilik davranışı ve aile kurumu, sosyolojinin bir bilim olarak ortaya çıktığı 19. yüzyıldan itibaren sosyal bilimcilerin üzerinde kuramsal ve uygulamalı araştırmalar yürüttüğü iki önemli değişkendir. Bu değişkenlerden birincisi olan elciliğin sosyolojinin gündemine girmesi klasik sosyologlarla başlamaktadır. Gerçekten de Batı Avrupa'da sosyolojinin kurucuları olarak kabul edilen Durkheim (1992), Comte (2001), Simmel (1999) ve Tönnies (1955)'in kuramsal değerlendirmelerinde elcilik önemli bir yer tutar. Buna ek olarak söyleyebiliriz ki, elcilik davranışı Durkheim, Comte, Simmel ve Tönnies'in sosyolojik yaklaşımlarındaki temel değişkenlerden birisi olmuştur. Konuya işlevsel bir bakış açısıyla bakıldığında, sosyolojinin ortaya çıkmasındaki en belirgin etken, Kıta Avrupası ve özellikle Batı Avrupa'da 17. yüzyıldan sonra hızlanan ve 18. yüzyılda Fransız Devrimiyle doruğuna ulaşan hızlı toplumsal değişim sürecidir. Hızlı nüfus artışı, işbölümü ve kentleşme sonucunda kadının iş yaşamına katılması, geniş aile tipinin çekirdek aileye dönüşmesi modernleşme sürecinin en belirgin yapıtaşlarıdır. Aydınlanma hareketleri ve genel olarak modernleşme sürecinin yarattığı bu hızlı toplumsal değişim süreci, kaçınılmaz olarak sosyal değerlerde ve insan ilişkilerinde hızlı bir değişimin yaşanmasına neden olmuştur. Bu noktada Durkheim, Comte, Simmel ve Tönnies'in elcilik davranışını ortak bir değişken olarak ele almaları kolaylıkla anlaşılabilir. Zira hızlı toplumsal değişim süreci ve modernleşme bir yandan geleneksel cemaat duygularını ve yardımlaşma ilişkilerini resmî, dolaylı ve bireyci ilişkilere dönüştürürken; diğer taraftan insanların birbirleriyle olan birleştirici bağlarını korumaları, ülkelerin siyasal birliklerini oluşturmaları ve ulus devlet yapılarına geçmeleri yaşamsal bir zorunluluk durumuna gelmiştir. Elcilik davranışının sosyolojinin gündemine gelmesi, bu ikilemin zorunlu bir sonucudur. Bu noktada nüfusun hızlı artışı, rekabete dayalı yeni ekonomik sistem, iş bölümü ve kentleşme hiç kuşkusuz olarak bireylerin temel çıkarlarını farklılaştıracaktır. Buna karşın sosyo-ekonomik yapıdaki değişimlerin kısa dönemde toplumsal birliğe ve daha sonra uluslaşma sürecine olumsuz etkilerinin önlenmesi gerekmektedir. Bu anlamda elcilik, Comte, Simmel, Durkheim ve Tönnies'e göre modernleşmenin yarattığı hızlı toplumsal değişim sürecinde insanları birleştiren ve toplumsal çözülmeyi önleyen sosyal bir değer niteliği taşımaktadır.

Diğer taraftan elcilik konusunun kuramsal olarak tartışılması hiçbir zaman klasik sosyologlarla başlayıp biten bir süreç olmamıştır. Elcilik, sosyolojinin gündemindeki yerini 20 ve 21. yüzyıllarda da sürdürmüştür. Buna karşın çağdaş sosyolojideki kuramsal yaklaşımlar, elcilik konusundaki tartışma

alanlarına yeni bir boyut kazandırmışlardır. Bunlar arasında özellikle Jeffrey Alexander, Peter Berger ve Anthony Giddens gibi çağdaş sosyologların yaklaşımları, araştırmamızın konusu açısından ilgi çekicidir. Örnek olarak Alexander'a göre 21. yüzyılda elcilik davranışı toplum yaşamı için taşıdığı önemi sürdürecektir. Çünkü Alexander'a göre dayanışma, toplum içinde bireysel egoizmi sınırlayarak bireyleri bir toplum bağı altında toplar ve bireyler arasında karşılıklı kopmaz bağlar kurar (Alexander, 1998, s. 317). Alexander'ın kuramsal değerlendirmelerine ek olarak Berger'in "birbirinden kopuk atomlar" ve Giddens'in "uygar ilgisizlik" olarak ifade ettikleri kavramlar sosyal izolasyonu anlatmaktadır (Berger, 1993; Giddens, 1990). Başka bir deyişle söylenecek olursa, klasik sosyologların yaklaşımlarına bir katkı olarak, çağdaş sosyologlara göre toplumda elcilik davranışının giderek önem yitirmesi eğer toplumsal bir çözülmeye neden oluyorsa, bunun en önemli nedeni sosyal izolasyon olacaktır. Eş deyişle modern toplumda insan ilişkilerinin duygusal ve yüz yüze ilişkilerin giderek azalması, ikincil ilişkilere dönmesi çok açık ve tartışmaya yer bırakmayacak bir sonuçtur.

Burada dikkat edilmesi gereken nokta, gelişen iş bölümü ve rekabet düzlemi karşısında modern toplumun bireyleri arasındaki ilişkilerde onarılamayacak kopuklukların yaşanması sorunudur. İş bölümü ve rekabet gelişen üretim ilişkilerinin getirdiği toplumsal bir düzendir. Durkheim'in (1992) da belirttiği gibi, yeni düzen yeni dayanışma ilişkilerini de beraberinde getirecektir. Ancak burada en önemli sorun, bireyci ilişkilerin sosyal izolasyona neden olabilmesidir. Zira Giddens'a göre 21. yüzyılda öyle bir dönem yaşanmaktadır ki, bireyler artık caddede yürürken ilerde bir tanıdıklarını görseler bile selamlaşmaktan çekinmekte, tanıdıklarıyla karşılaşmamak için mümkünse karşı kaldırıma geçmeye çalışmaktadırlar (Giddens, 2004, s. 91) Berger'e göre bu durum sosyolojide yeni tartışma alanları açmaktadır. Çünkü herkesin toplumsal yardımseverlik duygularından uzaklaşarak sadece kendi bireysel çıkarına odaklanıp çevreden izole olduğu toplumlarda kendi başına hareket eden atomların düzensizliği görülmektedir. Böylesine bir düzensizliğin sonu ise toplumsal çözülmüzdür (Berger, 1993).

Kısacası klasik sosyologlar elciliği 19. yüzyılın hızlı toplumsal değişim sürecinde toplumsal bütünleşmenin korunması ve sürdürülmesi için önemli bir değişken olarak görürlerken, çağdaş kuramcılar bu tartışmalara sosyal izolasyon değişkenini katmakta, bencilliğin toplumsal bir çözülmeye neden olmasının en önemli nedeni olarak, toplumun bireyleri arasında sosyal izolasyona yol açmasını göstermektedirler.

Öte yandan, 20. yüzyılda toplumun bütünlüğü açısından elcilik davranışına yönelik kuramsal değerlendirmelere yapılan en kapsamlı katkılardan birisi de yapısal fonksiyonalist sistem yaklaşımı olmuştur. 20. yüzyılın ortalarında evrensel bir yaklaşım olarak belirginleşen yapısal

fonksiyonalist kuram, 19. yüzyıldan beri önemini sürdürmektedir. Şöyle ki, Parsons (1959) ve Ogburn (1955) gibi fonksiyonalist kuramcılar toplumu her şeyden önce bütün olarak görmüş ve onu parçaları birbiriyle bağlantılı olan bir sistem olarak incelemişlerdir. Bu anlamda konuya yaklaşıldığında, sistemin bir parçası, kendisine bağlı olan diğer sistem ve parçalardan bağımsız olarak incelenemez. Bu kapsam dâhilinde modernleşme sürecinin getirdiği kentleşme, rekabet ve geniş çaplı iş bölümü toplumda elcilik davranışının azalmasına neden olabiliyorsa; bunun nedeni toplumun bazı parçalarının fonksiyonlarındaki değişimde aranmalıdır.

Konuya bu açıyla yaklaşıldığında, aile kurumunun yapısal ve fonksiyonel yönlerinin araştırmamızın konusu dâhiline girmesi, yapısal-fonksiyonalist yaklaşım temelinde gerçekleşmektedir. Çünkü yapısal fonksiyonalist kuram çerçevesinde değerlendirebileceğimiz aile ve rol kuramları, bireyin toplumsal kişiliğinin gelişiminde aile içindeki sosyalleşme sürecine belirleyici noktada önem vermektedir. Başka bir deyişle söylenecek olursa yapısal fonksiyonalist kuram çerçevesinde konuya yaklaşıldığında, eğer toplumda elcilik davranışının azalması açıklanacaksa, bu durum toplumun başka bir parçasının fonksiyonlarındaki değişimle açıklanmalıdır. Gerçekten de, İkinci Dünya Savaşından sonra Ogburn ve Parsons tarafından başlatılan ve 21. yüzyılda devam eden aile araştırmaları, aile kurumunun yapısında ve bazı temel fonksiyonlarında değişimler görüldüğünü kanıtlamaktadır.

Diğer yandan toplumdaki elcilik davranışının açıklanmasında aile kurumunun ve sosyalleşme mekanizmalarının bir alt sistem olarak ele alınması, sosyal psikolojik kuramsal yaklaşımların da ele alınmasını gerektirmektedir. Bu konuyla ilgili olarak söylenebilir ki, elcilik davranışının açıklanmasında yapısal-fonksiyonalist yaklaşım ve sosyal psikolojik yaklaşımlar yöntem olarak birbirine oldukça yakın bir çizgi izlemektedirler. Örnek olarak belirtilebilirse Sullivan (2000), Horney (1996) ve Baundra (1971) gibi psikologlar genel olarak sosyalleşme süreci dâhilindeki bir çocuğun elcil davranış özelliklerinin aile kurumunun fonksiyonlarıyla önemli ölçüde ilişkili olduğunu ifade etmekte, bu yönüyle Parsons ve Ogburn gibi yapısal-fonksiyonalist kuramcılarının sistem yaklaşımına paralel doğrultuda bir bakış açısı sunmaktadırlar. Buna ek olarak 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra ebeveyn-çocuk ilişkilerine özel olarak yoğunlaşan Diana Baumrind (1968) bireyin toplumsal kişilik özelliklerinin sosyalleşme sürecinde ebeveyniyle olan ilişkilerine bağlı olarak biçimlendiğini vurgulamaktadır.

Konumuzu ortaya konulan kuramsal çerçeve bağlamında toparlamak gerekirse, 19. yüzyıldaki klasik sosyologlar tarafından ifade edildiği biçimiyle kentleşme sürecinde bireyler arasındaki elcil davranış özellikleri, toplumsal bütünlüğün korunmasında büyük önem taşımaktadır. Bununla birlikte araştırmamız yapısal-fonksiyonalist bir bakış açısıyla konuya yaklaşmakta,

elciliği aile kurumunun değişen fonksiyonları kapsamında ele almakta bu anlamda ebeveyn-çocuk ilişkileri kapsamında Aile Kontrol Düzeyi'nin bireyin elcilik davranışıyla bir ilişkisinin olup olmadığını sorgulamaktadır.

Bu genel çerçeve içerisinde araştırmamız dört bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde araştırmanın konusu, amacı ve yöntemi hakkında ayrıntılı olarak bilgi verilmektedir. Araştırmanın ikinci bölümünde, toplanan verilerin öncelikli olarak incelenmesine yer verilmiştir. Araştırmanın üçüncü bölümü, birinci bölümde açıklanan temel hipotezimizin sınanmasını içermektedir.

Bütün bunlardan sonra, araştırmanın dördüncü bölümü olan sonuç ve değerlendirme bölümünde, araştırma süresince elde edilen bütün veriler toplu olarak ele alınmış ve temel hipotezimiz bağlamında genel bir sonuca varılmaya çalışılmıştır.

1. Araştırmanın Konusu

Özellikle 18. yüzyılın en başından itibaren bütün insanlığı evrensel bir fenomen olarak etkilemeye başlayan modernleşme süreci, toplumsal anlamda oldukça geniş boyutlu değişimlere neden olmuştur. Bu değişimler öncelikle Talcott Parsons tarafından “kurumların yapısal farklılaşması” biçiminde; daha sonra Alex İnkeles tarafından “endüstri sektörünün hızla gelişmesi, sanayileşme ve kentleşme” olarak da açıklanmıştır (Parsons, 1959, s. 23 ; İnkeles, 1998, ss.76-82). Modernleşme sürecinin etkisi altına öncelikli olarak giren temel yapı taşları arasında ise toplumsal kurumlar görülmektedir. Zira sosyolojinin bilimsel bir disiplin olarak ortaya çıktığı 19. yüzyıldan başlayarak özellikle yapısal-fonksiyonalist kuramcılar tarafından işlenen başlıca konu, toplumsal kurumların modernleşme sürecinden hangi boyutlarda etkilendikleri olmuştur. Bu anlamda, toplumun en temel yapı taşı olarak kabul edilen aile kurumunun yapısal ve işlevsel olarak modernleşme sürecinden aldığı etkilerin araştırılması büyük önem taşımaktadır. Çünkü bireyin sosyalleştirilerek toplumsal bir kişilik edinmesi başta olmak üzere; aile kurumunun, bir toplum için üstlendiği önemli fonksiyonlar bulunmaktadır.

Nitekim Batı Avrupa toplumlarında modernleşme sürecinin başına tesadüf eden süre zarfında aşırı bireyci eğilimlerin güçlenmesi, dayanışma ve yardımseverlik gibi değerlerin önem kaybetmeye başlaması aile kurumunda yapısal ve işlevsel değişimlerin belirmeye başlamasıyla aynı dönemlere denk gelmektedir. Yardımseverlik ve dayanışma gibi değerlerin ise bir toplumun bütünlüğü için taşıdığı önem klasik ve çağdaş sosyologlar tarafından üzerinde önemle durulan bir konudur. Bu durum, aile ve modernleşme sürecinin etkileşimini içine alan güncel bir konuyu çağdaş sosyolojinin gündemine sokmuştur. Bu anlamda bizim araştırmamızın konusu, aile kurumunun işlevsel olarak modernleşme sürecinden nasıl etkilendiği ve bunu modern çağın yeni bireyine nasıl yansıttığı olacaktır.

2. Araştırmanın Amacı

Hiç kuşkusuz modernizmin yarattığı toplumsal sonuçlardan bencilliği ve sosyal izolasyonu bir sosyal sorun olarak görmek ve incelemeyi bu noktada bırakmak, konunun belirleyici sebeplerinin incelenmesi açısından yeterli olmayacaktır. Modernizmin sonuçlarına sosyolojik bir bakış açısıyla yaklaşmak, konunun bütün boyutlarını neden-sonuç ilişkileri içinde araştırmakla mümkün olabilir. Örnek olarak toplumsal değerlerdeki değişimi açıklarken aile kurumunun yapısal ve işlevsel değişimlerine değinmek güvenilir bir yaklaşım olarak görülebilir. Çünkü yapısal-fonksiyonalist yaklaşımı başlangıç noktası olarak kabul eden Parsons (1959) ve Ogburn (1955) tarafından çok net olarak belirtildiği gibi aile kurumunun toplumun temel yapı taşı olarak bilinmesinin en belirgin nedeni, bireyi topluma hazırlamak gibi önem taşıyan bir temel sosyalleştirme işlevi yürütüyor olmasıdır. Eş deyişle, toplumu oluşturan bireylerin ebeveynleriyle olan ilişkileri, yetişme tarzları ve yetiştikleri ortam genel toplumsal kişiliklerinin oluşmasına önemli etkilerde bulunmaktadır.

Bu anlamda araştırmamızın amacı, elcilik ve bencillik gibi iki önemli toplumsal değer varlığını aile kurumuyla ilişkisini kurarak açıklamaktır. Elcilik ve bencilliğin varlığını çok nedenli kabul etmek çağdaş sosyolojik yaklaşımların tartışmasız bir yöntemidir. Bizim araştırmamızda ise çok nedenlilik ilkesi kabul edilmekle birlikte, bu nedenlerden aile kurumu olarak sadece birisini ele almak konunun sınırlandırılması açısından zorunlu görülmüştür.

3. Araştırmanın Hipotezi

Araştırmanın hipotezleri kavramsal çerçeve içinde belirtilen değişkenlere bağlı kalınarak bir temel başlık kapsamında ele alınmıştır. Bu bağlamda hipotezimiz, aile içinde ebeveynlerin çocuğa yönelik kontrol düzeyleri ve çocuğun elcilik davranışı, konusuna yönelik olarak oluşturulmuştur. Bu hipotezimiz “Ebeveynin gence yönelik kontrol düzeyi yükseldikçe, gencin elcilik davranışı yükselir.” biçiminde formüle edilmiştir.

4. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Ankara’da bulunan devlet üniversitelerinden üçünü oluşturan Ankara Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi ve Gazi Üniversitelerinin Eğitim Fakültelerinde okuyan bütün lisans öğrencileri bu araştırmanın evrenini teşkil etmektedir. Çalışmanın örneklemini ise Ankara, Gazi ve Hacettepe Üniversitelerinin Eğitim Fakültelerinden katılım gösteren 886 lisans öğrencisi oluşturmaktadır. Katılımcılar 1, 2, 3 ve 4. sınıflarda öğrenim gören bütün lisans öğrencilerden tesadüfi yollarla seçilmiştir. Katılımcıların öğrenci oldukları okullara göre dağılımı Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Üniversite Öğrencilerinin Okullara Göre Dağılımı

Okul	Frekans	Yüzde
Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi	93	10,50
Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi	210	23,70
Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi	583	65,80
Toplam	886	100

5. Araştırmanın Sınırlılıkları

Çalışmanın bulguları Ankara ilinde bulunan Ankara Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi ve Gazi Üniversitelerine bağlı olan Eğitim Fakültesinin lisans öğrencilerini sürdüren öğrencileri ile sınırlıdır.

6. Araştırmanın Sayıtları

Katılımcıların veri toplama aracındaki maddelere içtenlikle ve doğru cevap verdikleri düşünülmektedir.

7. Yöntem

Araştırmanın hipotezinin incelenmesi için veriler üzerinde hipotezin doğasına ve toplanan veriye en uygun yöntemler olarak Spearman sıra farkları korelasyonu ve Lojistik regresyon yöntemleri uygulanmıştır. Çünkü diğer bir yöntem olan Pearson korelasyon katsayısının normal dağılım sayıtları vardır. Oysa araştırmamızda kullandığımız değişkenlerden bazıları normal dağılım sayıtlısını sağlamamaktadır. Normallik sayıtlısının sağlanamadığı durumlarda parametrik olmayan bir yöntem olan Spearman sıra farkları korelasyon yönteminin kullanılması önerilmektedir. Diğer taraftan, veriler doğrusal çoklu regresyonun normallik ve eş varyanslılık sayıtlılarını sağlamadığı için parametrik olmayan bir yöntem olan lojistik regresyon yöntemine başvurulmuştur. İstatistiksel analizlerin gerçekleştirilmesinde ise SPSS programı kullanılmıştır.

8. Kullanılan Ölçme Aracının Güvenirlik ve Geçerlik Bulguları

Bu bölümde, araştırmanın hipotezinde yer alan aile kontrol düzeyi elcilik değişkenlerinin nasıl ölçüldüğü ve ölçme sonuçlarının güvenilirlik ve geçerliklerine yer verilecektir. Araştırmanın veri toplama aşamasında katılımcılara aile kontrol düzeyi ve elcilik ölçeklerini içeren kapsamlı bir veri toplama aracı sunulmuş ve ölçülmesi düşünülen değişkene dair veriler toplanmıştır. Araştırmada kullanılan veri toplama aracı ile ölçülen değişkenlerimiz aşağıda belirtilmiştir.

8.1. Aile Kontrol Düzeyi (Parental Monitoring)

Araştırmada kullanılan Aile Kontrol Düzeyi ölçeği Small ve Kerns (1993) tarafından üniversite öğrencilerine yönelik olarak geliştirilmiştir. Ebeveynin gence yönelik kontrol düzeyi 6 maddelik bir ölçek ile ölçülmüştür. Madde analizi sonuçları Tablo 2’de sunulmuştur. Madde analizinde maddelerin ortalama puanları, standart sapmaları ve madde ayırıcılık güçleri verilmiştir. Ölçme sonuçlarının güvenilirliğinin incelenmesi için alfa katsayısı hesaplanmıştır. Alfa katsayısı 0,77 olarak hesaplanmış ve ölçme sonuçlarının yeterli ölçüde güvenilirlik sağladığı görülmüştür.

Tablo 2. Aile Kontrol Düzeyi Ölçeği Madde Analizi Sonuçları

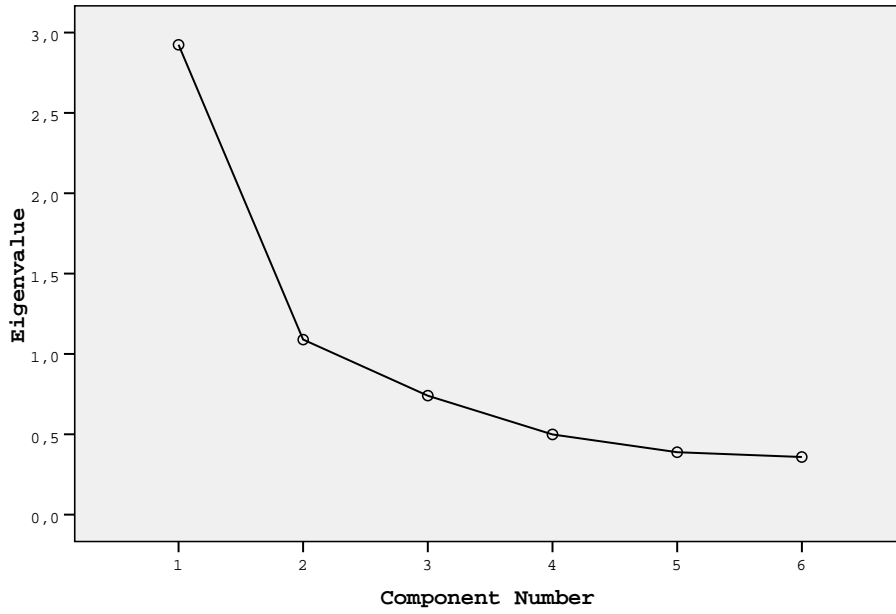
Maddeler	Ortalama	Standart Sapma	Ayırıcılık
Ailem Okul Sonrası Nerede Olduğumu Bilirdi	4,24	0,93	0,60
Eve Geç Geldiğimde, Ailemin Nedenini Öğrenmek İçin Sorgulayacaklarımı Bilirdim	3,71	1,26	0,35
Evden Çıkmadan, Kiminle Birlikte Olacağımı Aileme Söyledim	4,04	1,08	0,68
Gece Dışarı Çıktığımda, Ebeveynlerim Nerede Olduğumu Bilirlerdi	4,47	0,92	0,55
Ebeveynlerim, Arkadaşlarımın Pek Çoğunu Tanırlardı	4,19	0,94	0,57
Ebeveynlerim, Arkadaşlarımın Ebeveynlerini Tanırlardı	3,09	1,06	0,42

Kontrol düzeyine dair ölçme sonuçlarının geçerlik incelemesi için ise temel bileşenler analizine başvurulmuştur. Yapılan analiz sonucunda ilk bileşenin özdeğeri 2,92 açıkladığı varyans oranı ise % 48,73 olarak hesaplanmıştır. İkinci bileşenin özdeğerinin 1,09 olması ise ölçme sonuçlarının altında bir boyut olduğu sonucuna ulaştırmıştır. Bulunan özdeğerler Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. Aile Kontrol Düzeyi Ölçeği Temel Bileşenler Analizi

Bileşen	Özdeğer	Açıklanan Varyans Yüzdesi
1	2,92	48,73
2	1,09	18,15
3	0,74	12,34
4	0,50	8,32
5	0,39	6,47
6	0,36	5,98

Temel bileşenler analizi sonucunda elde edilen yamaç eğim grafiği Şekil 1'de verilmiştir. Yamaç eğim grafiğine bakıldığında da ölçme sonuçlarının bir boyut teşkil ettiği görülmektedir.

Scree Plot**Şekil 1:** Aile Kontrol Düzeyi Ölçeği Yamaç Eğim Grafiği

Temel bileşenler analizi sonuçlarına göre maddelerin faktör yükleri Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Aile Kontrol Düzeyi Ölçeği Madde Faktör Analizi

Maddeler	Faktör Yükü
Ailem Okul Sonrası Nerede Olduğumu Bilirdi	0,76
Eve Geç Geldiğimde, Ailemin Nedenini Öğrenmek İçin Sorgulayacaklarımı Bilirdim	0,50
Evden Çıkmadan, Kiminle Birlikte Olacağımı Aileme Söyledim	0,82
Gece Dışarı Çıktığımda, Ebeveynlerim Nerede Olduğumu Bilirlerdi	0,72
Ebeveynlerim, Arkadaşlarımın Pek Çoğunu Tanırlardı	0,73
Ebeveynlerim, Arkadaşlarımın Ebeveynlerini Tanırlardı	0,60

Diğer taraftan, Aile kontrol düzeyi değişkeninin betimsel bulguları Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Aile Kontrol Düzeyi Değişkeninin Betimsel Bulguları

Minimum Puan	Maksimum Puan	Ortalama	Standart Sapma
6	30	23,74	4,24

Sonuç olarak, temel bileşenler analizi ve güvenilirlik analizi sonuçlarına bakıldığında, ebeveyn kontrol düzeyinin güvenilir ve geçerli bir biçimde ölçüldüğü söylenebilir.

8.2. Elcilik

Elcilik ölçeği, ilk olarak Carlo ve Randall (2002) tarafından üniversite öğrencileri için 23 madde olarak geliştirilen Olumlu Sosyal Davranış Eğilimi Ölçeği'nin içinde bulunan 5 maddelik alt ölçekten oluşmaktadır. Bu ölçek daha sonra Kumru, Carlo ve Edwards (2004) tarafından Türkiye'de ergenlik döneminin ortasında bulunan gençlere uyarlanmış ve Cronbach Alfa katsayısı 0,60 olarak hesaplanmıştır. Aynı şekilde ölçeğin iç tutarlılığı Kumru (2004) tarafından .55 olarak hesaplanmıştır.

Ölçek maddeleri ters maddeler olarak hazırlanmıştır. Madde analizi sonuçları Tablo 6'da sunulmuştur. Madde analizinde maddelerin ortalama puanları, standart sapmaları ve madde ayırıcılık güçleri verilmiştir. Ölçme sonuçlarının güvenilirliğinin incelenmesi için alfa katsayısı hesaplanmıştır. Alfa katsayısı 0,60 olarak hesaplanmış ve ölçme sonuçlarının yeterli ölçüde güvenilirlik sağladığı görülmüştür. Görüldüğü gibi bu sonuçlar, ölçek hakkında Kumru (2004) tarafından ulaşılan sonuçlara da paralellik göstermektedir.

Tablo 6. Elcilik Ölçeği Madde Analizi Sonuçları

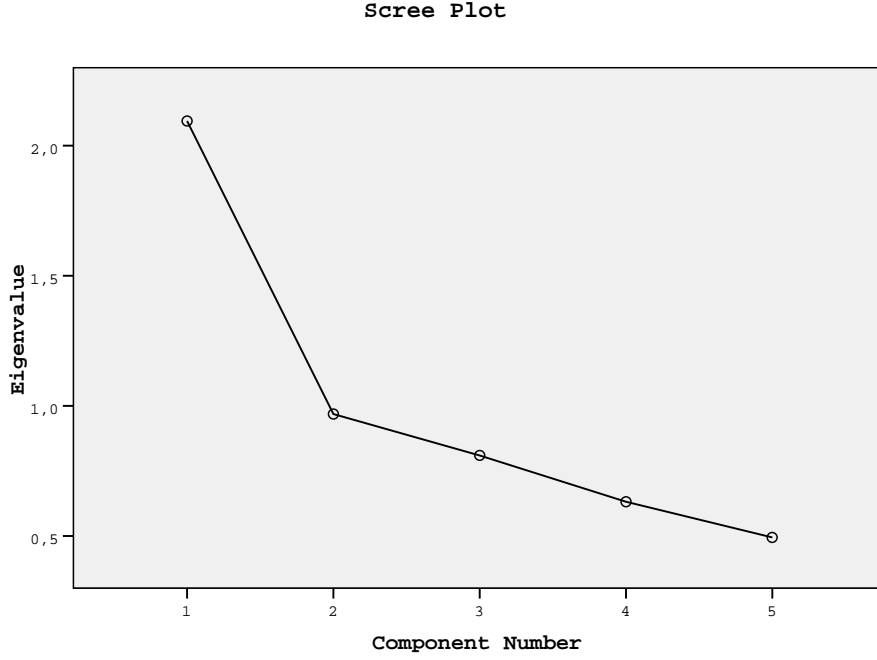
Maddeler	Ortalama	Standart Sapma	Ayırıcılık
Bence Başkalarına Yardım Etmenin En İyi Tarafı, Çevremde İyi Biri Olarak Tanınmamı Sağlamasıdır	3,56	0,80	0,41
Para ve Mal Bağışı Yapanlara Vergi İndirimi Uygulanırsa Bağışların Artacağına İnanırım	2,36	1,17	0,13
Hayırseverliğe Harcadığım Zaman ve Emek İçin Daha Fazla Hatırlanmam Gerektiğine İnanıyorum	3,19	0,98	0,49
Hayırsever Olmanın En İyi Yanlarından Birisi Toplumda Saygınlığımı Arttırmasıdır	3,30	0,96	0,36
Eğer Birilerine Yardım Edersem Gelecekte Onlar da Bana Yardım Etmeliler Diye Düşünürüm	3,15	1,04	0,47

Elcilik değişkenine dair ölçme sonuçlarının geçerlik incelemesi için ise temel bileşenler analizine başvurulmuştur. Yapılan analiz sonucunda ilk bileşenin özdeğeri 2,09 açıkladığı varyans oranı ise % 41,90 olarak hesaplanmıştır. İkinci bileşenin özdeğerininin 0,97 olması ise ölçme sonuçlarının altında bir boyut olduğu sonucuna ulaştırmıştır. Bulunan özdeğerler Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. Elcilik Ölçeği Temel Bileşenler Analizi

Bileşenler	Toplam	Açıklanan Varyans Yüzdesi
1	2,09	41,90
2	0,97	19,38
3	0,81	16,20
4	0,63	12,63
5	0,49	9,89

Temel bileşenler analizi sonucunda elde edilen yamaç eğim grafiği Şekil 2’de verilmiştir. Yamaç eğim grafiğine bakıldığında da ölçme sonuçlarının bir boyut teşkil ettiği görülmektedir.

Şekil 2: Elcilik Ölçeği Yamaç Eğim Grafiği

Temel bileşenler analizi sonuçlarına göre maddelerin faktör yükleri Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8. Elcilik Ölçeği Madde Faktör Analizi

Maddeler	Faktör Yükü
Bence Başkalarına Yardım Etmenin En İyi Tarafı, Çevremde İyi Biri Olarak Tanınmamı Sağlamasıdır	0,69
Para ve Mal Bağışı Yapanlara Vergi İndirimi Uygulanırsa Bağışların Artacağına İnanırım	0,25
Hayırseverliğe Harcadığım Zaman ve Emek İçin Daha Fazla Hatırlanmam Gerektiğine İnanıyorum	0,75
Hayırsever Olmanın En İyi Yanlarından Birisi Toplumda Saygınlığımı Arttırmasıdır	0,78
Eğer Birilerine Yardım Edersem Gelecekte Onlar da Bana Yardım Etmeliler Diye Düşünürüm	0,62

Temel bileşenler analizi ve güvenilirlik analizi sonuçlarına bakıldığında, elcilik değişkeninin güvenilir ve geçerli bir biçimde ölçüldüğü söylenebilir.

9. Bulgular

Bu bölümde araştırmanın yöntem bölümünde “Ebeveynin gence yönelik kontrol düzeyi yükseldikçe, gencin elcilik davranışı yükselir.” biçiminde belirtilen araştırma hipotezine ilişkin elde edilen bulgulara yer verilecektir.

Deneklerin Aile Kontrol Düzeyi ölçeğinin ilk maddesine verdikleri yanıtlar Tablo 9’da gösterilmektedir.

Tablo 9: Ailesinin Okul Sonrası Çocuğun Nerede Olduğunu Bilme Durumu

		Tercih	Yüzdeler Değer
Seçenekler	Hiç	15	1,7
	Nadiren	41	4,6
	Ara sıra	85	9,6
	Sıkça	318	35,9
	Çok sık	427	48,2
	Toplam	886	100,0

Tablo 9’da görüldüğü gibi soruya cevap veren 886 üniversite öğrencisinin %48,2’sini oluşturan 427’si, yetişme çağlarında ailelerinin okul sonrası nerede olduğunu bildiklerini ifade etmişlerdir. Bununla birlikte toplam sayının ancak %1,7’sini oluşturan 15 katılımcı ailesinin okul sonrasında nerede olduğunu bilmediklerini belirtmişlerdir. Ayrıca “Hiç” seçeneğinden “çok sık” yanıtına doğru yapılan seçimlerin giderek arttığı görülmektedir. Alınan bu sonuçlar, modernleşme sürecini yaşayan ülkemizde ebeveynlerin çocuklarının okul sonrası nerede olmalarına ilişkin bilgi sahibi olmayı istediklerini göstermektedir. Diğer yandan katılımcıların, yetişme çağlarında eve geç geldiklerinde, ebeveynleri tarafından neden geç kaldıklarına ilişkin sorularla karşılaşacaklarını bilme durumlarıyla ilgili yanıtlar Tablo 10’da verilmiştir.

Tablo 10. Eve Geç Geldiğinde, Ailesinin Nedenini Öğrenmek İçin Sorgulayacaklarını Bilme Durumu

		Tercih	Yüzdeler Değer
Seçenekler	Hiç	65	7,3
	Nadiren	105	11,9
	Ara sıra	160	18,1
	Sıkça	246	27,8
	Çok sık	310	35,0
	Toplam	886	100,0

Yukarıdaki tablodan, katılımcıların yetişme çağlarında ebeveynleri tarafından merak edildikleri ve ev dışında kontrol edildikleri sonucu çıkmaktadır. Öyle ki; soruya yanıt veren 310 katılımcı, eve geç geldiği zaman ailesi tarafından merak edildiğini ve bu yüzden geç gelmesinin nedenini öğrenmek isteyeceklerini düşündüğünü belirtmiştir. Bu sayı, soruya yanıt verenlerin içinde %35’lik bir oranı meydana getirmektedir. Bu sayıya %27,8’lik oranı oluşturan, “sorgulanacağını sıkça düşünen” katılımcılar eklendiğinde toplam oran %62,8 olarak dikkat çekici bir orana yükselmektedir. Ayrıca Tablo 9’a benzer bir biçimde, hiçbir şekilde sorgulanmayacağını düşünen gençlerin oranı soruya yanıt verenlerin içinde %7,3’ü oluşturmaktadır. Dolayısıyla ebeveynlerin çocuklarını eve geldiklerinde merak ettikleri, onları izledikleri söylenebilir. Tablo 11’de ise katılımcıların yetişme çağlarında evden çıkmadan kiminle birlikte olacakları konusunda ailelerini bilgilendirme eğilimlerine ilişkin yanıtlar gösterilmektedir.

Tablo 11. Evden Çıkmadan Önce Kiminle Birlikte Olacağını Ebeveynlerine Söyleme Durumu

		Tercih	Yüzdelerik Değer
Seçenekler	Hiç	24	2,7
	Nadiren	75	8,5
	Ara sıra	125	14,1
	Sıkça	276	31,2
	Çok sık	386	43,6
	Toplam	886	100,0

Aile Kontrol Düzeyi Ölçeğinin bu maddesi, bize bu üç üniversite gençlerinin ailelerinin çocuklarına yönelik ilgileri hakkında güçlü fikirler vermiştir. Örnek olarak Tablo 11’de görüldüğü gibi, soruya yanıt veren 886 katılımcı içinde “evden çıkmadan kiminle birlikte olacaklarını” ailelerine “çok sık” söyleyen katılımcı sayısı 386, oranı ise 43,6’dır. Bu oran, “sıkça” söyleyen %31,2 eklendiğinde %74,8’e çıkmaktadır. Sonuç olarak araştırmaya katılan üniversite gençlerinin oldukça önemli bir bölümünün “evden çıkmadan önce kiminle birlikte olacaklarını” ailelerine söyleme gereğini duyduklarını söyleyebiliyoruz. Paralel sonuçların aşağıda ayrıntılarıyla gösterilen Tablo 12’de sürdüğü görülebilir.

Tablo 12. Gece Dışarı Çıktıklarında, Ebeveynlerinin Nerede Olduklarını Bilme Durumu

		Tercih	Yüzdelerik Değer
Seçenekler	Hiç	22	2,5
	Nadiren	23	2,6
	Ara sıra	66	7,4
	Sıkça	183	20,7
	Çok sık	592	66,8
	Toplam	886	100,0

Tablo 12’de görüldüğü gibi, deneklerin %66,8’i “gece dışarı çıktıklarında ebeveynlerinin nerede olduğunu bildiklerini” ifade etmişlerdir. Dikkat edilirse, ulaşılan bu oran Tablo 9, Tablo 10 ve Tablo 11’de gösterilen “çok sık” oranlarını oldukça geçmiştir. Alınan bu sonuçların oldukça ilgi çekici olduğu söylenebilir. Çünkü bu sonuçlar, araştırma kapsamına giren yetişme çağında bulunan bir gencin ailesi için çocuklarının “gece dışarı çıkma” durumunun, “okul sonrası nerede olduğundan”, “eve geç gelme nedeninden” ve “evden çıkmadan önce kiminle birlikte olacağından” daha önemli olduğunu göstermektedir. Ebeveynlerin çocuklarının arkadaşlarını tanıma durumu Tablo 13’te verilmiştir.

Tablo 13. Ebeveynlerin, Çocuklarının Arkadaşlarını Tanıma Durumu

		Tercih	Yüzdellik Değer
Seçenekler	Hiç	10	1,1
	Nadiren	51	5,8
	Ara sıra	110	12,4
	Sıkça	308	34,8
	Çok Sık	407	45,9
	Toplam	886	100,0

Tablo 13’te görülen sonuçlara göre, ölçeğin bu maddesine yanıt veren 886 öğrenciden %45,9’u oluşturan 407’si, arkadaşlarının, ebeveynleri tarafından “çok sık” olarak tanındığını ifade etmişlerdir. Bununla birlikte arkadaşlarının, ebeveynleri tarafından “hiç” tanınmadığını belirten katılımcıların sayısı 10, oluşturduğu oran ise sadece %1,1’dir. Ulaşılan sonuçlar, araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin ebeveynlerinin önemli bir çoğunlukla çocuklarının arkadaşları hakkında bilgi sahibi olduklarını göstermiştir. Ölçeğin son maddesi olan “ebeveynlerin, çocuklarının arkadaşlarının ebeveynlerini tanıma durumunu” gösteren sonuçlar ise Tablo 14’te gösterilmiştir.

Tablo 14. Ebeveynlerin, Çocuklarının Arkadaşlarının Ebeveynlerini Tanıma Durumu

		Tercih	Yüzdelerik değer
Seçenekler	Hiç	41	4,6
	Nadiren	229	25,8
	Ara sıra	327	36,9
	Sıkça	185	20,9
	Çok sık	104	11,7
	Toplam	886	100,0

Yukarıda görüldüğü gibi ebeveynlerinin, arkadaşlarının ebeveynlerini “çok sık” olarak tanıdığını belirten üniversite öğrencilerinin sayısı 104’tür. Bu sayının oluşturduğu oran ise %11,7’de kalmıştır. Bu konuda “çok sık” seçeneğini işaretleyen denek sayısının, ölçeğin ilk beş maddesindeki “çok sık” seçeneğini işaretleyenlere göre önemli bir düşüş gösterdiği ortaya çıkmaktadır. Bütün bunlara karşın ebeveynlerinin, arkadaşlarının ebeveynlerini hiç tanımadığını ifade eden deneklerin sayısı 41, oluşturdukları oran ise %4,6’dır. Bu oran, soruya yanıt verenlerin içinde yine en az işaretlenen seçenektir. Ölçeğin bütün maddelerinden elde edilen sonuçlara göre, araştırmaya katılan öğrencilerin ailelerinin çocuklarına yönelik kontrol düzeylerinin yüksek boyutlarda olduğu yolunda bir değerlendirme yapılabilir.

Bununla birlikte öğrencilerin, araştırmamızın diğer temel değişkeni olan elcilik ölçeğine verdikleri yanıtlar aşağıda gösterilmektedir. Elcilik ölçeğinin birinci maddesine verilen yanıtların oluşturduğu dağılım, Tablo 15’te verilmektedir.

Tablo 15. Bence başkalarına yardım etmenin en iyi tarafı, çevremde iyi biri olarak tanınmamı sağlamasıdır

		Tercih	Yüzdeler Değer
Seçenekler	Beni hiç tanımlamıyor	598	67,5
	Beni biraz tanımlıyor	143	16,1
	Beni bir ölçüde tanımlıyor	81	9,1
	Beni iyi tanımlıyor	41	4,6
	Beni çok iyi tanımlıyor	23	2,6
	Toplam	886	100,0

Araştırmaya katılan öğrencilerin %67,5'ini oluşturan önemli bir çoğunluğu, elcilik ölçeğinin ilk maddesi olan “Bence başkalarına yardım etmenin en iyi tarafı, çevremde iyi biri olarak tanınmamı sağlamasıdır.” biçiminde oluşturulmuş ve karşılıklılık gözetilen bir yardım anlayışını yansıtan maddenin kendilerini “hiç tanımlamadığını” ifade etmektedirler. Bununla birlikte, ilgili ölçek maddesinin kendilerini “çok iyi tanımladığını” belirten öğrencilerin genel toplam içinde oluşturduğu oran %2,6’dır. Elcilik ölçeğinin ikinci maddesine verilen yanıtların oluşturduğu dağılım Tablo 16’da verilmektedir.

Tablo 16. Para ve Mal Bağışı Yapanlara Vergi İndirimi Uygulanırsa Bağışların Artacağına İnanırım

		Tercih	Yüzdeler Değer
Seçenekler	Beni hiç tanımlamıyor	185	20,9
	Beni biraz tanımlıyor	108	12,2
	Beni bir ölçüde tanımlıyor	192	21,7
	Beni iyi tanımlıyor	211	23,8
	Beni çok iyi tanımlıyor	190	21,4
	Toplam	886	100,0

Öğrencilerin %23,8'ini oluşturan 211'inin "Para ve mal bağışi yapanlara vergi indirimi uygulanırsa bağışların artacağına inanırım." biçiminde oluşturulmuş olan ve karşılıklılık gözeten bir yardım anlayışını yansıtan ölçek maddesinin kendilerini "iyi tanımladığını" ifade ettiği görülmektedir. Bununla birlikte ilgili ölçek maddesinin kendilerini "hiç tanımlamadığını" belirten öğrencilerin oluşturduğu oran %20,9'dur. Elcilik ölçeğinin üçüncü maddesine verilen yanıtların oluşturduğu dağılım, Tablo 17'de verilmektedir.

Tablo 17. Hayırseverliğe Harcadığım Zaman ve Emek İçin Daha Fazla Hatırlanmam Gerektiğine İnanıyorum

		Tercih	Yüzdellik Değer
Seçenekler	Beni hiç tanımlamıyor	410	46,3
	Beni biraz tanımlıyor	190	21,4
	Beni bir ölçüde tanımlıyor	141	15,9
	Beni iyi tanımlıyor	93	10,5
	Beni çok iyi tanımlıyor	52	5,9
	Toplam	886	100,0

Araştırmaya katılan öğrencilerin önemli bir çoğunluğunu oluşturan %46,3'ünün, elcilik ölçeğinin "Hayırseverliğe harcadığım zaman ve emek için daha fazla hatırlanmam gerektiğine inanıyorum." biçiminde oluşturulmuş olan ve karşılıklılık gözeten bir yardım anlayışını yansıtan elcilik ölçeğinin üçüncü maddesinin kendilerini "hiç tanımlamadığını" belirtmektedirler. İlgili maddenin kendilerini çok iyi tanımladığını belirten öğrencilerin oluşturduğu oran ise %5,9'dur. Ölçeğin dördüncü maddesine verilen yanıtların oluşturduğu dağılım, Tablo 18'de verilmektedir.

Tablo 18. Hayırsever Olmanın En İyi Yanlarından Birisi Toplumda Saygınlığımı Arttırmasıdır

		Tercih	Yüzdeler Değer
Seçenekler	Beni hiç tanımlamıyor	416	47,0
	Beni biraz tanımlıyor	199	22,5
	Beni bir ölçüde tanımlıyor	144	16,3
	Beni iyi tanımlıyor	85	9,6
	Beni çok iyi tanımlıyor	42	4,7
	Toplam	886	100,0

Tablo 18’de görüldüğü gibi, araştırmaya katılan öğrencilerin önemli bir çoğunluğunu oluşturan % 47’sinin, elcilik ölçeğinin “Hayırsever olmanın en iyi yanlarından birisi, toplumda saygınlığımı arttırmasıdır.” biçiminde oluşturulmuş olan ve karşılıklılık gözetilen bir yardım anlayışını yansıtan üçüncü maddesinin kendilerini “hiç tanımlamadığını” belirtmektedirler. Bu maddenin kendilerini “çok iyi tanımladığını” belirten öğrencilerin oluşturduğu oran ise %4,7’de kalmıştır. Ölçeğin beşinci ve son maddesine verilen yanıtların oluşturduğu dağılım Tablo 19’da verilmektedir.

Tablo 19. Eğer Birilerine Yardım Edersem Gelecekte Onlar da Bana Yardım Etmeliler Diye Düşünürüm

		Tercih	Yüzdeler Değer
Seçenekler	Beni hiç tanımlamıyor	476	53,7
	Beni biraz tanımlıyor	166	18,7
	Beni bir ölçüde tanımlıyor	131	14,8
	Beni iyi tanımlıyor	75	8,5
	Beni çok iyi tanımlıyor	38	4,3
	Toplam	886	100,0

Araştırmaya katılan öğrencilerin çok büyük bir çoğunluğunu oluşturan %53,7 oranındaki kesimin “Eğer birilerine yardım edersem onlar da bana

yardım etmeliler diye düşünürüm.” biçiminde oluşturulmuş olan ve karşılıklılık gözetilen bir yardım anlayışını yansıtan ilgili ölçek maddesinin kendilerini “hiç tanımlamadığını” belirtmektedirler. Bu maddenin kendilerini çok iyi tanımladığını belirten öğrencilerin genel toplam içinde oluşturduğu oran ise %4,3’te kalmıştır.

10. Araştırma Hipotezinin Sınanması

Bu bölümde araştırma hipotezinin Spearman sıra farkları korelasyonu ve lojistik regresyon yöntemleri kullanılarak sınanmasıyla birlikte elde edilen sonuçlara yer verilmiştir.

“Ebeveynin gence yönelik kontrol düzeyi yükseldikçe, gencin elcilik davranışı yükselir.” olarak biçimlendirilmiş olan hipotezin istatistiksel olarak test edilmesi için ebeveyn kontrol düzeyi ile elcilik davranışı arasındaki Spearman sıra farkları korelasyon katsayısı hesaplanmıştır. Bulunan 0,16 değeri istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Dolayısıyla, Ebeveynin gence yönelik kontrol düzeyi yükseldikçe, gencin elcilik davranışının arttığı söylenebilir. Buna ek olarak Aile Kontrol Düzeyi değişkeniyle ilgili olarak belirlenen regresyon katsayısı ve anlamlılık düzeyine ilişkin veriler Tablo 20’de gösterilmektedir.

Tablo 20. Aile Kontrol Düzeyi Değişkeninin Regresyon Katsayısı ve Anlamlılık Düzeyi

Regresyon Katsayısı	Regresyon Katsayısının Standart Hatası	Wald İstatistiği	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık Düzeyi
0,05	0,02	5,35	1	0,02

Tablo 20’de görüldüğü gibi, Aile kontrol düzeyi değişkeninin anlamlılık düzeyi 0,02 olarak saptanmıştır. Ortaya çıkan bu durum, aile kontrol düzeyiyle ilgili olarak Spearman sıra farkları korelasyon katsayısı ile kanıtlanan hipotezimizi doğrulamaktadır.

11. Sonuç ve Değerlendirme

Araştırmamız, yapısal-fonksiyonalist ve sosyal psikolojik bakış açısından yola çıkarak, klasik ve çağdaş sosyologların modern toplumun önemli bir sorunu olarak gördükleri elcilik davranışının toplumsal bir alt sistem olarak değerlendirebileceğimiz aile kurumuyla olan ilişkisi üzerine odaklanmıştır.

Aile kontrol düzeyine ilişkin olarak tasarlamış olduğumuz “Ebeveynin gence yönelik kontrol düzeyi yükseldikçe, gencin elcilik davranışı yükselir.” biçimindeki hipotezin istatistiksel olarak test edilmesi için ise ebeveyn kontrol düzeyi ile elcilik davranışı arasındaki Spearman sıra farkları korelasyon

katsayısı hesaplanmış ve bulunan 0,16 değeri istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Dolayısıyla, ebeveynin gence yönelik kontrol düzeyi yükseldikçe, gencin elcilik davranışının arttığına ilişkin olarak kurgulanmış bulunan hipotezimiz doğrulanmıştır.

Diğer taraftan, aynı hipotezimizi lojistik regresyon yöntemine dayalı olarak sınıadığımızda sonuç yine değişmemiştir. Tablo 20’de ayrıntılı olarak sunulduğu gibi, hipotezimiz lojistik regresyona uygulandığında anlamlılık düzeyi 0,02 olarak saptanmış ve bu sonuç hipotezimizi yeniden doğrulamıştır.

Aile kontrol düzeyinin elcilik davranışıyla olan ilişkisine ilişkin olarak yapılmış bir araştırma bulunmamaktadır. Dolayısıyla elde edilen sonucun özgün bir nitelik taşıdığı söylenebilir. Bununla birlikte ulaşılan sonuç, çocukluk ve gençlik çağında bireyin sosyal alışkanlıklarının ve sosyal çevresinin ebeveynleri tarafından izlenmesinin önemini ortaya koymuştur. Çünkü çocuk yetiştirme tarzıyla ilgili olarak Geçtan (1981) tarafından da belirtildiği gibi, yetişme çağındaki birey için ebeveynler, onu toplumla tanıştıran ve toplumsal çevresiyle ilgili değer ölçütleri yaratan kişilerdir. Dolayısıyla yetişme çağında anne ve babasının kendisi üzerindeki ilgisini ve kontrolünü duyumsayan bireyin, sosyal çevresine yönelik ilgi duyması beklenebilir. Bu anlamda gencin gece dışarı çıktığında ebeveyni tarafından nerede olacağını öğrenilmesi, ebeveynin bireyin arkadaş çevresini tanımak istemesi ve gencin de aynı biçimde ebeveynlerine bu konularda bilgi vermek istemesi, bireyin toplumla olan ilişkilerini elcilik anlamında güçlendirmektedir.

Elcilik davranışının aile kontrol düzeyi ile olan ilişkisini araştıran herhangi bir araştırma bulunmamasına karşın elde edilen bu sonuç, öncelikli olarak çağdaş sosyologlardan Levy (1996), Berger (1993), Goode (2003) tarafından kuramsal olarak vurgulanan “aile kurumunda ebeveynin çocuk üzerindeki kontrol mekanizmalarının” önemine ilişkin değerlendirmelerini doğrulayacak niteliktedir. Bununla birlikte araştırmamız, aile kontrol düzeyinin bireyin sosyal davranışları üzerindeki etkisini lise son sınıflar üzerinde uygulamalı olarak kanıtlayan Ulusoy, Demir ve Baran (2005)’in araştırma sonucunu desteklemektedir. Benzer yöndeki kuramsal değerlendirmeler Thornton ve Fricke tarafından da yapılmıştır. Onlara göre yardımseverlik gibi sosyal davranışlarının Güney Asya ve Çin’de Batı toplumlarına göre daha fazla görülmesinin nedeni, bu toplumlarda aile içi geleneksel kontrol mekanizmalarının 20. yüzyılın ikinci yarısında bile oldukça güçlü olmasıdır. Nitekim Batı çekirdek ailelerinde ebeveynlerin tam gün çalışma performanslarının artmasına paralel olarak, çocuklar da okumak ve çalışmak için evden ayrılmak zorunda kalmışlar; bu durum ebeveynlerin çocukların günlerini içinde geçirdiği sosyal çevre hakkında haberdar olmalarını ve çocuklarının günlük yaşantılarını izlemelerini güçleştirmektedir (Thornton ve Fricke, 1987, ss. 746-750).

Son olarak araştırma sonucu, toplumsal değişim sürecinde aile kurumunun temel fonksiyonlarından kontrol ve denetimin taşıdığı önemini göstermektedir. Modernleşme sürecinde geniş aile yapısının çekirdek aileye dönüşmesinin birey üzerindeki olumsuz etkileri Ogburn (1964) tarafından belirtildiği gibi yapısal olarak geçiştirilebilmiştir. Ebeveynlerin yerini parayla tutulan bakıcılar, anaokulları ve okullar almıştır. Bununla birlikte aile kurumunun denetim ve kontrol mekanizmasının okul ve bakıcılar gibi kurumlar tarafından yürütülme süreci ayrı bir tartışma konusudur.

Kaynakça

- Alexander, J. (1988). *Action and it's Enviroments*, New York: Colombia University Press.
- Baumrind, D. (1968). Authoritarian-Authoritative Control, *Adolescence Review*, 3, 255-272.
- Baundra, A. (1971). *Psychological Modeling Conflicting Theories*, Chigago: Atherton Press.
- Berger, P. (1993). *Dinin Sosyal Gerçekliği* (A. Coşkun, Çev.). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Carlo, G. ve Randall, B. (2002). The Development of a Measure of Prosocial Behaviors for Late Adolescents. *Journal of Youth and Adolescence*, 31, 31-44.
- Comte, A. (2001). *Pozitif Felsefe Kursları* (E. Atacay, Çev.). İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Durkheim, E. (1992). *İntihar* (Ö. Ozankaya, Çev.). Ankara: İmge Yayınevi.
- Geçtan, E. (1981). *Psikanaliz ve Sonrası*, İstanbul: Hür Yayınları.
- Giddens, A. (1990). *The Consequences of Modernity*, Standford: Polity Press.
- Giddens, A. (2004). *Modernliğin Sonuçları* (E. Kuşdil, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Goode, W. (2003). Family Changes over the Long Term: A Sociological Commentary. *Journal of Family History*, 28, 15–30.
- Horney, K. (1996). *Nevrozlar ve İnsan Gelişimi* (S. Budak, Çev.). Ankara: Açık Yayıncılık.
- İnkeles, A. (1998). *One World Emerging?*, New York: Westview Press.
- Kongar, E. (1979), *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*, Ankara: Bilgi Yayınevi.

- Kumru, A.; Carlo, G. ve Edwards, P. (2004). Olumlu Sosyal Davranışların Fiziksel, Kültürel, Bilişsel ve Duygusal Bazı Değişkenlerle İlişkisi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 19, 109-129.
- Levy, M. (1996). *Modernization & The Structure of Societies*, London: Transaction Publication.
- Ogburn, W. F. ve Nimkoff, F. (1955). *Technology and the Changing Family*, Cambridge: The Riverside Press.
- Ogburn, W. F. (1964). *On Culture and Social Change: Selected Papers*, Chigago: The University of Chigago Press.
- Parsons, T. ve Bales, R. (1956). *Family*, London: The Free Press.
- Parsons, T. (1959). The Social Structure of the Family. *The Family, it's Function and Destiniy*, (R. M. Anshen, Ed.). New York: Harper Brothers Publishers.
- Simmel, G. (2000). *Metropol ve Zihinsel Yaşam* (A. Aydoğan, Çev.). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Small, S. ve Kerns, D. (1993). Unwanted Sexual Activity Among Peers During Early and Middle Adolescent: Incidence and Risk Factors. *Journal of Marriage and the Family*, 55, 941-952.
- Sullivan, H. S. (2000). *Psikiatrinin Temel Kavramları* (T. Göbekçi, Çev.). Ankara: Yeryüzü Yayınevi.
- Thornton, A. ve Fricke, T. (1987). Social Change and the Family: Comparative Perspectives From The West, China and South Asia. *Sociological Forum*, 2, 746-766.
- Tonnies, F. (1955). *Community and Association* (C. Loomis, Çev.). London.
- Ulusoy, D. ,Özcan Demir, N., ve Görgün Baran, A. (2005). Parçalanmış Aile ve Gençlerde Sapmış Davranışlar: Lise Son Sınıf Gençliği Örneği. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2, 61-66.
- Weber, M. (1993). *Sosyoloji Yazıları* (T. Parla, Çev.). İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.

ŞİİR TERCÜMESİ ÜZERİNE -TÜRKÇEDE PRÉVERT ŞİİRİ ÖRNEĞİ-

Ş. Alpaslan *YASA*

Özet

Fransa'nın 20. yüzyıldaki en popüler şairlerinden biri olan Prévert'den muhtelif şair mütercimler tarafından Türkçeye yapılmış tercümelere hareketle, umumi olarak şiir tercümesi hakkında teorik sonuçlara ulaşmayı hedef alan bir çalışmanın ilk merhalesi olarak, burada, önce birtakım umumi sorular ve bunlara belki çözüm olabilecek bazı ipuçları ortaya konulmakta, daha sonra Prévert'in "Composition Française" başlıklı şiirinin Türkçedeki dört ayrı versiyonu üzerinde durarak pratiğe dayalı bir teorinin muhtemel ilk unsurları tespit edilmektedir.

Anahtar kelimeler: Tercüme teorisi, şiir tercümesi, Prévert.

On the Translation of Poetry -Case of Prévert Poem in Turkish-

Abstract

This paper, which constitutes the first stage of a study aiming to reach theoretical results regarding poetry translation in general by taking translations of Prévert, one of the most popular poets of France in 20th century, into Turkish by various poet-translators as a starting point, first puts forward some general questions and some hints which may lead to solutions for them and then determines the possible initial elements of a theory based on practice by dwelling on four different versions of Prévert's poem entitled as "Composition française" in Turkish.

Key words: Translation theory, translation of poetry, Prévert.

Prévert'in pek çok şiiri Türkçeye kazandırılmış bulunuyor. Bunların (2006 yılına kadar ve tespit edebildiğimiz) tamamının tablolaştırılmış bir dökümü makalemiz sonunda yer almaktadır. Hedefimiz, uzun vadede, bunların tamamını incelemek olmakla beraber, burada, *Türkçede Prévert Şiiri* çalışmamıza bir başlangıç olmak üzere, sadece, tek bir örnek üzerinde dikkatimizi toplayarak, şiir tercümesi hakkında zihnimize beliren ilk soru ve düşüncelere işaret etmek istiyoruz. Seçtiğimiz örnek "Composition Française" başlığını taşımaktadır ve Türkçede dört ayrı versiyonu mevcuttur. Bu versiyonlar üzerinde fikir yürütürken meseleler de netleşmiş ve daha verimli düşüncelere zemin hazırlanmış olacaktır. Ümidimiz, bu gibi düşüncelerle, netice olarak, şiir tercümesi sahasında, açıklayıcı değeri yüksek tutarlı bir teoriye ulaşmaktır.

Jacques PRÉVERT (1900-1977), Fransa'da, hiç şüphesiz, zamanının en popüler şairlerinden biriydi; hatta, Jacques BENS'in değerlendirmesine göre, 20. yüzyıl Fransa'sının «gerçekten popüler tek şairi» idi (Bens, 1995, s. 966). Bunun başlıca sebebi, herhâlde, doğrudan, en geniş kesimleriyle halkın hissiyatına tercüman olmasıdır. Gerçekten, şiirinin temaları da, yapısı da halkın teveccühünü kazanmasına çok müsaittir. Halk onlarda kendini bulduğu içindir ki birçok şiiri (bilhassa KOSMA'nın besteleriyle) şarkılaştırılmış olarak bugüne kadar dillerde dolaşagelmiştir.

Şiirlerinde hemen dikkati çeken bir husus, konuşur gibi yazılmış olmalarıdır; başka deyişle, onlara tabi bir konuşma düzeni hâkimdir. Bu bakımdan, ilk şiir kitabının adını *Sözler (Paroles)* koyması boşuna değildir. Dil, halkın günlük konuşma dilidir. Ancak, ondan, şaşırtıcı kelime oyunları ile ayrılır. Yer yer de sürrealist imajlar kullanır. Fakat, hepsinden önemlisi, onlarda halkın bin bir problemi dile gelir. Problemler hümanist bir ruhla işlenmiştir. Bu temayül, onu, bütün zalimlere ve haddini bilmez iktidar sahiplerine cephe almaya götürür. Her çeşit sömürünün ve haksız, ölçüsüz şiddetin karşısındadır. Toplumda ezilen herkesi sempatiyle anar. Âşıklara, çocuklara, düşkünlere, basit insanlara şefkatle eğilir. Patronlara karşı emekçilerin yanında saf tutar. Ordu ve savaş, kilise ve ruhban aleyhtardır. Kurulu Düzeni biteviye protesto eder (Berton, 1984, s. 127), fakat ihtilal tahrikçiliğine kalkışmaz ve hiçbir suretle şu veya bu ideolojinin propagandacısı rolüne yanaşmaz. Partilerle ve kendini beğenmiş güç sahipleriyle ince ince alay eder, hatta bazen da onlara karşı öfkelerini tutamaz. (Aşağıda üzerinde duracağımız şiiri de bunlardan biridir. Bu sefer alaya aldığı, bütün dünyayı fethetmeye kalkan "haşmetli imparator" Napolyon'dur!) Böylece şiirleri hem coşku hem alay doludur. Her çeşit ikiye bölünmüşlüğü yerin dibine geçirirler ve kendileri de, kendiliğinden kâğıda dökülmüşçesine içtendirler.

Prévert şiirinin cazibesinin bir başka yanı da sık sık gündelik hayattaki harikuladeliği dile getirmesidir. O, her fırsatta, günü gününe yaşadığımız, ama

kaniksama duygusuyla farkında olmadığımız nice harikuladeliğe dikkatimizi yöneltir. (Şu sıralar bir reklam sloganında dendiği gibi: «*Mucize, hayatın içindedir!*») Örnek vermek gerekirse: "Defin Merasimine Katılan Salyangozların Şarkısı"nda ("Chanson des escargots qui vont à l'enterrement") «güzden bahara seyahat eden salyangozlar»ın insana ilham ettiği yaşama sevincini terennüm eder. Bunun gibi, "Pater Noster" başlıklı şiirinde de, Hristiyanların "Babamız" diye hitap ettikleri Tanrı'ya yönelerek onu insan hayatından dışladıktan sonra, yeryüzündeki harikuladeliği sıralar ve insan bunlarla mutlu olabileceken, savaşçıların, işkencecilerin, dünyaya hükmedenlerin, vs. dünyayı çirkinleştirdiklerini -içi isyan dolarak- vurgular.

Oktaç Rifat da, kendisinin, Orhan Veli'nin ve Melih Cevdet'in ilk şiirlerinin Fransızcada "le merveilleux dans le quotidien" tabir edilen bu anlayışın tesiri altında olduğunu kaydederek diğer iki şairden verdiği örneklerle, dolaylı olarak, Prévert şiirinin bu hususiyetini çok güzel anlatmış olur:

“Orhan Veli'nin 'Ne Kadar Güzel' adlı şiirini hatırlayalım: Çayın rengi ne kadar güzel/ Sabah sabah/ Açık havada/ Hava ne kadar güzel/ Oğlan çocuk ne kadar güzel/ Çay ne kadar güzel. Şiire iyice kulak verilirse, şairin en olağan şeylere, olağanüstü imiş gibi hayranlıkla baktığı görülür. Melih Cevdet'in 'Alışamadım' adlı şiiri de bu duyguyla yazılmıştır: Bu dünya ne tuhaf/ Alışamadım bir türlü denize/ Beş kıtaya insan sesine/ Her gün yeniden düşünüyorum hepsini/ Alışamadım desem doğrudur/ Ellerime.” (Rifat, 1992, s. 168).

Prévert şiirinin başlıca hususiyetlerine kısaca bu şekilde temas ettikten sonra, yine Oktaç Rifat'a atıfta bulunarak şiir tercümesi meselesine geçelim. Bu değerli şair ve mütercimimiz, "Şiir Çevrilir mi?" başlıklı yazısında, bu soruya, meseleyi şiir dili açısından enine boyuna irdeledikten sonra, nihayetinde, «*Kimisi çevrilir, kimisi çevrilemez; mesela Mallarmé'nin şiirleri gibi tamamen Fransızcaya ve her bir şiirin örgüsüne mahsus birtakım hususiyetlerle (bilhassa müzikaliteyle) yüklü şiirler tercüme edilemez; ama bir Orhan Veli rahatlıkla tercüme edilebilir.*» şeklinde bir cevaba ulaşır (Rifat, 1992, s. 230). Aynı açıdan Prévert'in şiirlerini ele aldığımızda, ilk intibamız odur ki bunların da büyük bir kısmı, aynen Orhan Veli'ninkiler gibi, tercüme edilebilir mahiyettedir.

Şu hâlde ortaya atılabilecek ilk soru, umumi olarak şiirlerin tercüme edilebilirliği hususudur. Bu meseleyi de herhâlde önce umumi olarak edebî tercüme çerçevesinde mütalaa etmek gerekecektir. Zira edebî dil, kendine mahsus hususiyetleriyle, dil içinde ayrı bir dil gibi duruyor. Şiir dili de, edebî dilin daha da hususi bir hâli. Bu durumda, bir kere, mensur/manzum ayırımına dikkat etmek ihtiyacı ortaya çıkmaktadır.

İkinci soru, edebî eserlerin -ve bilhassa manzum olanların- hepsinin değil de, sadece bir kısmının mı tercüme edilebilir mahiyette olduğudur. Öyleyse tercüme edilebilirliğin veya edilemezliğin kıstasları ne olacaktır?

Mensur veya manzum, edebî eserlerin hiç olmazsa bir kısmının (belki büyük bir kısmının) tercüme edilebilir mahiyette olduğunu kabul etsek bile, acaba bunlar ne nispette umumi olarak tercüme faaliyetinin tarifine uygun düşecektir? Başka deyişle, bunların varış dilinde yeniden ifadesinde mütercim sınırları nelerdir? Ortaya çıkan metni hangi "objektif" kıstaslara göre orijinal metnin dengi sayıyoruz veya saymıyoruz? Zira edebî metinlerin ve bilhassa bunlardan manzum olanlarının tercümesinde, yeniden yaratma payının, pragmatik metinlerin tercümesine nazaran, çok daha fazla olduğu müşahede ediliyor. Acaba bu yaratma payı hangi dereceye varırsa, artık tercümenin sınırlarının aşıldığına ve ortaya -orijinalinden mülhem olmakla beraber- yeni bir metin çıkarıldığına hükmedeceğiz?

Şiir, bir başka dile yine şiir olarak mı, yoksa nesre çevrilerek mi aktarılmalı? Böyle bir sorunun cevabı ise, bizzat şiir vakıası üzerinde durarak verilebilir. Mademki şiirin tamamen kendine mahsus bir dili var ve şiirde şekil de mana kadar mühimdir ve şiiriyetin bir parçasıdır, o hâlde bir şiir tercümesinden bahsedebilmek için yine orijinaline denk bir şiir inşa etmek gerekir. Bunun için de mütercim bir şair olması şartı ortaya çıkıyor. Acaba şair bir mütercim elinden çıkan tercüme, ilk müellifinden çok müterciminin kendi sanat hususiyetlerini mi yansıtır? Eğer öyleyse, bu durumda hâlâ bir tercüme faaliyetinden bahsedilebilir mi? Yoksa şiirin aslı, sadece yeni bir şiir için ilham kaynağı vazifesi mi görmektedir?

Tefekkürümüzün bu noktasında Georges Mounin'in bu konudaki tespitlerini hatırlıyoruz. *Encyclopædia universalis*'in 1985 baskısına yazdığı "Traduction (Tercüme)" maddesinde şöyle diyordu:

“Tercümede bazen imkânsızlığa varan derecedeki zorluklar, iki tür sebebe dayanır. Birincisi kültürel mahiyettedir: Bu durumda, bir kültürün dil dışı bazı unsurlarını bir başka kültüre aktarmak söz konusudur. İkincisi ise, doğrudan dile özgüdür: Bu durumda da, bir dilin çok defa kendine mahsus olan birtakım kalıplarını diğer bir dilin farklı kalıplarına uydurmak gerekir (Mounin, 1985)

Bu tespitin arkasından edebî tercümenin hususiyetleri ve zorlukları hakkında şunları kaydediyor:

Asıl mesele, edebiyat ve şiir denen şu çok hususi mesajların tercümesidir. Dille ilgili yapılar tercüme edilebilir; ama ya vezinle, üslupla, şiiriyetle ilgili yapılar? Bu noktada, günümüz dil bilimi, nihayet olumlu bir cevap vermeye başlamıştır. Bu yapı ancak 'pertinent' ise, yani belli bir fonksiyona sahipse,

bir kıymet ifade eder. Öyleyse, bir şiir tercümesinde mesele, onu aynı şekil, aynı yapıyla tercüme etmek değildir. Tercüme edilecek şey, onun şiiriyet fonksiyonu veya fonksiyonları, yani yaptığı etki veya etkilerdir. Demek ki metnin şiiriyetini tercüme etmek lazımdır; yoksa şeklini değil. Şekli, ancak belli bir etki doğurmak için lüzumlu ise tercüme edilebilir. Her çeşit devrik ifade, atlama, durak, on iki heceli vezin, vs. estetik olarak illa ki anlamlı ve lüzumlu değildir (Mounin, 1985).

Bu pasajdaki en mühim tespit, tercüme edilmesi gerekenin, metnin şiiriyeti olduğu hususudur. Bununla beraber, edebî metinlerde hep tercüme edilemez olarak kalacak unsurlar bulunduğuna işaret ediyor:

“İşleri içinden çıkılması zor hâle getiren, (sekiz heceli vezin, sarma kafiyeli dörtlük, son kısmı altı heceli kıt'a gibi) birtakım muntazam şekillerin, önceki ünlüleri ima ederek şiir zevki uyandıran kültürel bir derinlikleri olmasıdır. Mesela Valéry'nin en güzel mısralarını okurken, hiç şüphesiz, La Fontaine'den, Racine'den, Baudelaire'den (bazen), Mallarmé'den vs. esintilerin de tadına varırız. Bu çağrışırmalar, her zaman veya -belki- çok kere, aktarılabılır mahiyette değildir (Mounin, 1985).

Yine de iyimser bir sonuca ulaşmaktadır:

“Bu durum, tercümenin, metafizik bir öz değil, sınırları, çabaları, başarıları, tarihiyle beşerî bir işlem olduğunu gözler önüne sermektedir ve onun tarihi, giderek tercüme edilebilirlik sınırının genişleme tarihidir. Tercüme, ya hep, ya hiç kanununa tâbi değildir. O, daima ve sadece, azimle, bir dilden diğerine geçen bir mesajın mümkün olan en yakın dengini bulma çabası ve bu bakımdan da güç bir iş olan insanlar arası iletişimin en parlak zaferlerinden biridir.” (Mounin , 1985, s.141).

Mounin'in bu tahlilleriyle Oktay Rifat'ınkiler arasındaki paralellik açıktır ve herhâlde bizim de bu tespitlerden hareketle tefekkürümüzü derinleştirmemiz gerekecektir.

Umumi teorik düşünce planında şimdilik bu kadarla yetinip bir nebze de Prévert tercümelerinden yukarıda söz konusu ettiğimiz örnek üzerinde fikir yürütelim. Önce şiirin aslını, sonra da dört değişik tercümesini veriyoruz.

COMPOSITION FRANÇAISE

Tout jeune Napoléon était très maigre
 et officier d'artillerie
 plus tard il devint empereur
 alors il prit du ventre et beaucoup de pays
 et le jour où il mourut il avait encore
 du ventre
 mais il était devenu plus petit.

(Paroles'den)

1) FRANSIZCA YAZMA

Napolyon gencecikken pek sıskaydı
 ve topçu subayıydı
 sonra sonra imparator oldu
 göbek bağıladı kilo aldı ülkeler aldı
 gün gelip göçtüğünde
 göbeği yine vardı
 ama kendisi daha bir küçülmüştü
 (Tahsin Saraç tercümesi)

2) YAZMA ÖDEVİ

Napoleon çok gençken çok cılızdı
 Topçu subayıydı
 İmparator oldu sonradan
 O zaman bir göbek birçok da memleket edindi
 Öldüğü gün
 Göbeği vardı yine
 Ama bir hayli küçülmüştü.
 (Sabahattin Eyüboğlu tercümesi)

3) FRANSIZCA YAZI

Körpecik Napolyon sıska mı sıska
 topçu subayıydı
 günün birinde imparator oldu
 sonra göbeklendi ülkeler aldı
 öldüğü gün de
 göbekliydi
 ama öyle küçülmüştü ki
 (Abdullah Rıza Ergüven tercümesi)

4) YAZMA ÖDEVİ

Gençken sıskanın biriydi
 Topçu subayı Napolyon
 İmparator oldu sonradan
 Göbek bağıladı ve ülkeler ele geçirdi o zaman
 Öldüğü gün göbeği gene yerindeydi
 Ama küçülürmüştü kendi
 (Orhan Suda tercümesi)

Bu metinleri mısra mısra karşılaştırabilecek şekilde tablolaştıralım:

"COMPOSITION FRANÇAISE" ŞİİRİNİN DÖRT AYRI TERCÜMESİNİN
MISRA MISRA KARŞILAŞTIRMASI

ASLI	T.S. Terc.	S.E. Terc.	A.R.E. Terc.	O.S. Terc.
COMPOSITION FRANÇAISE	FRANSIZCA YAZMA	YAZMA ÖDEVİ	FRANSIZCA YAZI	YAZMA ÖDEVİ
Tout jeune Napoléon était très maigre	Napolyon genccekken pek sıskaydı	Napoleon çok gençken çok cılızdı	Körpecik Napolyon sıska mı sıska	Gençken sıskanın biriydi
et officier d'artillerie	ve topçu subayıydı	Topçu subayıydı	topçu subayıydı	Topçu subayı Napolyon
plus tard il devint empereur	sonra sonra imparator oldu	İmparator oldu sonradan	günün birinde imparator oldu	İmparator oldu sonradan
alors il prit du ventre et beaucoup de pays	göbek bağladı kilo aldı ülkeler aldı	O zaman bir göbek birçok da memleket edindi	sonra göbeklendi ülkeler aldı	Göbek bağladı ve ülkeler ele geçirdi o zaman
et le jour où il mourut il avait encore	gün gelip göçtüğünde	Öldüğü gün	öldüğü gün de	Öldüğü gün göbeği gene yerindeydi
du ventre	göbeği yine vardı	Göbeği vardı yine	göbekliydi	
mais il était devenu plus petit	ama kendisi daha bir küçülmüştü	Ama bir hayli küçülmüştü.	ama öyle küçülmüştü ki	Ama küçülvermişti kendi

Şiirin aslı hicviye türündedir ve mizah yoluyla Napolyon'u iğnelemektedir. Serbest vezinle kaleme alınmıştır, ama anlamı pekiştirecek belli bir şekil düzeni vardır. Umumi örgüsü yanında, "r" ve "i" seslerine dayalı kafiyeler metnin şiiriyetini artırmıştır. Şiirde noktalama yoktur ve ilk mısradan sonraki bütün mısralar küçük harflerle başlamaktadır. Şiirin tercümesini zorlaştıracak hususi bir ses yapısı dikkati çekmemektedir. Sadece Fransızcaya veya şaire özgü birtakım deyimler, mecazlar ve ifade şekilleri de görülmemektedir. Bu bakımdan, hususi bir tercüme zorluğu söz konusu değildir.

Bu hususiyetleri sebebiyle, Türkçeye rahatlıkla aktarılmış tercümelemler karşı karşıya olduğumuz söylenebilir. Dört mütercim de, farklı derecelerde olmakla beraber, şiirin şekil şartına riayet etmişlerdir. Keza, şiirin manası ve mizahî üslûbu da tercümelerde aynen hissedilmektedir. Şu var ki Orhan Suda'nın metni, bize, bunların içinde en fazla şiiriyeti olan versiyon gibi görünmektedir. Tahsin Saraç'ın metni ise bu açıdan kanaatimizce oldukça yavan kalmaktadır.

Bu tercümeler, bütün olarak değil de, tek tek mısraları ve kelimeleri itibarıyla ele alındıklarında, bazı ifadeler hatalı veya yetersiz görünmektedir. Mesela Sabahattin Eyüboğlu'nun son mısra tercümesinden, aslına aykırı olarak,

Napolyon'un değil de, göbeğinin küçüldüğü anlamı çıkmaktadır. Öte yandan, Abdullah Rıza Ergüven'in "körpecik" ifadesinin uygun kaçmadığını düşünüyoruz. Çünkü bu ifade küçücük bir çocuk söz konusu olduğunda yerinde olabilir. Ayrıca, şiirin başlığını sadece "Kompozisyon" şeklinde aktarmak da bize daha tercihe şayandır.

Bununla beraber, bize öyle geliyor ki, bilhassa şiir tercümesinin eleştirisinde, tek tek şu veya bu kelimenin yahut mısraların aktarılışından çok şiirin tamamının havasına (ve elbette mesajına) dikkat etmek daha doğru olur. Eğer şiirin orijinalinin havası (ve mesajı) tercümesinde de hissediliyorsa, bir bütün olarak bu tercüme başarılı saymak lâzımdır. Zaten, Seleskovitch'in tarifince, tercüme faaliyeti de, *«mesajın 'kontekste uygun anlam'ını muhatapta aynı 'etki'yi yapacak şekilde bir başka dile aktarmak»*tan (Albir, 1990, s. 11) ibaret değil midir? İşte bu açıdan, ele aldığımız tercümelerin dördünü de başarılı sayabiliriz. Ama farklı derecelerde...

Bu mülahazalar çerçevesinde, biz de şöyle bir versiyona ulaşıyoruz:

KOMPOZİSYON

Napolyon
gencecik
sıska mı sıska
ve bir topçu subayı henüz
sonra
imparator
göbekli mi göbekli
ve ülkeler sahibi
öldüğü gün
hâlâ göbekli
ama küçücük biri

Netice olarak, **şiir tercümesi stratejileri** ve **şiir tercümelerinin değerlendirilmesi** hususunda, zihnimizde, hem bu sınırlı çalışma, hem de onu tamamlayan başka çalışmalarımız çerçevesinde ve ana hatlarıyla, *-ilham kaynaklarımız her ne olursa olsun, herhangi bir Batılı teorik yaklaşımın sözcülüğünü yapmak yerine esas itibarıyla kendi gözlemlerimize ve tefekkürümüze dayandığı için orijinal olduğunu ileri sürebileceğimiz-* şöyle bir teorik düşünce şekillenmektedir:

Eğer tercüme, kaynak metnin anlamını, aslındakiyle olabildiğince aynı etkiyi yapacak surette ikinci bir dilde yeniden ifade etme şeklinde anlıyorsak, *-ki bizim anlayışımız bu yöndedir-* şiir tercümesinde de, kaynak şiiri, ikinci dilde, kelime kelime, mısra mısra, parça parça aslındakiyle aynı

etkiyi yapacak surette ifade etmekten çok daha fazla, bir bütün hâlinde aynı etkiyi yapacak şekilde yeniden inşa etmenin asıl hedef olduğunu söyleyebiliriz. Şayet bir şiir tercümesi, mevzî kusurlarına, eksiklerine rağmen bunu sağlamışsa, o, başarılı olmuş demektir. Şu kadar ki şiirin etkisi ne nispette ifade edildiği dil ve kültüre münhasır birtakım şekil ve muhteva hususiyetlerine tâbi ise, onu, bir başka dilde, aslındakine benzer bir etkiyle yeniden inşa etme de o nispette zorlaşmakta ve mütercimim bir o kadar yaratıcı olmasını gerektirmektedir. Her hâl ü kârda, bilhassa herhangi bir edebî tercüme hakkındaki hükmümüzün, objektif olduğu kadar sübjektif bir cephesinin de bulunduğunu, dolayısıyla ancak izafî bir kıymet taşıdığını itiraf etmek zorundayız. Nitekim, bu izafiyet, sanat eserleri hakkındaki bütün tenkitler için de varittir. Çünkü bizatihi sanatın objektif bir ölçüsü yoktur. Bu bakımdan, biz, muhtelif tercüme için burada serdettiğimiz tenkitlerin ancak izafî bir kıymeti olduğunu teslim ettiğimiz gibi, her sanat tenkidi için de aynı kanaati beslemekte ve bunu, tercüme tenkidinin de başlıca bir esası olarak görmekteyiz.

EK BÖLÜM: TÜRKÇEDE PRÉVERT ŞİİRLERİ TABLOSU				
Şiirin Orijinal Başlığı	Tercüme Başlığı	Mütercimi	Kaynağı	Not
J'en ai vu plusieurs...	Türlüsü	Oktay Rifat	Orhan Veli; Oktay Rifat-Samih Rifat; Çapan-Canberk-Alova; Memet Fuat; Ahmet Necdet	<i>Paroles</i> 'den
La Grasse matinée	Sabah Keyfi	Oktay Rifat	Orhan Veli; Oktay Rifat-Samih Rifat; Çapan-Canberk-Alova; Memet Fuat; İlhan Berk	<i>Paroles</i> 'den
Les Paris stupides	Sıkıntılı Bahis	Oktay Rifat	Orhan Veli; Oktay Rifat-Samih Rifat; Çapan-Canberk-Alova; Memet Fuat; İlhan Berk	<i>Paroles</i> 'den
	Sardalyacı Kadınların Türküsü	Can Yücel	Çapan-Canberk-Alova; Memet Fuat	
Barbara	Barbara	Teoman Aktürel	Çapan-Canberk-Alova; Ahmet Necdet	<i>Paroles</i> 'den

	Barbara	Teo (Teoman Aktürel)	Memet Fuat	Aynı mütercimin biraz farklı eski versiyonu
	Barbara	Orhan Suda	Orhan Suda	
	Barbara	Abdullah Rıza Ergüven	Abdullah Rıza Ergüven	
	Barbara	Orhan Ülkülü	Orhan Ülkülü	
	Yumurcak	Sabahattin Eyüboğlu	Çapan-Canberk-Alova; Sabahattin Eyüboğlu	
La Belle saison	Canım Yaz Ayları	Oktay Rifat	Orhan Veli; Oktay Rifat-Samih Rifat; Memet Fuat; İlhan Berk	<i>Paroles'</i> den
	Yaz Ortasında	Orhan Suda	Orhan Suda	
	Yaz Ayları	Eray Canberk	Cengiz-Canberk	
	Güzelim Yaz Ayı	Sabahattin Eyüboğlu	Sabahattin Eyüboğlu	
	Güzel Mevsim	Abdullah Rıza Ergüven	Abdullah Rıza Ergüven	
	Bulutlar	Sabahattin Eyüboğlu	Memet Fuat; Sabahattin Eyüboğlu	
	Çeşitli	Can Yücel	Memet Fuat	
	Orman Siyaseti	Can Yücel	Memet Fuat	
Chez la fleuriste	Chez La Fleuriste (Çiçekçide)	Cemal Süreya	Memet Fuat; Ahmet Necdet	<i>Paroles'</i> den
	Çiçekçide	Orhan Suda	Orhan Suda	
	Çiçekçide	Abdullah Rıza Ergüven	Abdullah Rıza Ergüven	
Je suis comme je suis	Ben Bana Benzerim	Tahsin Saraç	Ahmet Necdet; Tahsin Saraç	<i>Paroles'</i> den
	Ben Bana Benzerim	Abdullah Rıza Ergüven	Abdullah Rıza Ergüven	
Pour faire le portrait d'un oiseau	Bir Kuşun Resmini Yapmak İçin	Sabahattin Eyüboğlu	Ahmet Necdet; Sabahattin Eyüboğlu	<i>Paroles'</i> den
	Bir Kuşun Resmini Yapmak İçin	Orhan Suda	Orhan Suda	
	Bir Kuşun Portresini Yapmak İçin	Metin Cengiz	Cengiz-Canberk	

Pour toi mon amour	Senin İçin Sevgilim	Abdullah Rıza Ergüven	Ahmet Necdet; Abdullah Rıza Ergüven	<i>Paroles'den</i>
	Sana Sevgilim	Orhan Suda	Orhan Suda	
	Sana Sevgilim	Tahsin Saraç	İlhan Berk; Tahsin Saraç	
	Senin İçin Sevgilim	Metin Cengiz	Cengiz-Canberk	
	Senin İçin Sevgilim	Orhan Ülkülü	Orhan Ülkülü	
Une Leçon de calcul	Hesap Dersi	Orhan Ülkülü	Orhan Ülkülü	<i>Paroles'den</i>
Déjeuner du matin	Kahvaltı	Ahmet Necdet	Ahmet Necdet	<i>Paroles'den</i>
	Sabah Kahvaltısı	Abdullah Rıza Ergüven	Abdullah Rıza Ergüven	
	Kahvaltı	Tahsin Saraç	Tahsin Saraç	
Cet Amour	Bu Aşk	Sezai Karakoç	Sezai Karakoç	<i>Paroles'den</i>
	Bu Sevda	Eray Canberk	Ahmet Necdet	
	Şu Sevi	Abdullah Rıza Ergüven	Abdullah Rıza Ergüven	
Paris at night	Paris At Night	Sabahattin Eyüboğlu	Ahmet Necdet; Sabahattin Eyüboğlu	<i>Paroles'den</i>
	Paris At Night	Eray Canberk	Cengiz-Canberk	
	Paris At Night	Abdullah Rıza Ergüven	Abdullah Rıza Ergüven	
Les Belles familles	Garip Aile	Sabahattin Eyüboğlu	Ahmet Necdet; Sabahattin Eyüboğlu	<i>Paroles'den</i>
	Güzel Aile	Abdullah Rıza Ergüven	Abdullah Rıza Ergüven	
	Korkmayın Sakın	Aykut Derman	Ahmet Necdet	
Tentative de description d'un dîner de têtes à Paris-France	Başkent Paris'te Başlardan Oluşan Bir Şölenin Tasviridir	Orhan Suda	Orhan Suda	<i>Paroles'den</i>
Histoire du cheval	Atın Hikâyesi	Orhan Suda	Orhan Suda	<i>Paroles'den</i>
La Pêche à la baleine	Balina Avı	Orhan Suda	Orhan Suda	<i>Paroles'den</i>
	Balina Avı	Sabahattin Eyüboğlu	Sabahattin Eyüboğlu	
Alicante	Alicante	Orhan Suda	Orhan Suda	<i>Paroles'den</i>
	Alicante	Abdullah Rıza Ergüven	Abdullah Rıza Ergüven	
Souvenirs de famille ou l'ange garde-chiourme	Aile Anıları ya da Taş Yürekli Melek	Orhan Suda	Orhan Suda	<i>Paroles'den</i>

J'en ai vu plusieurs...	Nicelerini Gördüm...	Orhan Suda	Orhan Suda	Paroles'den
Événements	Olaylar	Orhan Suda	Orhan Suda	Paroles'den
Fleurs et couronnes	Çiçekler ve Taçlardan	M. Âkil Aksan	M. Âkil Aksan	Paroles'den; kısmî tercüme
Le Cancre	Sınıfın En Tembeli	M. Âkil Aksan	M. Âkil Aksan	Paroles'den
	Haylaz Öğrenci	Orhan Suda	Orhan Suda	
	Okul Kaçağı	Abdullah Rıza Ergüven	Abdullah Rıza Ergüven	
Le Retour au pays	Memlekete Dönüş	Orhan Suda	Orhan Suda	Paroles'den
	Vatana Dönüş	Abdullah Rıza Ergüven	Abdullah Rıza Ergüven	
Le Concert n'a pas été réussi	Konser Başarılı Olmadı	Orhan Suda	Orhan Suda	Paroles'den
Le Temps des noyaux	Zor zamanlar	Orhan Suda	Orhan Suda	Paroles'den
Chanson des escargots qui vont à l'enterrement	Cenazeye Giden İki Salyangozun Şarkısı	Orhan Suda	Orhan Suda	Paroles'den
	Cenazeye Giden İki Salyangozun Türküsü	Sabahattin Eyüboğlu	Sabahattin Eyüboğlu	
Riviera	Riviera	Orhan Suda	Orhan Suda	Paroles'den
Familiale	Aile Hayatı	Orhan Suda	Orhan Suda	Paroles'den
	Aile	Metin Cengiz	Cengiz-Canberk	
La Crosse en l'air (Feuilleton)	Teslim Olma	Orhan Suda	Orhan Suda	Paroles'den
Cet Amour	Bu Sevda	Orhan Suda	Orhan Suda	Paroles'den
L'Orgue de Barbarie	Laterna	Orhan Suda	Orhan Suda	Paroles'den
Page d'écriture	Okul Ödevi	Orhan Suda	Orhan Suda	Paroles'den
	Yazı Sayfası	Metin Cengiz	Cengiz-Canberk	
	Yazı Sayfası	Abdullah Rıza Ergüven	Abdullah Rıza Ergüven	
Le Désespoir est assis sur un banc	Umutsuzluk Bir Kanapeye Oturmuş	Orhan Suda	Orhan Suda	Paroles'den
	Oturmuş Umutsuzluk Sıranın Üstüne	Abdullah Rıza Ergüven	Abdullah Rıza Ergüven	
Chanson de l'oiseleur	Kuşbazın Şarkısı	Orhan Suda	Orhan Suda	Paroles'den
	Kuşçu Türküsü	Sabahattin Eyüboğlu	Sabahattin Eyüboğlu	
L'École des Beaux-Arts	Güzel Sanatlar Okulu	Orhan Suda	Orhan Suda	Paroles'den
Le Miroir brisé	Kırık Ayna	Orhan Suda	Orhan Suda	Paroles'den
	Kırık Ayna	Eray Canberk	Cengiz-Canberk	
	Kırık Ayna	Abdullah Rıza Ergüven	Abdullah Rıza Ergüven	
Chanson	Şarkı	Orhan Suda	Orhan Suda	Paroles'den

	Türkü	Abdullah Rıza Ergüven	Abdullah Rıza Ergüven	
Composition française	Yazma Ödevi	Orhan Suda	Orhan Suda	Paroles'den
	Yazma Ödevi	Sabahattin Eyüboğlu	Sabahattin Eyüboğlu	
	Fransızca Yazı	Abdullah Rıza Ergüven	Abdullah Rıza Ergüven	
	Fransızca Yazma	Tahsin Saraç	Tahsin Saraç	
Premier jour	İlk Gün	M. Âkil Aksan	M. Âkil Aksan	Paroles'den
	İlk Gün	Orhan Suda	Orhan Suda	
	İlk Gün	Sabahattin Eyüboğlu	Sabahattin Eyüboğlu	
	İlk Gün	Abdullah Rıza Ergüven	Abdullah Rıza Ergüven	
	İlk Gün	Tahsin Saraç	Tahsin Saraç	
Le Message	Haber	Orhan Suda	Orhan Suda	Paroles'den
	Haber	Eray Canberk	Cengiz-Canberk	
Dimanche	Pazar Günü	Orhan Suda	Orhan Suda	Paroles'den
	Pazar Günü	Eray Canberk	Cengiz-Canberk	
	Pazar	Teoman Aktürel	Ahmet Necdet	
Le Jardin	Bahçe	Orhan Suda	Orhan Suda	Paroles'den
	Bahçe	A. R. Ergüven	A. R. Ergüven	
L'Automne	Sonbahar	Orhan Suda	Orhan Suda	Paroles'den
	Sonbahar	Abdullah Rıza Ergüven	Abdullah Rıza Ergüven	
Le Bouquet	Çiçek Demeti	Orhan Suda	Orhan Suda	Paroles'den
	Çiçek Demeti	Eray Canberk	Cengiz-Canberk	
	Çiçek Demeti	Abdullah Rıza Ergüven	Abdullah Rıza Ergüven	
Inventaire	Döküm / Envanter	Orhan Suda	Orhan Suda	Paroles'den
	Döküm	Eray Canberk	Cengiz-Canberk	
La Rue de Buci maintenant	Buci Sokağı Şimdi	Orhan Suda	Orhan Suda	Paroles'den
L'Amiral	Amiral	Orhan Suda	Orhan Suda	Paroles'den
Promenade de Picasso	Picasso Gezinirken	Orhan Suda	Orhan Suda	Paroles'den
	Picasso'nun Gezisi	Sabahattin Eyüboğlu	Sabahattin Eyüboğlu	
Le Grand homme	Büyük Adam	Metin Cengiz	Cengiz-Canberk	Paroles'den
	Büyük Adam	Abdullah Rıza Ergüven	Abdullah Rıza Ergüven	
Chasse à l'enfant	Çocuk Avı	Metin Cengiz	Cengiz-Canberk	Paroles'den
	Çocuk Avı	Sabahattin Eyüboğlu	Sabahattin Eyüboğlu	
	Çağdaş Zamanlar	Eray Canberk	Cengiz-Canberk	Histoires (Öyküler)'den
	Irmak	Eray Canberk	Cengiz-Canberk	Histoires

	Dere	Sabahattin Eyüboğlu	Sabahattin Eyüboğlu	(<i>Öyküler</i>)'den. Bu şiir Eyüboğlu'nun diğer "Dere" başlıklı tercümesinden farklıdır.
	Ayak Üstü Şölen	Eray Canberk	Cengiz-Canberk	<i>Histoires (Öyküler)</i> 'den
	Kedi ve Kuş	Eray Canberk	Cengiz-Canberk	<i>Histoires (Öyküler)</i> 'den
	Mea Culpa	Eray Canberk	Cengiz-Canberk	<i>Histoires (Öyküler)</i> 'den
	Dinme	Eray Canberk	Cengiz-Canberk	<i>Histoires (Öyküler)</i> 'den
	Fener Bekçisi Kuşları Pek Sever	Eray Canberk	Cengiz-Canberk	<i>Histoires (Öyküler)</i> 'den
	Gölgeler	Eray Canberk	Cengiz-Canberk	<i>Histoires (Öyküler)</i> 'den
Au Pavillon de la boucherie	Kasapta	Metin Cengiz	Cengiz-Canberk	<i>Histoires (Öyküler)</i> 'den
	Kasap Dükkânında	Sabahattin Eyüboğlu	Sabahattin Eyüboğlu	
	Seyahatler	Metin Cengiz	Cengiz-Canberk	<i>Histoires (Öyküler)</i> 'den
	Küçük Dişi Aslanım	Metin Cengiz	Cengiz-Canberk	<i>Histoires (Öyküler)</i> 'den
	Tembellik	Metin Cengiz	Cengiz-Canberk	<i>Histoires (Öyküler)</i> 'den
	Hayat Dersi	Metin Cengiz	Cengiz-Canberk	<i>Histoires (Öyküler)</i> 'den
	Hayat Kervanı	Sabahattin Eyüboğlu	Sabahattin Eyüboğlu	
	Meteor	Metin Cengiz	Cengiz-Canberk	<i>Histoires (Öyküler)</i> 'den
	Neyi Düşlüyordun	Metin Cengiz	Cengiz-Canberk	<i>Histoires (Öyküler)</i> 'den
	Sabah	Eray Canberk	Cengiz-Canberk	<i>Histoires (Öyküler)</i> 'den
	Hayvanların Sıkıntıları Var	Eray Canberk	Cengiz-Canberk	<i>Histoires (Öyküler)</i> 'den
	Buyrun Bakalım	Eray Canberk	Cengiz-Canberk	<i>Histoires (Öyküler)</i> 'den
	Kurşuna Dizilmiş	Eray Canberk	Cengiz-Canberk	<i>Histoires (Öyküler)</i> 'den
	Kurşuna Dizilmiş	Tahsin Saraç	Tahsin Saraç	
	Dip Dekorü	Metin Cengiz	Cengiz-Canberk	<i>Histoires (Öyküler)</i> 'den
Le Chat et l'oiseau	Orhan Ülkülü	Orhan Ülkülü	Orhan Ülkülü	<i>Histoires</i> 'den
On	Hizmetçi	M. Âkil Aksan	M. Âkil Aksan	<i>Spectacle (Seyirlik)</i> 'den
	Kuru Yapraklar	M. Âkil Aksan	M. Âkil Aksan	

	Çocukların Şarkısı	Eray Canberk	Cengiz-Canberk	<i>Spectacle (Seyirlik)</i> 'den
	Suyun Şarkısı	Eray Canberk	Cengiz-Canberk	<i>Spectacle (Seyirlik)</i> 'den
	Seine Nehrinin Şarkısı	Eray Canberk	Cengiz-Canberk	<i>Spectacle (Seyirlik)</i> 'den
	Savaş	Metin Cengiz	Cengiz-Canberk	<i>Spectacle (Seyirlik)</i> 'den
	Ev Hâli	Metin Cengiz	Cengiz-Canberk	<i>Spectacle (Seyirlik)</i> 'den
	Kan ve Tüyley	Metin Cengiz	Cengiz-Canberk	<i>Spectacle (Seyirlik)</i> 'den
	Büyük Şebeke Reisinin Oğlu	Metin Cengiz	Cengiz-Canberk	<i>Spectacle (Seyirlik)</i> 'den
	Aşk ve İhanet	Metin Cengiz	Cengiz-Canberk	<i>La Pluie et le beau temps (Yağmur ve Güzel Hava)</i> 'dan
	Kuş Hediyesi	Metin Cengiz	Cengiz-Canberk	<i>La Pluie et le beau temps (Yağmur ve Güzel Hava)</i> 'dan
	Şimdi Büyüdüm	Metin Cengiz	Cengiz-Canberk	<i>La Pluie et le beau temps (Yağmur ve Güzel Hava)</i> 'dan
	Beyinsiz Küçük Kafa	Metin Cengiz	Cengiz-Canberk	<i>La Pluie et le beau temps (Yağmur ve Güzel Hava)</i> 'dan
	Andaç	Metin Cengiz	Cengiz-Canberk	<i>La Pluie et le beau temps (Yağmur ve Güzel Hava)</i> 'dan
	In Memoriam	Metin Cengiz	Cengiz-Canberk	<i>La Pluie et le beau temps (Yağmur ve Güzel Hava)</i> 'dan
	Nice Orman	Eray Canberk	Cengiz-Canberk	<i>La Pluie et le beau temps (Yağmur ve Güzel Hava)</i> 'dan
	Saban Demiri Altında	Eray Canberk	Cengiz-Canberk	<i>La Pluie et le beau temps (Yağmur ve Güzel Hava)</i> 'dan
	Zaman	Eray Canberk	Cengiz-Canberk	<i>La Pluie et le beau temps (Yağmur ve Güzel Hava)</i> 'dan
	Her Şey Yitip Gidiyordu	Eray Canberk	Cengiz-Canberk	<i>La Pluie et le beau temps (Yağmur ve Güzel Hava)</i> 'dan
	Fırtına ve Aydınlık Gök Parçası	Eray Canberk	Cengiz-Canberk	<i>La Pluie et le beau temps (Yağmur ve Güzel Hava)</i> 'dan
Quartier libre	Serbest Mahalle	Sabahattin Eyüboğlu	Sabahattin Eyüboğlu	<i>Paroles</i> 'den
Le Bonheur des	Kimilerinin	Sabahattin	Sabahattin	<i>Histoires</i> 'dan

uns	Mutluluğu	Eyüboğlu	Eyüboğlu	
Soyez polis I	Saygılı Olun	Sabahattin Eyüboğlu	Sabahattin Eyüboğlu	<i>Histoires'dan</i>
Soyez polis II	Her Saygıda Bir Keramet Vardır	Sabahattin Eyüboğlu	Sabahattin Eyüboğlu	<i>Histoires'dan</i>
La Nouvelle saison	Yeni Mevsim	Sabahattin Eyüboğlu	Sabahattin Eyüboğlu	<i>Histoires'dan</i>
Les Oiseaux du souci	Keder Kuşları	Sabahattin Eyüboğlu	Sabahattin Eyüboğlu	<i>Paroles'den</i>
	Tasa Kuşları	Abdullah Rıza Ergüven	Abdullah Rıza Ergüven	
Noël des ramasseurs de neige	Kar Küreyicilerinin Noel Türküsü	Sabahattin Eyüboğlu	Sabahattin Eyüboğlu	<i>La Pluie et le beau temps'dan</i>
L'Enfance	Çocukluk	Sabahattin Eyüboğlu	Sabahattin Eyüboğlu	<i>Histoires'dan</i>
Tant de forêts...	Bunca Orman	Sabahattin Eyüboğlu	Sabahattin Eyüboğlu	<i>La Pluie et le beau temps'dan</i>
Les Prodiges de la liberté	Hürriyet Cilveleri	Sabahattin Eyüboğlu	Sabahattin Eyüboğlu	<i>Histoires'dan</i>
Le Matin	Sabah	Sabahattin Eyüboğlu	Sabahattin Eyüboğlu	<i>Histoires'dan</i>
Chanson des cireurs de souliers	Ayakkabı Boyacılarının Türküsü	Sabahattin Eyüboğlu	Sabahattin Eyüboğlu	<i>Histoires'dan</i>
Le Contrôleur	Bilet Kontrol	Sabahattin Eyüboğlu	Sabahattin Eyüboğlu	<i>Paroles'den</i>
	Denetçi	Abdullah Rıza Ergüven	Abdullah Rıza Ergüven	
	Doğru Değil	Sabahattin Eyüboğlu	Sabahattin Eyüboğlu	
L'Accent grave	Ciddî Mesele	Sabahattin Eyüboğlu	Sabahattin Eyüboğlu	<i>Paroles'den</i>
Pater Noster	Pater Noster	Sabahattin Eyüboğlu	Sabahattin Eyüboğlu	<i>Paroles'den</i>
Le Discours sur la paix	Barış Üstüne Söylev	Sabahattin Eyüboğlu	Sabahattin Eyüboğlu	<i>Paroles'den</i>
Noces et banquets	Düğün Dernek	Sabahattin Eyüboğlu	Sabahattin Eyüboğlu	<i>Paroles'den</i>
La Sagesse des nations	Milletlerin Aklı	Sabahattin Eyüboğlu	Sabahattin Eyüboğlu	
la Rivière	Dere	Sabahattin Eyüboğlu	Sabahattin Eyüboğlu	<i>La Pluie et le beau temps'dan</i>
	Sevgi Gülümser	Sabahattin Eyüboğlu	Sabahattin Eyüboğlu	
Le Météore	Göktaşı	Sabahattin Eyüboğlu	Sabahattin Eyüboğlu	<i>Histoires'dan</i>
L'Éclipse	Güneş Tutulması	Sabahattin Eyüboğlu	Sabahattin Eyüboğlu	<i>Paroles'den</i>
	Güneş Tutulması	Abdullah Rıza Ergüven	Abdullah Rıza Ergüven	

	Gün Tutulması	Tahsin Saraç	Tahsin Saraç	
	Onlar	Sabahattin Eyüboğlu	Sabahattin Eyüboğlu	
	İspanya'da	Sabahattin Eyüboğlu	Sabahattin Eyüboğlu	
Où je vais, d'où je viens?	Nereye mi Gidiyorum?...	Sabahattin Eyüboğlu	Sabahattin Eyüboğlu	<i>La Pluie et le beau temps'dan</i>
Le Droit chemin	Doğru Yol	Sabahattin Eyüboğlu	Sabahattin Eyüboğlu	<i>Paroles'den</i>
	Kuşlu Ders	Sabahattin Eyüboğlu	Sabahattin Eyüboğlu	
Encore une fois sur le fleuve	Bir Kez Daha Nehrin Üstünde	Sabahattin Eyüboğlu	Sabahattin Eyüboğlu	<i>Histoires'dan</i>
	Suluk Soluğa Zaman	Sabahattin Eyüboğlu	Sabahattin Eyüboğlu	
	Kurşuna Dizilmiş	Sabahattin Eyüboğlu	Sabahattin Eyüboğlu	
Jour de fête	Bayramdır...	Sabahattin Eyüboğlu	Sabahattin Eyüboğlu	<i>Histoires'dan</i>
	Gelişigüzel	Sabahattin Eyüboğlu	Sabahattin Eyüboğlu	
	Hesap	Sabahattin Eyüboğlu	Sabahattin Eyüboğlu	
	Kule	Sabahattin Eyüboğlu	Sabahattin Eyüboğlu	
	Hemen Hemen	Abdullah Rıza Ergüven	Abdullah Rıza Ergüven	
	Derinlik ve Kırmızı	Abdullah Rıza Ergüven	Abdullah Rıza Ergüven	
	Laterna	Abdullah Rıza Ergüven	Abdullah Rıza Ergüven	
Le Temps perdu	Yitik An	Abdullah Rıza Ergüven	Abdullah Rıza Ergüven	<i>Paroles'den</i>
	Boşa Giden Zaman	Tahsin Saraç	Tahsin Saraç	
	Bildiri	Abdullah Rıza Ergüven	Abdullah Rıza Ergüven	
	Sultan	Abdullah Rıza Ergüven	Abdullah Rıza Ergüven	
	Sultan	Tahsin Saraç	Tahsin Saraç	
	Konuşma	Abdullah Rıza Ergüven	Abdullah Rıza Ergüven	
Place du Carrousel	Carrousel Alanı	Abdullah Rıza Ergüven	Abdullah Rıza Ergüven	<i>Paroles'den</i>
	Carrousel Alanı	Tahsin Saraç	Tahsin Saraç	

Kaynakça:

- Aksan, M. Â. (1955). *Yeni Fransız Şiirinden Seçmeler*, İstanbul: Fikir ve Sanat YI.
- Bengü. M. F. (1999). *Dünya Yazınından Seçilmiş Çeviri Şiirler* (3. bs.). İstanbul: Adam YI.
- Bens, J. (1995). Prévert (J.). *Encyclopædia Universalis*, t. 18, pp. 965-966
- Berk, İ. (2001). *Başlangıcından Bugüne Fransız Şiir Antolojisi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür YI.
- Berton, J.-C. (1984). *Histoire de la littérature et des idées en France au XXe siècle. Angoisses, révoltes et vertiges*, Paris: Hatier.
- Canberk, E. ve Cengiz, M. (1993). Jacques Prévert. *Seçme Şiirler*, İstanbul: Yön Yayıncılık.
- Çapan, C., Canberk, E. ve Alova, E. (2000). *Çağdaş Dünya Şiiri Antolojisi* (2. bs.). İstanbul: Adam YI.
- Ergüven, A. R. (1980). Jacques Prévert. *Şiirler*, İstanbul: Yeditepe YI.
- Eyuboğlu, S. (1995). Jacques Prévert. *Şiirler* (2. bs.). İstanbul: Milliyet YI.
- Hurtado Albır, A. (1990). *La Notion de fidélité en traduction*, Paris: Didier Érudition.
- Karakoç, S. (1986). *Batu Şiirlerinden -Çeviriler-* (3. bs. ; ilk bs. 1976). İstanbul: Diriliş YI.
- Mounin, G. (1985). Traduction. *Encyclopædia universalis*, Paris, corpus 18, pp. 139-141.
- Necdet, A. (1997). *Baudelaire'den Günümüze Fransız Şiiri Antolojisi*, İstanbul: Adam YI.
- Oktay, R. (1992). *Şiir Konuşması*, İstanbul: Adam YI.
- Oktay, R. ve Rifat, S. (1994). Gece Yazı. *Çeviri Şiirler*, İstanbul: Yapı Kredi YI.
- Prévert, J. (1962). *Paroles*, Paris: nrf/Le Point du Jour.
- Prévert, J. (1963). *La Pluie et le beau temps*, Paris: nrf/Le Point du Jour.
- Prévert, J. (1965). *Histoires*, Paris: nrf/Le Point du Jour.
- Prévert, J. (1995). *Paroles*, Paris: Éd. Gallimard, coll. Folio.
- Prévert, J. (1995). *Spectacle*, Paris: nrf/Le Point du Jour.
- Saraç, T. (1963). Günümüz Fransız Şiiri. *On Ozan*, Ankara: Dernek YI.
- Suda, O. (1999). Jacques Prévert. *Sözler*, İstanbul: Yapı Kredi YI.
- Ülkülü, O. (Tarihsiz). *Fransızcada Çok Ünlü Şiirler (Fransızca ve Türkçe)*, Ankara.
- Veli, O., Oktay, R. ve Cevdet, M. (1963). *Batıdan Şiirler*, İstanbul: Yeditepe YI.

Cafer GARİPER – Yasemin KÜÇÜKCOŞKUN (2009) **DİONİZYAK
COŞKUNUN İHTİŞAM ve SEFALETİ: YAKUP KADRI’NİN NUR BABA
ROMANINA PSİKANALİTİK BİR YAKLAŞIM**, İstanbul: Akademik
Kitaplar, 243 s.

*Nurtaç ERGÜN**

Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun ikinci romanı *Nur Baba* (1922), yayımlandığı yıldan günümüze kadar pek çok çalışmanın ve eleştiri yazısının konusu olmuştur. 2009 yılında yayımlanan *Dionizyak Coşkunun İhtişam ve Sefaleti: Yakup Kadri’nin Nur Baba Romanına Psikanalitik Bir Yaklaşım* isimli çalışmadan önce romanla ilgili mühim tespitler, Yakup Kadri üzerine yapılmış monografik çalışmalarda¹, romanı tekil olarak konu alan makalelerde² ve romana kısa da olsa değinmiş olan edebiyat tarihlerinde³ yer almıştır.

Yakup Kadri’nin romanı üzerine yapılan incelemeler ve tespitler genel bir çerçeve içerisinde değerlendirildiğinde, çoğunlukla romanın konusunun ve konusu dolayısıyla yarattığı tepkilerin işlendiği görülmektedir. Bunun yanında romana kurgusal açıdan -kişi, zaman, mekân- yaklaşımlar da bulunmaktadır. Burada ilgi çekici olan ve roman hakkında yayımlanan son çalışmanın değerini ortaya çıkarabilecek iki farklı noktadan bahsedilebilir. Bunlardan biri, daha önce yapılmış çalışmaların içinde Niyazi Akı’nın ve Cevdet Kudret’in⁴ *Nur Baba* romanının temelini Antik Yunan’a dayandırma meselesidir. Bir diğeri ise Tarık Özcan’ın *Nur Baba*’yı konu alan makalesinde romanın belli bir kesitine –kişi bağlamında/Nigâr Hanım- psikolojik bir çözümleme yöntemi uygulamasıdır. *Dionizyak Coşkunun İhtişam ve Sefaleti* başlıklı çalışmadan önce roman için Antik Yunan temeli ortaya atılmış, romanın çözümlenme sürecinde psikoloji biliminden bir verim alınabileceği düşünülmüştür. Fakat bu çalışmayla beraber öne sürülen bu iki önemli nokta, kapsamı daha da genişletilerek ve derinleştirilerek işlenmiştir; roman Dionysos kültü ile doğrudan ilişkilendirilme yoluna gidilmiştir ve psikanaliz, romanın bütününde -mit ve arketip bağlamında- çözümlemenin odak noktası haline getirilmiştir. Bu çalışmaya kadar roman üzerinde yapılan en geniş inceleme bir makale seviyesindedir, üstelik farklı bakış açıları geliştirme yolundaki eleştiriler de azınlıktadır. Yakup Kadri’nin *Nur Baba* isimli romanını psikanalitik yöntemle çözümleme girişiminde bulunan bu çalışma, roman üzerine yapılmış hem en

* Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi

¹ Aktaş, 1987; Akı, 2001.

² Aytaş, 1999; İleri, 1990; Özcan, 2002; Gariper, 2005.

³ Banarlı, 1987; Enginün, 2006; Özön, 1934; Sevik, 1942; Ünlü - Özcan, 1987.

⁴ Kudret, 1987.

kapsamlı hem de farklı yaklaşımlar geliştirme açısından en zengin içeriğe sahip inceleme olarak kabul edilebilir.

Yakup Kadri'nin Nur Baba Romanına Psikanalitik Bir Yaklaşım isimli inceleme kitabı Süleyman Demirel Üniversitesi'nde öğretim üyesi olan Cafer Gariper ve yüksek lisans öğrenimini tamamlamış olan Yasemin Küçükçoşkun tarafından hazırlanmış ortak bir çalışmadır.

Eser, Önsöz ve Giriş kısımlarının ardından üç bölümden oluşmaktadır. Son kısımda ise Sonuç, Bibliyografya, Özel Adlar İndeksi ve Sözlük bulunmaktadır.

Edebiyat psikoloji ilişkisi yirminci yüzyılda baş gösteren bir oluşumdur. Psikolojinin gelişimi pek çok alana olduğu gibi edebiyata da etki etmiştir. Özellikle S. Freud'un bilinçaltı kavramını ortaya atmasıyla gelişmeye başlayan alan G. Jung, A. Adler, Lacan gibi değerli bilim adamlarının farklı yaklaşımlarıyla çok geniş bir sahaya yayılmıştır. İşin edebiyatla olan bağlantısı da zamanla değişime uğramış farklı bakış açılarının gelişmesine sebep olmuştur. Edebiyatta uygulanan psikanaliz temelli eleştiri değişik amaçlara hizmet etmiştir. Kimi zaman sanatçının psikolojisini, bilinçaltını ortaya koymak; kimi zaman eserdeki şahısların davranışlarını psikanalizle inceleyerek eserin çözümlenmesini sağlamak; kimi zaman da bilinçaltı kavramı ile yaratma eylemini açıklığa kavuşturmak...

Eleştiri kuramları edebi eseri anlamlandırma, değerlendirme ve sınıflandırma yollarının çeşitlenmesini sağlar. Bu çeşitlilikle farklı bakış açılarının değeri ortaya çıkar. Bu anlamda Nur Baba romanının farklı bir inceleme yöntemi ile ele alınması mühim bir çalışmanın doğmasına sebep olmuştur. Belirtilmesi gereken bir diğer husus, incelemede psikanalitik eleştiri yöntemini yanında tarihi eleştiri yönteminin de uygulandığıdır. Psikanalitik eleştiri yönteminin içinde arketipsel eleştiri, incelemenin çekirdek noktasını oluşturmuştur.

İncelemenin Giriş bölümünde Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun edebi kişiliği ve eserleri hakkında bilgi verilmiş; edebiyat tarihindeki önemi ve yeri anlatılmıştır.

"Psikanaliz" ve "Edebiyat ile Dionysos: Aykırı ve Coşkun" isimli iki ayrı alt başlık birinci bölümü oluşturmaktadır. Bu bölümde romanın açıklanma ve anlamlandırılma sürecinde yol gösterici olarak kullanılacak kuram, felsefe ve bazı temel bilgiler bulunmaktadır. "Psikanalitik eleştiri", "Arketipsel psikoloji", "Mit - edebiyat ilişkisi ve kolektif bilinç" ile "Psikanaliz - edebiyat ilişkisi" birinci bölümde yer alan alt başlıklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Eserdeki kişilerin davranışlarının değerlendirilmesi ve incelenmesi ile esere daha iyi nüfuz edileceği, eserin daha iyi anlaşılacağı ve çözümleneceği fikri, psikanalitik eleştirinin seçilmesinin ve ortak kültür anlatılarının ana motif olarak alınmasının sebebidir. Fakat araştırmacılar yalnız yüzeysel bir eleştiri ile amaçlamamıştır bu sonucu. Arketipsel psikoloji ve mit- kolektif bilinç derin yapıya inmeyi

sağlayacak önemli anahtarlar olarak görülmüştür. Mitoloji bilgisi kültürlerin ortak noktası olduğu için, bazı yapılmaların, ritüellerin değişerek, dönüşerek sürmesi, araştırmacıların Dionysos'un sahip olduğu özellikleri *Nur Baba* romanında da görmelerinin temel dayanağı olmuştur. Mit kavramı, Dionysos, psikanaliz bu anlamda farklı bakış açılarıyla eseri çok yönlü değerlendirme fırsatını doğurmuştur. "Dionysos: Aykırı ve Coşkun" başlığı altında romanın temelinde ilişki kurulan Yunan ve Roma mitolojisinde yer alan Dionysos'un anlatısı yer almıştır.

"Nur Baba Romanı ve Yarattığı Akisler" başlığı ile isimlendirilen ikinci bölümde, *Nur Baba* romanının basında, edebiyat tarihlerinde, yurt dışında, sinemada nasıl var olduğu, eserin yazıldığı dönemde ve sonraki dönemlerde nasıl ele alındığı, nasıl bir değerlendirmeye tabi tutulduğu küçük başlıklar altında ortaya konmuştur. Bu bölümün içeriği ile araştırmacılar romanın edebiyat tarihindeki yerini tespit etmekle incelemenin bütünlüklü bir yapı arz etmesini sağlamışlardır.

"Nur Baba Romanına Psikanalitik Bir Yaklaşım" üçüncü bölümün ana başlığıdır. Üçüncü bölüm araştırmacıların asıl ulaşmak istedikleri düşüncenin ve metodun işlendiği yerdir. Romana psikanalitik eleştiri yöntemi uygulanmış, kişiler ve olaylar bu yolla incelenmeye çalışılmıştır. Birinci bölümde teorik ve temel bilgisi verilen psikanaliz (alt kol olarak arketipsel psikoloji) , Dionysos ve mit bu bölümde eserin değerlendirilmesinde kullanılmıştır.

İncelemede, Yakup Kadri'nin *Nur Baba* romanının mitolojideki Dionysos ve Apollon çatışması ile paralellik içinde olduğu düşüncesi savunulur. Duygu ve aklın karşıtlığı, birbirine üstünlük sağlama durumu romanda tespit edilen ana öge olmuştur. Dionysos ve Nur Baba, Dionysos'un - Nur Baba'nın cazibesinden kurtulamayan kadınlar ve Dionysos ritüelleriyle tekkede yapılan ayinler arasında belli başlı benzerlikler olduğu fikri kanıtlanmaya çalışılır. Araştırmacılar yirmi dört kısa başlıkla romanı önemli ayrıntıları kaçırmadan anlamlandırma yoluna gitmiştir. Yakup Kadri'nin yaşadığı devirdeki olumsuzlukları tarafsızca ve objektif bir bakış açısıyla diğer pek çok eserinde olduğu gibi bu eserinde de okura sunmuş olması eserin içinde barındırdığı tekke eleştirisini gözler önüne serer. Son bölümdeki kısa başlıklardan biri olan "Mekânın Poetikasızlığı"nda romandaki bozulan tekke geleneğinin sistemi ve tekkeye mensup olan insanların eleştirisi araştırmacılar tarafından da açıklığa kavuşturulmuştur.

Cafer Gariper'in ve Yasemin Küçükcoşkun'un birlikte ortaya çıkardığı *Yakup Kadri'nin Nur Baba Romanına Psikanalitik Bir Yaklaşım* isimli kitabı, birden fazla yöntemin bir arada kullanıldığı başarılı bir çalışmadır. Bu çalışma, konu edindiği edebi eserin mevcudiyetini anlamlandırma, edebiyat tarihindeki yerini belirleme çabası içinde olma gibi vasıflarının yanında, eleştiri kuramı boyutunda da ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Eseri anlamlandırmada psikanalitik

inceleme yönteminin seçilmesi, kitaba psikanalitik kuramın uygulandığı bir örnek metin olma niteliğini de kazandırmıştır.

Yazıldığı dönemde de, sonraki dönemlerde de Bektaşilerle ilgili sınırları ifşa etmekle, bu tarikata mensup insanları fena bir biçimde ortaya koymakla suçlanmıştır Yakup Kadri. Bu inceleme, yazara yönelik haksız suçlamaların savunusu olacak niteliktedir. Roman, araştırmacılar tarafından sağlam temellendirmelerle tahlil edilmiş, bir sanat eseri olarak kıymeti bir kez daha kanıtlanmıştır.

Kaynakça

- Akı, N. (2001). *Yakup Kadri Karaosmanoğlu, İnsan-Fikir-Eser-Üslup*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aktaş, Ş. (1987). *Yakup Kadri Karaosmanoğlu*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Aytaş, G. (1999). Nur Baba Romanında Yozlaşan Bektaşî Tekkesi. *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 9, Bahar, 65-74.
- Banarlı, N. S. (1987). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi II*, İstanbul: MEB.
- Enginün, İ. (2006). *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1839-1923)*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Gariper, C. (2005). Işık ve Arayış Metaforu Çerçevesinde Yahya Kemal'in *İthaf* Şiiri ile Yakup Kadri'nin Nur Baba Romanında İnsanın Yitimi ve Süreksizlik. *Süleyman Demirel Üniversitesi Uluslar arası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu –I– Bildiriler-Müzakereler, 28-30 Ekim 2005*, (ss. 257-273).
- İleri, S. (1990). Nur Baba'da Elem ve İhtiras. *Argos*, 20, Nisan, 64-68.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (2005). *Nur Baba* (12. bs.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kudret, C. (1987). *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman II*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Özcan, T. (2002). Nur Baba Romanında Nigâr Hanımın Niyet ve Eylemleri Üzerine Bir Çözümleme. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (1), 87-96.
- Özön, M. N. (1943). *Metinlerle Muasır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Devlet Matbaası.
- Sevük, İ. H. (1942). *Tanzimattan Beri Edebiyat Tarihi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ünlü, M. ve Özcan Ö. (1987). *20. yüzyıl Türk Edebiyatı*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ (HÜTAD)

Amaç ve Kapsam

Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü'nün yayın organıdır. Dergi hakemli, süreli ve yerel nitelikte olup, disiplinlerarası bir yaklaşımla Türklük bilimi alanı ile bağlantılı sosyal, kültürel, ekonomik, politik vb. içerikli, tarihsel veya çağdaş konularda özgün nitelikte, kuramsal ve/veya uygulamalı araştırma ve incelemelere yer verir. Kısaltılmış adı HÜTAD olan dergi, Bahar ve Güz sayıları olmak üzere yılda iki kez yayımlanır.

Değerlendirme

Yayımlanmak üzere gönderilen yazılardan Yayın Kurulu'nun ön değerlendirmesi sonucunda uygun bulunanlar, incelenip raporlandırılmak üzere iki alan uzmanına gönderilir. Her iki raporun da olumlu olduğu durumlarda yazı dergiye kabul edilir; raporlardan biri olumsuz ise, üçüncü uzmanın görüşüne başvurulur. Hakkında iki olumsuz rapor düzenlenmiş yazılar, dergide yer alamaz. Yazarların, Yayın Kurulu veya uzmanların eleştirisi, değerlendirme ve önerilerini dikkate almaları beklenir; ancak yazarlar da raporları inceleyip kendi görüşlerini bildirme hakkına sahiptir. Dergiye gönderilen yazılar yayımlansın veya yayımlanmasın iade edilmez. Yayımlanan yazılardaki görüşlerin sorumluluğu yazarlarına aittir.

Genel Kurallar

İletişim: Yazarlar, her türlü haberleşmeyi aşağıdaki adresle yapmalıdır.

Hacettepe Üniversitesi

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü

Beytepe Yerleşkesi 06532, Ankara.

Tel: + 90.312.2976771-2

Belgeç: + 90.312.2976771

E-posta: hutad@hacettepe.edu.tr

Yazarların Dikkat Etmesi Gereken Hususlar

Yazılar, hutad@hacettepe.edu.tr e-posta adresine gönderilmelidir. Özel çeviri yazı içeren metinlerde kullanılan yazı tipleri de (PC uyumlu) e-posta iletilmesine eklenmelidir.

Başlık: 12 sözcüğü geçmemeli, koyu ve büyük harflerle yazılmalı, ikinci dildeki karşılığı baş harfleri büyük olmak üzere koyu ve küçük harflerle İngilizce özetin öncesinde yer almalıdır.

Yazar Adı: Başlığın altında sağ tarafta ve soyadı büyük harflerle koyu yazılmalı, yazarın unvanı ve çalıştığı yeri italik olarak bir yıldızla soyadına ilintilendirilerek, ilk sayfanın altında verilmelidir.

Özet/Abstract: En az 50 en çok 200 sözcük arasında ve yazının özünü verecek tarzda hazırlanmalıdır. Özet içinde alıntı, kaynak, şekil, çizelge vb. bulunmamalıdır. Her yazı için Türkçe ve İngilizce olmak üzere iki özet hazırlanmalıdır; yazılar bu dillerden farklı bir dilde hazırlanmış ise ilgili dilde üçüncü bir özete yer verilmelidir. Özetler içerik yönünden birbirinin aynı olmalıdır.

Anahtar Sözcükler: Özeti hemen altında en az 5, en fazla 10 anahtar sözcük verilmelidir. Anahtar sözcükler Türkçe, İngilizce ve varsa üçüncü dilde hazırlanmalıdır.

Makale Metni: Yazılar genişliği 16,5 cm yüksekliği 23,5 cm boyutundaki kâğıtlara bilgisayarda 1,5 satır aralıkla ve 11 punto yazılmalı, sayfa kenarlarından 2,5'ar cm. boşluk bırakılmalı ve ikinci sayfadan başlayarak (başlık sayfası birinci sayfa olarak dikkate alınmak kaydıyla) sayfa numarası verilmelidir. Yazılar ortalama 10.000 kelimeyi geçmemeli, MS Word programında ve Times New Roman veya benzeri bir yazı karakteri ile yazılmalıdır. Paragraf başlarında tab tuşu, paragraf aralarında enter tuşu kullanılmamalıdır.

Kaynak Gösterme:

Kaynak gösterme APA atf stiline 5. edisyonuna (American Psychological Association, 5th edition) göre yapılmalıdır. Kaynakça yazımında APA stiline tek fark, kitap, dergi ve makale adlarındaki her sözcüğün -Türkçe dilbilgisi kurallarına uygun olarak- büyük harflerle başlatılmasıdır. Yazarlarımızın bu konuya dikkat etmelerini rica ederiz.

Alıntılar ve atıflar için kaynak verme, dipnot şeklinde değil, metin içinde kısa atf sistemi kullanılarak, yani (Tekin, 1988, s. 68), (Davletov, 2008, ss. 83-85) şeklinde gösterilmeli ve kaynaklar, yazı sonunda, alfabetik düzende tam künye hâlinde sıralanmalıdır.

Kitaplar için:

Yazar Soyadı, Adının ilk harfi. (yıl). *Kitap adı*, Basıldığı Yer: Yayınevi.

Tekin, T. (1988). *Orhon Yazıtları*, Ankara: TDK Yayınları.

Makaleler için:

Yazar Soyadı, Adının ilk harfi. (yıl). Makale adı. *Sürekli yayının tam adı*, Cilt numarası, (Sayı numarası), Sayfa aralıkları.

Davletov, T. B. (2008). Eski Türklerde Toplumsal Siyaset Anlayışı. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2008/1(8), 81-101.

APA atf stiline yönelik diğer örnekler için bk.

Alıntılar:

Üç satırdan az alıntılar satır arasında ve tırnak içinde, üç satırdan uzun alıntılar ise satırın sağından ve solundan birer santimetre içeride, blok halinde, 10 puntuyla, tek satır aralığıyla verilmelidir.

Dipnot:

Kaynak gösterme dışında kalan ve makalenin ana konusu ile dolaylı bağlantısı olan açıklamalar, birden başlayarak dipnot kullanmak suretiyle yapılabilir. Dipnotlar verildiği sayfanın altında 10 puntoda yazılmalıdır.

Tablo ve Şekiller: Her tablo, tablo numarası ve adını içeren bir başlık taşımalıdır.

Gerekliyse, semboller için yapılacak açıklamalar tablonun hemen altında

gösterilmelidir. Şekil açıklamaları numaralandırılmalı ve sırasıyla dizilmelidir.

Hazırlanan tablo ve şekiller belirtilen sayfa boyutlarını aşmamalı ve metin içerisinde yer alacakları bölüme düzgün bir şekilde yerleştirilmelidir.

Yayına konulacak resimlerin profesyonel nitelikte çizim veya fotoğraflar olması gerekir. Şekil sayısı, yazar ve "konu" her şeklin altında açık bir biçimde belirtilmelidir. Elektronik ortamdaki siyah/beyaz iki renkli ve renkli resimlerin ölçüleri verildikten sonraki son çözünürlüğünün 300 dpi, çizgi çizimlerinin ise 800-1200 dpi olması gerekir. Yazıya konulan resimler .gif veya .jpeg formatlarında olmalıdır.

Dil ve Yazım

HÜ Türkiyat Araştırmaları dergisinin dili Türkiye Türkçesi'dir, fakat Yayın Kurulu uygun gördüğü takdirde derginin üçte biri oranında başta Türk Dilleri olmak üzere İngilizce, Fransızca, Almanca ve Rusça yazılara da yer verebilir. Türkiye Türkçesi ile yazılan makalelerin, yazım kuralları bakımından Türk Dil Kurumunun yürürlükteki Yazım Kılavuzu'na uygun olması gerekir.

Telif Hakkı

Yazar, HÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi'nde yayımlanmış yazısının telif hakkını Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsüne devretmiş olduğunu kabul eder. Dergide yayımlanan yazıların, yayıncının yazılı izni olmadan, tamamı veya bir kısmı herhangi bir yolla çoğaltılamaz. Dergide yer alan yazılar, resim ve şekiller, üçüncü şahıslar tarafından ancak, kaynak gösterilmek suretiyle alıntılanabilir. Resim, tablo, şekil ve benzerlerinin çoğaltılması için gerekli iznin sağlanması yazarın sorumluluğundadır.

